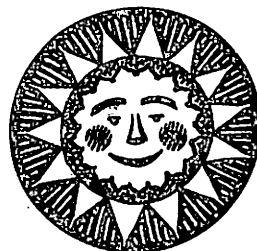

Бібліотека
української усної народної
творчості

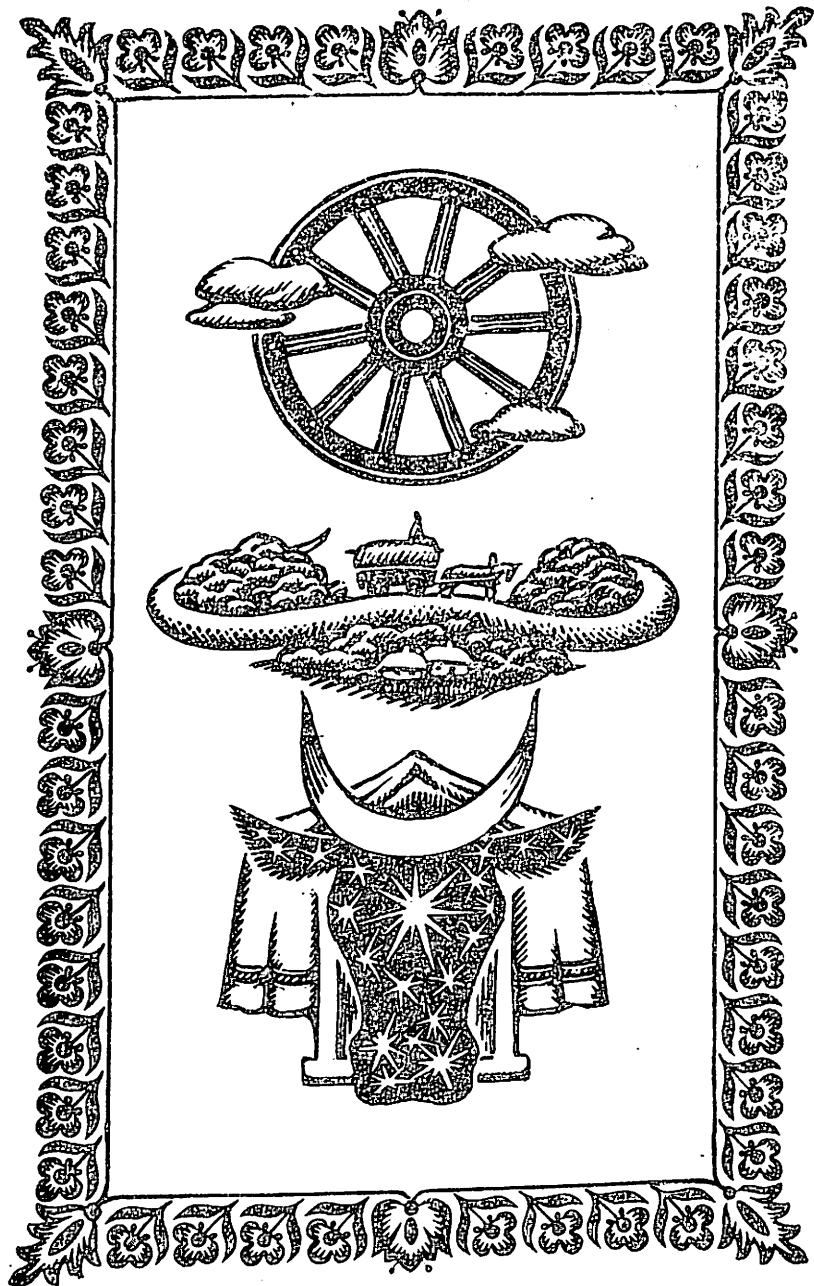

Загадки

Ілюстрації Г. С. Ковпаненка

Київ
Видавництво художньої літератури
«Дніпро»
1987

В сборник вошли
украинские загадки
о явлениях природы,
растительном и животном мире,
о хозяйственной
и духовной жизни человека.
В них отражена народная мудрость,
опыт многих поколений.

Редакційна колегія:

С. Д. ЗУБКОВ, О. І. ДЕЙ, І. П. БЕРЕЗОВСЬКИЙ,
Д. В. ПАВЛИЧКО, П. І. МАЙБОРОДА, С. Л. КОБА

Відповідальний редактор
С. Д. ЗУБКОВ

Упорядкування, передмова
І. П. БЕРЕЗОВСЬКОГО

В успішній художній творчості кожного народу з давніх-давен живе й постійно розвивається, активно функціонує загадка як засіб розвитку уважності, кмітливості, тямущості, випробування розумових здібностей людини. Ще Арістотель визнавав, що цей специфічний жанр фольклору являє собою своєрідну, колоритну, вправно побудовану метафору, яка часто мовби в парочито завуальованій формі розкриває (здебільшого у вигляді вигадливо-мудрованого запитання, що вимагає відповіді-відгадки) сутність певного предмета або явища через ознаки реалії, чимось подібних, але нерідко взятих із зовсім іншої сфери життя. При зіставленні їх і виявляється певна «спорідненість» різних, часом досить далеких одна від одної «зближуваних» речей, основні риси яких висвітлює загадка-метафора, надаючи поетичності звичайнісіпським предметам і виявам людського буття.

Деякі твори цього жанру побутують просто у вигляді запитання або своєрідної головоломки, що в переносному значенні дає якусь характерну прикмету загаданого предмета.

Кожна загадка несе в собі елемент гри, що збуджує увагу того, хто має її відгадати, розвиває художнє мислення. Саме в цьому, як слушно відзначають радянські дослідники, одна з її важливих функцій¹.

У процесі культурно-історичного розвитку людства дедалі увиразнювалась роль загадки як пізнавального, виховного чинника. Ще в багатьох народів стародавнього світу цей жанр був засобом розвитку розумових здібностей підростаючого покоління. Винятково широкий простір для гри уваги при відгадуванні химерного запитання в усі часи захоплює, приваблює дітей: адже гра для них — найбільш доступний і приємний вид діяльності. Глибока предметність, яскравість і конкретність факту чи образу, що лежать в основі загадки, відповідають психологічним особливостям сприйняття дитини.

Чимало загадок побудовано на омонімах, метонімії, поетичних символах. Дехто з учених, аналізуючи їхню художню форму, стверджує, що кожна загадка композиційно — одночленний паралелізм, другим членом якого є відгадка. Іноді загадка

¹ Див.: Аникин В. П. Русские народные пословицы, поговорки, загадки и детский фольклор. — М., 1957. — С. 55.

будується за допомогою так званого «виключення», наближаючись тим самим до заперечного паралелізму.

Багатство художніх засобів творення образу в загадці зумовлене неоднорідністю, різноманітністю обставин, за яких виникали й розвивалися твори цього жанру.

Ще в первіснообщинному суспільстві, коли існували тотемістичні погляди, анімістичні уявлення, склалася певна система заборонених слів — табу. Усе це поступово трансформувалось у забобони, які набували певної стабільності. На цьому ґрунті згодом постало чимало творів «загадкового» характеру, які в нарочито прихованій формі відображали звичайні, буденні факти життя. Своєрідність їхнього походження неминуче позначалась на художній формі, композиції та особливостях головного образу.

У безпосередньому зв'язку з цим слід розглядати й виникнення та розвиток замовлянь, з допомогою яких людина прагнула вплинути на навколишній світ, запобігти різним стихійним явищам, викликати «добрі сили» і знешкодити «злі». Зростаючи на ґрунті первісної магії, замовляння мали свою багату поетику, колоритні словесно-образні формули тощо. Усе це також стало певною основою для виникнення деякої частини загадок, збагатило, розширило засоби мистецького вираження.

Загадки, зокрема ті, що відбивають тотемістичні погляди, анімістичні уявлення первісної людини, особливо стійкі за формою. Протягом всієї історії розвитку жанру вона змінювалась дуже повільно, оскільки закладений у зразках цього історичного пласта світогляд трансформувался нелегко.

Ідейно-художньою основою виникнення значної частини загадок, як довів відомий український вчений О. О. Потебня, була також первісна народна поетична символіка. Це не могло не відбитись на художніх особливостях цих творів.

Загадки виникли ще в сиву давнину. Багато з них мали тоді суто утилітарне призначення. Так, мисливці вдавалися до іпакомовлення, сподіваючись на вдале полювання, упикали називати речі справжніми іменами, а натомість вживали якісь інші, вигадані назви, приховуючи таким чином свої наміри, «притулюючи» пильність звіра тощо. До речі, й метафорична мова сватів на заручинах у весільній драмі, що дійшла до нас, також сягає в ті давні часи, коли всілякі обрядові дії мали забезпечити справі добрий хід.

Проте глибока предметність загадок, зумовлена в першу чергу тісним зв'язком цього виду художньої творчості з повсякденним життям і побутом трудівника, його виробничою діяльністю, не є прямим наслідком давності їхнього походження, коли лю-

дина ще безпосередньо сприймала все, що потрапляло у поле її зору. Як і будь-який інший поетичний твір, повноцінна, справді художньо довершена загадка могла з'явитись лише в процесі абстрагування людського мислення, на порівняно вищому етапі розвитку культури. Адже щоб створити навіть найпростішу загадку, потрібно, як слушно відзначав відомий англійський дослідник Е. Тейлор, добре володіти здатністю абстрагування від конкретного. А щоб цей процес став загальнодоступним і перейшов просто в гру, всьому людству необхідно було пройти певний етап до глибшого пізнання світу¹.

У процесі тривалого культурно-історичного розвитку людства постійно удосконалювались різноманітні види усної поетичної творчості. Своєрідного вираження набули й народні загадки. Найголовнішими ознаками художньої специфіки цього жанру є конкретність теми, лаконізм, сконцепованість думки, винятова стійкість традиції та усталеність образності. Саме завдяки останньому загадки якнайменше підлягали змінам, а тому зберегли первісний зміст і форму.

Збереглися цікаві літописні дані про те, що ще в Київській Русі широко користувались загадками державні діячі та дипломати. Їх приваблювала насамперед метафоричність мови, «загадковість» викладу думки.

Постійно збагачуючись, удосконалюючись, освоюючи усе нові теми, предмети навколишнього речового світу, загадки поступово ставали важливим, цінним джерелом життєвого досвіду широких верств народу.

Характерним для загадок є інтернаціональні мотиви, що зумовлюється подібністю тематики відображуваного, наявністю протягом віків загальнолюдських проблем — зокрема пізнання світу й боротьби за своє існування. Українські народні загадки тематично найбільш споріднені з російськими та білоруськими зразками цього жанру, що пояснюється спільністю походження трьох братніх народів, тісними суспільно-історичними та культурними зв'язками.

На Україні здавна існував звичай загадувати загадки: під час масових ігор та розваг — перед широким колом слухачів, наприклад, м'олоді на вечорницях (про що неодноразово згадується в творчості українських та російських письменників, зокрема І. П. Когляревського, М. В. Гоголя та ін.). Тому цей цікавий, своєрідний жанр набув тут значного розвитку. Українським народним загадкам властиві широта, багатство й різноманітність тематики, довершеність художньої форми. Предметом,

¹ Див.: Тейлор Э. Первобытная культура.— М., 1939.— С. 53.

об'єктом відтворення в них є навколишній світ у всій його повноті: від зоряного неба, природи, картин виробничого й ріднинного побуту до абстрактних понять (напр., радість, смуток) та образів з суспільного життя (швель, солдат, ледар).

В українських народних загадках про будову всесвіту виразно відчувається прагнення людини пізнати світ за допомогою аналогій з відомими їй предметами та явищами. Наприклад: Голубий шатер увесь світ накрив (Небо); Ой за лісом, за пралісом золотий кружок встає (Сонце); Без дров, без огня, а світить і гріє щодня (Сонце); Хто ходить по миру без ніг, без торби? (Місяць).

Деякі загадки цієї групи є типовими картинками з життя, побуту селянина. Наприклад: Толока не міряна, череда не лічена, пастух не найманій (Небо, зорі, місяць).

Ряд дослідників, і зокрема І. Франко, небезпідставно вважає, що загадки про будову світу за походженням найдавніші.

З розвитком пізнання людини дедалі більше виокремлювалася з числа найрізноманітніших явищ буття, у тяжкій боротьбі за існування, у постійній праці усвідомлювала себе і утверджувалась на землі. В той же час поступово, проте неухильно збагачувалась і народна творчість. У сферу емоційного сприйняття трудівника потрапляли не лише предмети, що його оточували, а й продукти розумової діяльності людини, порівняно складні поняття взаємозв'язку предметів та явищ, різні вияви духовності. Усе це викликало до життя і нові теми, й більш досконалі форми вираження, характерні для пізнішої доби цивілізації людства.

Із загадками про будову всесвіту тісно пов'язані твори про природу, рослинний і тваринний світ. Тут знайшли втілення спостереження людини, прагнення відбити характерні особливості різних пір року за допомогою звичних образів з повсякденного життя. Наприклад: Невидимий біле зерно сіє, та ще не зійшло, як в світу втекло (Сніг); Скатертину біла увесь світ накрила (Сніг); Без сокири, без долота, а мости будеє (Мороз); Стукотить, гуркотить, як сто копей біжить (Грім); Мене частенько просять, ждуть, а тільки покажусь, — ховатися почнуть (Дощ); Понад воду стежечка, а води не перейдеш (Веселка).

У загадках про рослинний і тваринний світ фігурують найсамперед культурні рослини, які здавна відігравали важливу роль у житті людини, свійські тварини, домашні птиця, а також деякі дикі звірі, рослини, комахи. В цих зразках з достатньою виразністю виявляється трудова основа народної поетичної творчості взагалі, оцінка всіх предметів навколишнього світу з погляду їх реальної ролі й важливості в житті та побу-

ті. Наприклад: Невелика щибетушка, заріж її — буде юшка (Курка); Хто найраніше встає? (Півень); Ні старому, ні малому не дасть приступити до дому (Пес); Росло, виростло, із куца виплізло, по руках покотилося, на зубах очутилося (Горіх); Повна бочка жита п'ятчком накрита (Маківка).

Широко представлена у народних загадках сама людина, її фізична природа, їжа, житло, домашній інвентар, речі побутового вжитку. Для творів цієї групи також характерні картинні аналогії з повсякденного трудового життя, які служать певним орієнтиром тому, хто має відгадати загадку. Як і в зразках інших тематичних груп, внутрішньою основою художнього образу тут є асоціативний зв'язок, що дає широкі можливості для домісли, розвиває кмітливість, спостережливість, уважність, активно стимулює фантазію: Брат в братом через доріжку живуть, а один другого не бачить (Очі); Двоє рідних дітей межа перебила (Очі); Загляну в погрібець, аж там два ряди яєць (Рот і зуби); Повен хлівець білих овець, а за ними червоної баранець (Рот, зуби, язик); Дві матері мають по п'ять синів, і кожному сину ім'я є (Руки, пальці).

Значне місце в загадках цієї групи посідають твори про їжу, яку споживає людина. Використовуючи засіб послідовного виключення окремого з загального, застосовуючи яскравий оксиморон, барвисту метафору чи вдале порівняння, народ створив цілий ряд загадок, у яких наголошується на характерних ознаках того чи іншого виду їжі: Рідке, а не вода, біле, а не сніг (Молоко); Ріжуть мене пожакою і б'ють мене домакою, за те мене отак гублять, що всі мене дуже люблять (Хліб); Що то таке, що в ложці висять ножки? (Локшина); Красний Макар по полю скакав, а в борщ плигнув (Перець).

У загадках про людське житло, домашнє начиння та інше виразно й конкретно постає процес історичного розвитку людства, його матеріальної культури, постійного вдосконалення речей і предметів повсякденного вжитку, вирізняються елементи нового у житті та побуті народу на певному щаблі його суспільного поступу.

І. Франко у праці «Останки первісного світогляду в руських і польських загадках народних» з властивою йому науковою проникливістю зауважував: «Особливо значна кількість загадок постає по часах великого перелому в історії розвою духу народного». Справді, усі більш-менш значні зрушення в історії відлунюють передусім у сфері матеріального життя трудящих, що так чи інакше відбивається у фольклорі.

¹ Франко І. Збір. творів: У 50-т. — Т. 20. — С. 385.

Виховне значення цієї групи загадок полягає в тому, що звернення до предметів, які оточують людину, збуджує інтерес дитини до наслідків трудової діяльності батьків, до з'ясування характеру, суті й призначення речей, що з'являються як результат дії дорослих. Подібні твори допомагають дітям пізнавати світ, поглиблюють їхню спостережливість, сприяють допитливості, дають привід замислитись над справжньою суттю діяльності людини-трудівника, виховують почуття поваги до неї, приділяють смак до суспільно корисної праці.

З широкої низки творів цього плану варто згадати хоча б такі: Не їсть, не п'є, день і ніч кує (Годяник); Усіх обшиваю, а сама одягу не маю (Голка); Підсмикане, підтикає, всю хату збігало і в куточку стало (Віник); Стоїть у куточку, підперезане мотузочком (Віник); Чорненьке, маленьке весь дім стереже (Замок); Плету хлівець на четверо овець, а на п'яту окремо (Рукавця); Дерев'яне поліще шість дірочок має, весело співає (Сопілка).

За кількістю і широтою тематики велику групу складають загадки про трудову діяльність людини і знаряддя праці. У багатьох з них відбивається технічний прогрес. У цілому ряді цих творів знайшли відображення минулі епохи розвитку суспільства з їх мануфактурним способом виробництва, а широким застосуванням ручної праці (наприклад, загадки про серп, кузіль, терпицю та ін.).

Значне місце посідають тут трудові процеси, пов'язані з хліборобством (оранка, сівба, косовиця, молотьба), з реміслами та ремеслами (ткацтво, ковальство, кравецтво, рибальство, мисливство) тощо. Безпосередньо до цих зразків тяжіють загадки про господарський інвентар та знаряддя виробництва. Своєрідним завершенням цієї групи є твори про машини, різні агрегати — від найпростіших до порівняно складних. Наприклад: Зуби мають, а їсти не просять (Граблі); Залізний ніс, дерев'яний хвіст (Сокіра); Криво махас, а рівно б'є (Ціп); Крутиться-вертиться, а впаде — не ворухнеться (Веретено); Не пташка, а з крилами (Млин-вітряк); Брат брата січе, біла кров тече (Жорна у млині).

Видібно відбивається розвиток технічних знань людини, зокрема, в загадках радянського часу про засоби пересування, подолання простору. Ці твори дуже подобаються дітям, і педагог, який має підтримувати й розвивати інтерес підростаючого покоління до техніки, може з успіхом використовувати їх.

Важливе місце в усній народній творчості відводиться питанням освіти, виховання людини. В умовах експлуататорського суспільства, приреченості трудових мас на злидні, безправ'я

й темряву трудящі ніколи не мирились із своїм рабським становищем, активно боролися за кращу долю, постійно прагнули до здобуття систематичних знань. Навчання, шкільне виховання знайшли відбиття в багатьох загадках того періоду: Хороше бачить, а сліпий (Неписьменний); Мовчить, а розуму навчить (Книжка); По білому полю чорним маком сіяю (Письмо); Біле поле, чорне насіння, хто його сіє, той розуміє (Письмо); Грамоти не знаю, а цілий вік пишу (Олівець); Утрюх ідуть братці верхом на конячці (Пальці й олівець).

Окрему групу складають загадки, у яких відображені абстрактні, загальні, умовні та збірні поняття. Це твори пізньої доби, вони свідчать про подальший розвиток абстрактного мислення людини, про активне ставлення трудівника до надбань духовної культури. На відміну від загадок, що мають залишки давньої лексики, подібні зразки здебільшого відзначаються чистотою й добірністю мови, чіткістю та упорядкованістю синтаксичних конструкцій, стрункістю побудови. Об'єктом художнього осмислення тут є такі поняття, як голос, луна, сон, думка, прикрість, любов, радість, біда, тп, совість та ін. Серед загадок цієї групи впрокремлюються твори про різні відрізки часу (рік, місяць, тиждень, доба, година та ін.).

Значний за обсягом цикл об'єднує характерні щодо форми та призначення загадки-головоломки, шаради й запитання різноманітного характеру. Серед них є вправи з елементарної арифметики, задачі на кмітливість та виховання уважності. Сюди примикають загадки про родинні зв'язки людей (брат, сестра, небога; батько, син, опук; батько і дочка, мати і син та ін.).

Своєрідно відбилась у творах цього жанру соціальна тематика. Хоч переважна частина загадок зосереджується на побутових реаліях, на предметах повсякденного оточення трудівника, в багатьох із них виразно б'ється пульс громадського, суспільно-побутового життя. В ряді зразків фігурує образ пана, поданий в негативному плані, порушуються мотиви соціальної нерівності. Наприклад: Пальців п'ять, а не рука; з одним пальцем у мужика; в пана є вопа і влітку, в мужика й зимою рідко (Рукавця).

Про певний відгомін соціальних мотивів у загадці може свідчити і ряд інших творів, де виступають образи пана, пані, княгині, слуги, хоч у самих відгадках вони є не завжди: Ходить пані по майдану, куди гляне — трава в'яне (Коса); Стоїть пан серед дороги, а хто ся вткне, то він го від себе пхне (Будяк). У цих і подібних загадках зовсім не випадково поруч постав-

лені смертоносна коса і лиха пані, від одного погляду якої усе в'яне, колюча рослина асоціюється з бундючним паном, який нікого не хоче знати, «пан в червоному сюртуку» порівнюється з пихатим, задерикуватим півнем, а ще в інших — ідеться про те, як пікчемний комар «з'їв царя й царицю, короля й королицю», а маленька блоха безцеремонно перекидає пана на другий бік.

З сатиричною пристрасністю, влучно б'є народна загадка про забобонах, культивованих церквою, що завжди служила експлуататорським класам, допомагаючи папівній верхівці затуркувати простий народ. З лукавим гумором висловлюючись про «пташине молоко» як явну нісенітницю, народ разом з тим в'їдливо, зі справжнім сарказмом розвінчував релігійні вигадки про бога та чорта: Назви їх є, а їх самих не було на світі й не буде (Бог, чорт, пташине молоко).

Загадки до певної міри дають змогу простежити, як перехід до іншої суспільної форми зумовлював переосмислення традиційних творів з метою висвітлення характерних для певної епохи явищ дійсності. Наприклад, капіталізм, що прийшов на зміну феодалізму, вніс у загадки своєрідні теми: Що горить без полум'я? (Гроші); Що росте без повітря, води і коріння? (Проценти на гроші); Крикнула вутка — на горі чутка; збіглися дітки, та не одної матки (Гудок на фабриці).

З перемогою Великої Жовтневої соціалістичної революції в нашій країні всі види і жанри народної творчості поповнилися темами й мотивами, що відображали боротьбу трудящих мас за нове життя, відбивали зміни, що сталися в житті радянського суспільства в ході соціалістичних перетворень.

У загадках традиційної тематики (наприклад, про природу) відбивається процес дальшого осмислення ранише не відомих або малодоступних широким колам загальних понять (часто — наукового характеру). Ці твори відображають всезростаючий рівень культурного життя радянського народу, активну участь трудящих у науковому пізнанні світу.

Цікаво, що в загадках радянського часу про речі повсякденного побуту широко представлені здавна відомі предмети, на які, проте, не звертали уваги в минулому (напр., праска, поштова марка, вішалка, віяло, метр, відривний календар, парасолька), а також нові, що міцно увійшли в побут радянських людей (барометр, компас, патефон, газ, електрика, парове опалення, радіо, телефон тощо). Наприклад: Висить на стіні і в той же час падає (Барометр); По дроту ходить, п'ятому розго-нить (Електрика); Тепло гармошка весь дім огріває (Па-

рове опалення); Без крил і без тіла з Москви долетіло (Радіо).

Виразно передані риси нового у виробничій діяльності радянських людей в загадках про знаряддя праці, засоби пересування тощо. Наприклад: Гарне на вроду, їсть масло і п'є воду; ходить із краю в край, ріже чорний коровай (Трактор); По полю ходить, зерно молотить, жне, косить — хліба не провить (Комбайн); Полотно, а не доріжка, кінь біжить сорочанижка (Поїзд).

Народні загадки і в наш час є дійовим засобом у боротьбі проти пережитків минулого в свідомості людини, негативних рис її характеру: Напилось, нализалось, на вулиці поназалось, у калюжі повалялось (П'яниця); Ні колода, ні пень — лежить цілий день, не копає, не косить, а їсти просить (Ледар).

Сучасні українські загадки пропагують усе краще в житті нашого народу, підкреслюють сутність ідеологічних основ радянського суспільства: І не світло, й не віконце, — світить нам в житті, як сонце (Ленінізм).

Загадка тісно пов'язана з іншими фольклорними жанрами, зокрема з прислів'ями та приказками. Існують загадки, які у певній трансформації побутують як прислів'я або приказки. У вогні не горить, у воді не тоне (Правда); Хто найбільший у світі чоловік? (Громада); Кого лихо красить? (Рака). Відповідні прислів'я: Правда і в вогні не горить, і в воді не тоне; Громада — найбільший чоловік; Лише рака лихо красить.

Близькість загадок до прислів'їв та приказок зумовлюється спільністю їх походження та постійними взаємовпливами.

Тривкі зв'язки цих жанрів зумовили ідейно-художню єдність і взаємопроникнення їхнього змісту і форми.

Органічно змикається загадка і з пісненими жанрами. У цілому ряді піснених творів використовуються загадки — від простої, часом принагідної загадки про неї аж до розгортання на її основі піснених сюжету. Так, в одній з давніх українських пісень обрядового циклу «Ой біжить, біжить красна дівчина», записаній М. Максимовичем на Полтавщині у першій половині ХІХ ст., не лише повністю наводиться текст загадки, а й докладно, в дусі традиційних народнопоетичних уявлень, ідеється сама картина загадування та відгадування, а також кара за невміння відгадати загадку:

Дівчина загадочки не вгадала —
Русалочка її залоботала¹.

¹ Ж. «Вестник Европы». — М., 1827. — № 8 (апрель). — С. 275.

Тут знаходимо відлуння давнього народного звичаю — дивитись на загадування та відгадування загадок як на серйозний процес перевірки розумової зрілості людини, її вміння самостійно орієнтуватись у навколишньому світі.

Простежується певна спорідненість загадок і з казками. Розповідне почало в казці є основною ознакою епічного ставлення художника до дійсності, а в загадці воно фактично виражене ніби в прихованій формі. Справді, чимало загадок за характером образу є стислим, гранично сконденсованим викладом озвук певного явища, яке б могло бути предметом відтворення — в такому ж плані — значного за розміром художнього полотна. Саме тому іноді один і той же образ фігурує і в казці, і в загадці, знаходячи різний ступінь деталізації, по-різному розгортаючи закладене в ньому розповідне почало у відповідності з можливостями кожного жанру.

Широко використовувались загадки в казках і як певід'ємний елемент сюжету, зокрема в героїко-фантастичних та пригодницьких, де головний персонаж повинен відгадати загадку, від розгадки якої залежить його доля.

В жанрі казки виразно виявляється активна соціальна функція загадки. Тут часто змальовується картина відгадування загадок — як своєрідний поєдинок у кмітливості між простою людиною і паном або попом. Характерно, що в такому поєдинку завжди перемагає простий трудівник, стверджуючи тим самим свою впіцність у розумових здібностях.

Народні загадки здавна утримують тісні зв'язки і з письменною традицією. Чимала їх кількість стала широко відомою з творів письменників, із стародавніх літописів.

У російській літературі XIX ст. значний інтерес до загадки виявляли В. Жуковський, О. Пушкін, М. Некрасов та ін. На Україні твори цього жанру фольклору використовували Л. Боровиковський, С. Руданський, І. Франко, Л. Глібов, Ю. Федькович та ін. А М. Костомаров на основі народної казки-загадки про мудру дівчину написав навіть п'єсу¹. З письменників та поетів пізнішого часу інтерес до загадки виявляли В. Маяковський, Д. Бедний, С. Маршак, а на Україні — С. Васильченко, П. Тичина, А. Шиян та ін.

Загадки перебували в полі зору педагогів. Ще в дожовтневий період великої ваги цим творам надавав відомий вітчизняний педагог К. Д. Ушинський. Пізніше, уже в радянський час, найбільш яскраві зразки цього жанру постійно друкуються на сторінках популярних видань для дітей, в педагогічних журна-

лах тощо. Високо цінував народну загадку, підкреслюючи її широкі виховні можливості, український радянський педагог В. О. Сухомлинський.

Збиранням та вивченням загадок займалися на Україні відомі вчені й культурні діячі — І. Срезневський, М. Номпе, І. Франко, П. Чубинський, І. Манжура, Б. Гріпченко, М. Кома-ров, а в радянський час — В. Перетц, П. Попов та ін.

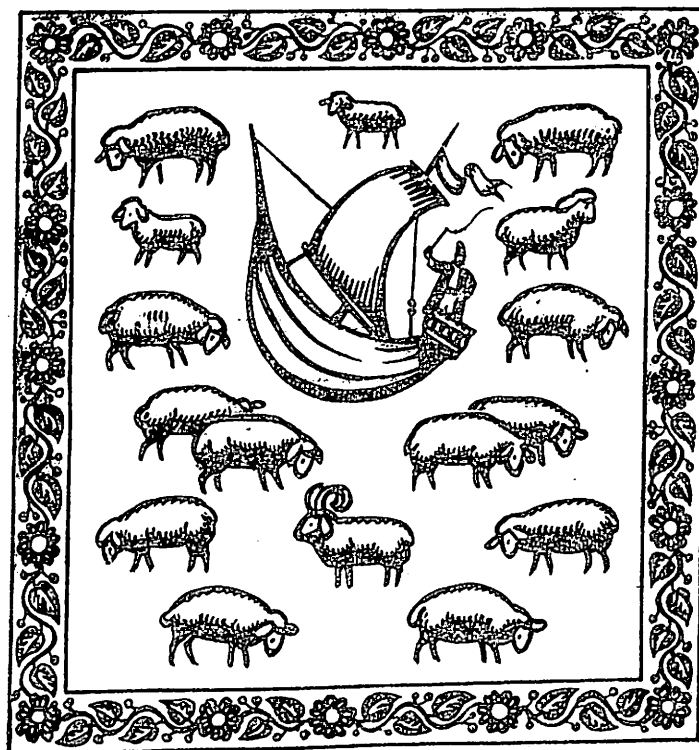
І все ж цей жанр народної творчості досі є одним з чл не найменш вивчених. Ще недостатньо досліджена образна система загадок, їхні взаємозв'язки з іншими фольклорними жанрами, не створено монографічного дослідження про ці перлини народної творчості. Тим часом в усній традиції загадка й нині живе повнокровним життям, постійно оновлюючись і розвиваючись. У багатьох творах і сьогодні активно засвоюються та виявляються яскраві, специфічні форми художнього вислову, відлунює народний гумор; багато зразків цього своєрідного жанру позначено глибокою народною мудрістю, дотепністю, вигадливістю. Українські народні загадки, як і аналогічні твори інших народів, складають цінний фонд, який може бути використано в процесі виховання підростаючого покоління. Чималлий інтерес вони становлять і для масового читача, а тому заслуговують на широку популяризацію.

В основу збірки покладено видання, упорядковане автором цих слів у багатотомній серії «Українська народна творчість» («Загадки», К., 1962.— С. 512). Крім того, використано джерела, недостатньо опрацьовані раніше (зокрема — публікації дожовтневого періоду), а також фактичний матеріал, що народився в статтях, друкованих на сторінках педагогічних видань (зокрема, зразки загадок радянського часу), окремі видання українських загадок, що з'явилися друком пізніше, а саме: «Українські народні загадки» (Зібрав і упорядкував Іван Гурип.— Львів.— 1963.— 95 с.; «Народні загадки українців Східної Словаччини». Упорядкування, вступ, післямова та примітки Надії Вархол. Пряшів.— 1985.— 116 с.).

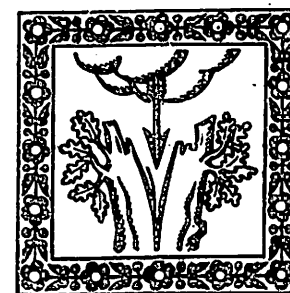
Іван. БЕРЕЗОВСЬКИЙ

¹ Див.: Ж. «Основа». — 1862. — № 6. — С. 44—64.

Дождовтневий період

ПРИРОДА

НЕБО. ЗЕМЛЯ. ЯВИЩА ПРИРОДИ

1. Голубий шатер увесь світ накрив.
2. Синя шуба покрила весь світ.
3. Стоїть верба над водою, в воду дивиться.
4. У мене є простирадло, я його не можу підняти й зложити.
5. Розстелений козушок, на нім посіяний горошок.
6. Розісланий килим, розкиданий горох,
Ні килима не піднять, ні гороху не зібрать.
7. Велике-велике рядно, а в ньому багато яєць.
8. Нашу стелю у червінці мати вбрала,
Ні одна ще їх дитина не дістала.
9. На чистому полі попутані коні,
Вузлики знати, та не можна розв'язати.
10. Якого поля не можна зорати, на якому полі
не можна каміння полічити?
11. Стоять коні булані, на них узди порвані,
Узди знати, та не можна розв'язати.
12. Торох, торох, розсипався горох,
Почало світати — нема що збирати.
13. Розсипався горох на чотириста дорог,
Ніхто його не позбирає — ні цар, ні царця,
Ні красная дівця.

14. Розсипалось на ніч зерно, глянули врапці — нема нічого.
15. За лісом, за пралісом золотії клубки висять.
16. Через тин лисий віл дивиться.
17. Лисий кінь у ворота загляда.
18. Попід лісом-лісом котиться діжа з тістом.
19. Серед двора-двора лежить червона сковорода.
20. Ой за лісом, за пралісом червона гора сходить.
21. Насеред болота лежить кусок золота.
22. Серед моря-моря стоїть золота комора.
23. На небі біліє, світить, а не гріє.
24. Виросла верба посеред села, розпустила гілля на все підпілля.
25. У бабній хатні висить хліба країна, Собаки гавкають, не можуть дістати.
26. Рогатий, а не бик.
27. Без рук, без ніг, тільки з рогами, А ходить попід небесами.
28. Вдень блідніє, а вночі ясніє.
29. Стоїть вище зводу, заглядає в воду.
30. Хто ходить по миру без ніг, без торби?
31. А що світить круту гору?
32. Упав дуб на весь світ, а на кінці ковалі кують.
33. Голуба хустина, червоний клубок, По хустині качається, людям усміхається.
34. Один баранець пасе тисячі овець.
35. Повна піч паляниць, а посередині книш.
36. Шматок хліба горохом присипаний.
37. Прийшов старець, розсипав перець, Як почало світати, він почав збирати.
38. Старий волох розсипав горох, Не велів позбирати, став дня дожидати; А як дня діждав, горох позбирав.
39. Їхав по горі волох, розсипав горох; Стало світати — нема що збирати.

40. Їхав чумака та й став, бо волів потеряв.
41. Приїхав гість та й став на поміст, Розпустив коні по всій оболоні.
42. Поле не міряне, вівці не щитані, пастух рогатий.
43. Цап, цап по полю басує, з цапенятами гарцює; Поти буде гарцювати, поки вовк не стане спати.
44. Простелю рогожку, посиплю горошку, Покладу крайчик, — буде бігати зайчик.
45. Розстелив козубок, посипав горошок ще й окраєць хліба поклав, а як коли — то й цілий.
46. Без дров, без огня, а світить і гріє щодня.
47. Ой за лісом, за пралісом золота діжа сходить.
48. Стоїть дерево серед села, а в кожній хатці по гіллячці.
49. Вдень у небі гуляє, а ввечері на землю сідає.
50. Серед села грушка, до кожної хижі галузка.
51. По морі, по морі золота тарілка плаває.
52. Серед лісу-лісу черепок жару лежить.
53. За лісом, за пралісом золота паляничка печеться.
54. Всі його люблять, всі його чекають, А хто подивиться — кожеп скривиться.
55. Глянеш — заплачеш, а краще нього немає в світі.
56. Гарне, добре, на всіх людей дивиться, а людям на себе дивитися не дозволяє.
57. Маленьке, кругленьке, всьому світу миленьке.
58. Маленьке, кругленьке весь світ перебігло.
59. Сходжу ясно, всіх людей до себе ззиваю.
60. Весь вік по одній дорозі ходить, а назад не вертається.
61. Що горить без полум'я?
62. Вдень є, а вночі немає.
63. Що сходить без насіння?

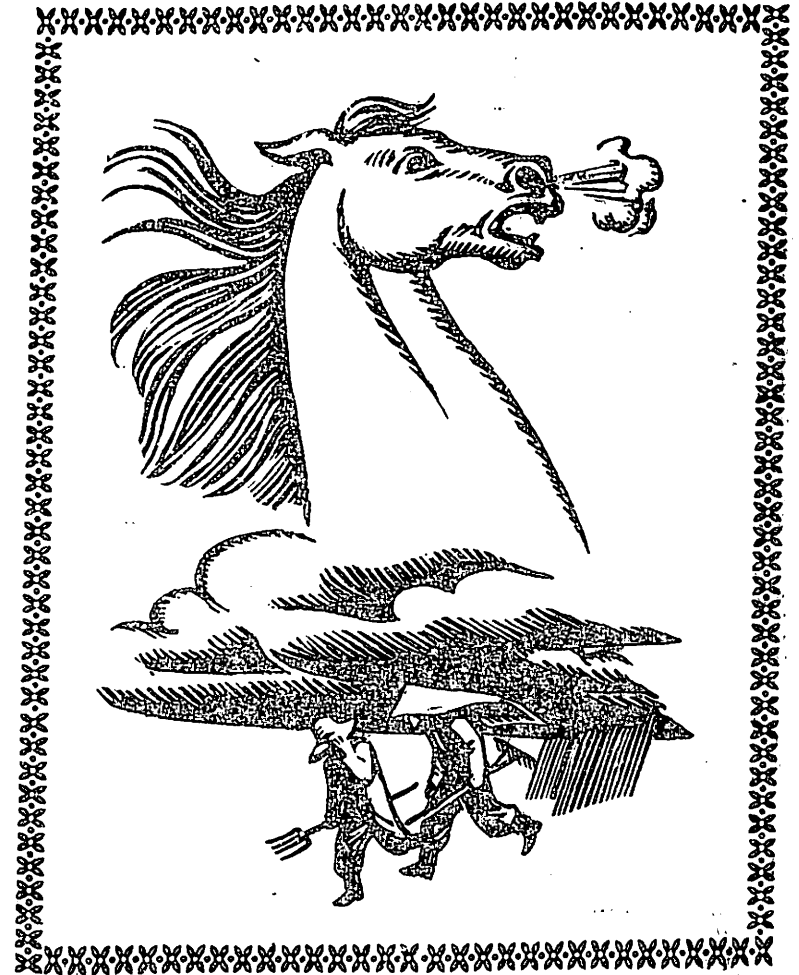
64. Блакитний платок, рожевий клубок
По платку катається, людям усміхається.
65. Синє море хитається, білий заєць купається.
66. Сестра до брата в гості прийшла,
а він від неї ховається.
67. Золотий пішов, а срібний прийшов.
68. За горою кам'яною стоїть брат із сестрою.
69. Два кабани увесь світ залягли.
70. Пішла пані до льоху, насипала гороху,
Іде пані з льоху — нема гороху.
71. Загадаю загадки на три грамати:
Всім трьом, що перед вікном.
72. По соломі ходить, а не шелестить.
73. Іде лісом — не шелестить,
Іде водою — не плюскотить.
74. Водою йде — не хлюпне,
Очеретом — не шелесне.
75. Іде лісом — не тріщить,
Іде водою — не хлющить,
Іде до хати — на нього пси не гавкають.
76. Мету-мету — не вимету; несучу-несу — не винесу;
пора прийде — само вийде.
77. Прийде в дім — не виженеш,
Пора прийде — само піде.
78. Не вимести, не вишести, не викопать.
79. Із вікна в вікно золоте веретено.
80. Через вікно суне золоте сукно.
81. Сама на дворі, а сукня в хаті.
82. Рівнецька дорожка посипана горошком.
83. Що то; з гори лисий заглядає, а з долини босий
бреше?
84. Два брати весь вік живуть,
Один на одного дивляться,
А до купи не зйдуться.
85. Зелене дерево, — що воно старіється і знов
відновлюється, що на нім родяться діти,

- а вмирають старці, що одним боком
шукає сонця, а другим відвертається від нього.
86. Вертиться, крутиться, ніколи не стане,
На нім живуть люди, і гори, і ями.
87. Кругле яйце, а на його шкаралупі горох
розсипаний.
88. Мене ріжуть, мене б'ють, —
Я не обиджаюсь, а ще краща стаю.
89. Мене б'ють, товчуть, ріжуть, перевертають,
Я все терплю і всім добром плачу.
90. Всіх годує, напуває,
А про неї не кожен дбає.
91. Що у світі найбагатше?
92. Що у світі найситніше?
93. Зимою чорне, весною й літом зелене,
а восени жовте.
94. В зимі ся біліє, на яри зеленіє,
В літі квітне, восени жовтіє.
95. Зимою біле, весною чорне, літом зелене,
осінню стрижене.
96. Одно лежить, друге біжить, третє дивиться.
97. Кругом вода, а з питвом біда.
Хто знає — де це буває?
98. Крутиться гадюкою, ніхто не переступить.
99. Поміж густі ліси гадюка тягнеться.
100. Блищить, біжить, гадючиться
І все по низині крутиться.
101. Не кінь, а біжить, не ліс, а шумить.
102. Без коліс, без піг, а біжить як день, так ніч.
103. Зимою спить, а літом шумить.
104. Влітку гуляє, взимку відпочиває.
105. По якій дорозі півроку їздять на коні,
а півроку — без коня?
106. Без піг, а біжить; без рук, а рукава має.
107. Сани біжать, а голублі стоять.

108. Два брати у воду дивляться, а довіку не зійдуться.
109. Стоїть корито повне води налито.
110. Одно каже: «Біжим, біжим», — друге каже: «Лежим, лежим», — третє каже: «Похптаймось».
111. Один біжить, другий лежить, третій клапається.
112. Ні земля, ні вода, ні по ній ходити, ні плавати.
113. Без рук, без ніг, а цілий світ перейде.
114. Хоч я без ніг, а біжу прудко, не сплю ні вдень, ні вночі, хоч ніколи з ліжка не встаю.
115. Що біжить без повода?
116. Біжить — не вибіжить, Тече — не витече.
117. Хто вік біжить і не втомиться?
118. Що цвіте без насіння?
119. Удень плещить, а вночі тріщить.
120. Текло, текло і лягло під скло.
121. Рік у рік діжа віком накривається.
122. Міст і не міст — так лиш на якийсь час.
123. Сивий віл випив води повен діл.
124. Без сокири і без ножа, без клинннн
і без підклиннн, а міст зробить.
125. Без сокири, без долота, а мости буде.
126. Сам не біжить, а стояти не дозволяє.
127. Що то за гість, що тепло їсть?
128. Без рук і без ніг малює малюнки.
129. Зроду рук своїх не має, а узорн вишиває.
130. Виріє ліс, білий весь: пішки в нього не ввійти,
на коні не в'їхати.
131. Без рук, без ніг на вікнах колоски ставить.
132. Без рук, без олівця малює без кінця.
133. Вдень вікно вибите, а вночі вставлене.
134. Що росте догори корепем?
135. Біла морква зимою росте.
136. Попід стріхи білі міхи.
137. Впаде з неба — не розіб'ється,
Впаде в воду — розпливеться.
138. Білий як пір'їна, холодний як крижина.
139. Без крил, без ніг білі мухи літають.
140. Без крил, без ніг — на дерево сідає.
141. Маленьке, біленьке, а весь світ покрив.
142. Біле покривало весь світ обійняло.
143. Скатертина біла увесь світ накрила.
144. Ой за лісом, за пралісом біле плаття лежить.
145. Восени родюся, по весні вмираю,
А узимку своїм тілом землю зогріваю.
146. Зимою грію, весною тлію,
Літом умираю, восени оживаю.
147. Надворі горою, а в хаті водою.
148. Летить — мовчить, лежить мовчить,
А як умре — так і зареве.
149. Приходить тихо, а відходить з шумом.
150. Лежало, поки лежалося, а припекло —
то й сліду не зосталося.
151. Живе — лежить, помре — побіжить.
152. Не п'є — живе, пап'ється — умре.
153. Невидимий біле зерно сіє, та ще не зійшло,
як зі світа втекло.
154. Зимою гуляє, хати замкає,
А весною плаче, людей випускає.
155. Біле, як сорочка,
Пухнате, як квочка.
Крил не має,
А гарно літає.
Що це за птиця,
Що сонця боїться?
156. Біле, а не цукор, м'яке, а не вата, без ніг, а йде.
157. Що зимою оживає, а літом пропадає?

158. Хто тільки зимою росте?
 159. В нас зимою білим пвітом
 Сад зацвів, неначе літом.
 160. Прийшов дід, зробив міст,
 Прийшла дівка-красуха, по мосту тупа,—
 Міст розвалився, а дід аж на морі опишився.
 161. Вікна малював, води покривав
 Ще й пік людське тіло.
 Прийшло тепло, майстра спекло,
 Його тіло з'їло.
 162. Старий дід мости помостив,
 Прийшла молода — мости рознесла.
 163. За лісом, за пралісом
 Біла вовна висить.
 164. Біжать коні булані,
 На їх вузди порвані.
 Хто їх може зупинити,
 На їх вузди підчипити?
 165. Летить орличка по синьому небі,
 Крила розпустила, все сонце закрила.
 166. Сильніше сонця, слабше вітру.
 Ніг не має, а йде;
 Очей не має, а плаче.
 167. Горя не знаємо, а гірко плачемо.
 168. Без крил, а літає, ніхто її не б'є, а плаче.
 169. Біла кобила попід небесами ходила,
 Омлянулася назад — і сліду не знає.
 170. Сива кобила по світі ходила,
 До нас прийшла — по рукавах пішла.
 171. Що повисло над землею?
 172. Ой за полем, за горами золота нагайка в'ється.
 173. Що без леза та без зуба
 Розтина міцного дуба?
 174. Летіла стріла та впала в лободу;
 Шукаю, та не знайду.
 175. Крикнув віл на сто гір, на тисячу городів.
 176. Крикнула вутка — далека чутка: чути за сто
 гір, за сто річок, за сто пічок.

177. Стукотить, гуркотить, як сто коней біжить.
 178. Біг кінь білобокний через Дунай глибокний;
 Як упав — заіржав: увесь світ задрижав.
 179. Кінь біжить, аж земля дрижить.

180. В літі чуємо всі, а зимою — ні.
 181. Без рук, без ніг, а стукає.
 182. Шило-мотовило попід небесами ходило,
 із панамі говорило, із князями розмовляло.

183. Без рук стука, без вогню горить.
184. Два брати рідні; одного всі бачать, але не чують,
другого всякий чує, але не бачить.
185. Тур ходить по горах, туриця по долах,
Тур свисне — туриця мигне.
186. Спершу блиск, за блиском тріск,
за тріском плеск.
187. Мене частенько просять, ждуть,
А тільки покажусь — ховатися почнуть.
188. Довго нема мене — все в'яне,
А як пройду — знов оживає.
189. Ішов довгов'яз, у землю ув'яз,
з землі всіх повиганяв.
190. Летіло золото, а стало болото.
191. Летіла тетера, не вчора — тепера,
Впала в лободу, шукаю — не знайду.
192. Ой за лісом, за пралісом золоті батоги висять.
193. Хто не плаче, а сльози течуть?
194. Стоїть дід над дашками,
Швиря в бабу галушками.
195. Без рук, без ніг — вікна вибиває.
196. Сиві кабани все поле залягли.
197. Сиві гуси усе поле вслали.
198. Хмара сива увесь світ накрила.
199. Зоря-зірниця по землі ходила, ключі загубила,
А сонце зійшло — ключі знайшло.
200. Ішла пані вночі, погубила ключі;
Місяць бачив — не сказав; сонце встало —
позбирало.
201. Іхала пані од вінця,
Загубила гребінця;
Місяць бачив — не добачив,
Сонце вкрато — не сказало.
202. Бігла панна од овець,
Загубила гребінець;

- Місяць бачив — не добачив,
Сонце вкрато й не сказало.
203. Ішла Катерина, ключі загубила;
Місяць видів — не довидів,
Сонце вздріло — зараз з'їло.
204. Вночі спить на землі, а вранці тікає.
205. Сіверова дочка по Сіверу ходила,
Ключі загубила;
Місяць бачив, сонце вкрато.
206. А що плаче без голосу?
207. Піднялися ворота — всьому світу красота.
208. За лісом, за пралісом червона стьожка має.
209. Через гору дорога, а кінців її знайти не можна;
світ її видить, а піти нею не піде.
210. Червоні коромисла через річку повисли.
211. На городі здійсмається, а під тинном ховається.
212. Невидимий дух скинув з мене капелюх.
213. Без рук, без ніг — хату одчиняє.
214. Прийшов хтось та взяв щось; бігти за ним —
не знаю за ким, бо пішов туди — не знати куди.
215. Що літає: крил не має, але крила підіймає?
216. Гуляє в полі, та не кінць, літа на волі,
та не птиця.
217. Летить, а не горобець, вис, а не звір.
218. Молоденький розбишака з хати солому зносить.
219. Рукавом махнув, дерева нагнув.
220. Живе без тіла,
Говорить без язика,
Ніхто його не бачить,
Тільки чує.
221. Без рота, без носа, а голос має.
222. Видіти мене не можна, зате чути мій свист.
223. Хто плаче без голосу?
224. Що без ніг біжить?
225. По сінях і так, і сяк, а в хату ніяк.

226. Чорне сукно лізе в вікно.
 227. Чорна корова усіх людей поколола.
 228. Чорна корова, золоте теля.
 229. Чорне рядно всіх людей накрило.

230. Махнула птиця крилом, —
 Закрила півсвіту чорним рядном.
 231. Два дні паде дощ, а між тим що?

232. Упав сніп на весь світ, на кінці ковалі кують.
 233. Сіре сукно тягнеться у вікно.
 234. Сірпий бик у вікно пик.
 235. Сірпий віл всіх людей підвів.
 236. Звечора вмирає, вранці оживає.
 237. Що було вчора і буде завтра?
 238. Чорна корова всіх людей поборолала,
 А білий віл всіх людей підвів.
 239. Прийшов чорний віл, положив частокіл,
 А прийшов білий — поставив.
 240. Сестра до брата в гості йде, а він од неї
 ховається.
 241. Одна половина лица біла, а друга половина лица
 чорна.
 242. Що в нас є ясне й темне?
 243. Що то за гість, що темноту їсть?
 244. Один лє, другий п'є, третій росте.
 245. Мама широка, тато високий, сніп кручений,
 а невістка сліпа.
 246. Один літає, другий п'є, а третій живиться.

РОСЛИННИЙ СВІТ

1. Мій брат Кіндрат через землю пройшов,
 золото знайшов.
2. Одгадай загадочку: кинув її в грядочку,
 нехай моя загадка лежить до весни.
3. Чашечка медку закопана в льодку до нового
 годку.
4. Ноги на полі, тіло в stodолі, а голова на столі.
5. В землі спала, в літі вставала,
 в міху одпочивала, в млині танцювала —
 людей годувала.
6. Колінь була в мене в ногах вся сила,
 а як виросла, то вона перейшла в голову.

люди збили голову і одержали користь,
а я осталась сиротою, та й то мене спалили.

7. Що то за твір, що ні чоловік, ні звір, а має вуса?
8. Хто старший: овес чи ячмінь?
9. Дуб-дубілей, на дубові сто гіллей,
на гіллячці по листочку, на листочку
по гніздечку, а в гніздечку по яечку.
10. Що росте без колосу?
11. На городі молода
Пишні коси розпліта,
У зеленії хустинки
Золоті хова зернишки.
12. Хоч зубів багато маю,
Та нікого не кусаю.
Сама свиням та коровам
Я на зуби потрапляю.
13. Без рук, без ніг, на тинь плететься.
14. Сімсот поросят на кілочку висять.
15. Ішов чернець, насипав яєць,
Нехай киплять, прийду оп'ять.
16. Сидить дід над водою та й киває бородою,
Хто йде — не мине, за борідку ущипне.
17. Сидить дівця в темній темниці.
18. І печуть мене, і варять,
І їдять мене, і хвалять, —
Бо я добра.
19. Під землею птиця кубло звила і яєць панесла.
20. Коло броду-броду пила пані воду,
Пила-випивала, сім плахт одягала.
21. Вузлувата і листата,
А доспіє — головата.
22. Лата на латі, та зроду голка на ній не була.
23. Латка на латці, а ниток немає.
24. Латка на латці, а посередині гризь.

25. Сидить баба на грядках, вся закутана в хустках.
26. Сидить баба серед літа
В сто сорочок одіта.
27. Була дитиною — не зпала пелюшок,
А старою стала — сто пелюшок мала.

28. Як малий був — про пелюшки і не чув,
А старий став — вповиватись став.
29. Сімсот одёжок і всі без застёжок,
І не шиті, і не краєні, і всі в рубцях.

30. Сімдесят кожухів і всі не застібаються.
31. Головата, дженджуриста,
Сорочок наділа триста,
А одна нога.
32. В літі тверде й кругле,
А в зимі дрібне й мокре.
33. Чия голова не має поса?
34. Барап у хліві, а роги на дворі.
35. Стоїть півень на грядках
У червоних чобітках.
36. Зелений когут червоніє.
37. Сам червоний, а чуб зелений.
38. В земляній сиджу коморі,
А коса моя надворі.
39. Сидить дівця в темній темниці.
40. Стоїть при дорозі на одній позі,
Голова мала, а в ній тьма.
41. Стоїть дуб повен круп.
42. Повна бочка круп, а на версі струп.
43. Повна діжка жита п'ятачком накрита.
44. На городі тичка, на тичці капличка,
Без вікон, без верха, а в ній людей без числа.
45. На тичці, в капличці, без вікон, без дверей,—
повна хата людей.
46. Під одним ковпаком сімсот козаков.
47. Малий-малишка скинув бочку на вишку.
48. Чернець-молодець у землю пішов,
червону шапочку знайшов і наверх вийшов.
49. Стоїть півень на току в червоному ковпаку.
50. Біле, як борошно, але не борошно,
Хвіст, як у миші, але не миша.
51. Під хвостом яйце з хвостом.
52. Біла куриця під тином кублиться.
53. Що без дірки наливається?

54. Лежить під хвостом догори хвостом і солі
просить.
55. Під лопухом лежить яйце з хвостом.
56. Довгий, зелений — добрий солений,
Добрий і сирий — хто він такий?
57. Повна хата людей, а без вікон і дверей.
58. Кубушечка-зеленушечка;
Не хліб, не сіль, не вода, а добра їда.
59. Ні вікон, ні дверей,
Повна хата людей.
60. Без вікон, без дверей
Повна кошара овець.
61. Повна хата горобців, та нікуди вилетить.
62. Маленький погрібець повен яєць.
63. Стоять коні на припоні,
Не п'ють, не їдять,—
Всі гладкі стоять.
64. Проти сонця, де видненько,
Там свинки лежать гарненько.
А як тільки осінь прийде,
Зараз баба з хати вийде
І свинки оті розбудить,
Штурхне в боки, хвіст одкрутить
Та ще й діда погукає,
Нехай бабі помагає.
65. У нашого Данила сім саженой жила.
66. Не кінь, не віл, а прив'язаний.
67. Жила пичка пустодом,
Звила гніздо за двором.
68. На городі на воловоді жовте теля ричить.
69. Без рук, без ніг, а вилізе на пліт.
70. Без рук, без ніг на дерево дереться.
71. Біг через пліт, зачепився і висить, а не вмирає.
72. Ліз Мартин через тин, та шапки збувся.
73. Дурний Мартин дереться на тин.
74. Під борозною перевернулася коза догори ногами.

75. Всередині червоне, а зверху зеленим оксамитом укрите.
76. Круглий, та не місяць, зелен, та не діброва, з хвостом, та не миша.
77. Зверху кругленьке, а всередині червоненьке.
78. Дуб-ясен посередині красен.
79. У зеленій оболонці, А всередині — як сонце.
80. В червоній хатинці сто братів, один на другого схожий.
81. Повна хата людей, а не знайдуть дверей, Дід увійшов, двері знайшов.
82. Не їсть і не п'є, а ситий стає.
83. Стоїть пан на току в зеленому ковпаку, А під ковпаком сімсот козаков.
84. Висить шапличок, а в тім шапличку сімсот козачків.
85. Стоїть дом, повен зерном; Скільки чорних хаток, стільки білих паніматок.
86. Золоте решето чорних хатинок повне.
87. Стоїть палиця, на палиці хатинка, а в тій хатинці повно людей.
88. На сонце схоже, до сонця хилиться.
89. Повернулось до сонця золоте донце.
90. На сонечко я схожий і сонечко люблю, До нього повертаю голівоньку свою.
91. Стою стрункий, високий, в зелених шатах я І золотом оздоблена голівонька моя.
92. Стоїть дубок, на версі картузок, в картузку багато діток.
93. Що до сонця вік свій пнеться І його ім'ям зоветься?
94. Що за сонцем повертається?
95. Стоїть на ганку, в червонім кафтанку, А хто її рушить, то плакати мусить.

96. Вийшла пані в червонім каптані, хто на неї подивиться — заплаче.
97. Гарна панна, гарно вбрана; хто її розбере, той від неї плакати буде.
98. В кожній господі я у великій пригоді; А хто мене роздягати візьметься, Той слізьми заллється.
99. Сидить Марушка в семи кожухах; Хто на неї гляне, той і заплаче.
100. Сидить сидуха в семи кожухах, а ще посиніла.
101. Сидить сидуха в семи кожухах, та й та змерзла; а хто на неї погляне — очима в'яне.
102. Бігла лялька коло ковалька в трьох кожухах та ще й змерзла.
103. Прийшла дівка з гір, Несла на собі сім шкір; Як їх розбирали, — Всі над нею ридали.
104. Вийшов віл за сто гін, Виніс триста шкір.
105. Гонили бабу з гори на долину, а як зачали її лупити, то зачали ся слъози котити.
106. Що не робить болі, ані печалі, а до сліз доводить?
107. Має шкір сім, витискає слъози всім.
108. Зелені ноги, косиці вирости вгору з землиці, А зубате головище коренем-усом у землю свище.
109. Голова наверху, а борода в землі.
110. Що то за голова, що лиш зуби і борода?
111. Іван-білобран В білу сорочку вбрався, Під землю сховався.
112. Як зростав — у землю лів; Хто дістав — утерсь від сліз.
113. Стоїть при дорозі на одній нозі, І шапочку має, та нікого не вітає.
114. Стоїть хлопчик під пеньком, Накрив голову брильком.

115. Хоч капелюх має, та нікому його не здимає.
116. Біла головка, красна шапочка.
117. У бору, на яру стоїть старичок — красний ковпачок.
118. Кіндрат — мій брат, крізь землю пройшов,
червону шапочку знайшов.
119. Є шапка, але немає голови; є нога, але без черевика.
120. Стоїть пані в лісочку, має червону сорочку;
хто іде, то поклониться.
121. Сидить дід у траві, голова в нього в крові.
122. Маленьке, біленьке, а бабу з воза зсадить.
123. Стоїть дівка на пагорку в червоній спідниці;
хто йде, то поклониться.
124. Стоїть панна в краснім жупані; хто не йде —
руку дає.
125. Стоїть Ёгорка в червоній ярмолці;
хто не прийде — всякий поклониться.
126. Червона, солодка, пахуча, росте низько —
до землі близько.
127. Тіло викидають, шкіру носять, а голову їдять.
128. Били мене, били,
На шматки порвали,
У воді мочили,
По траві валяли.
Одну половину з кашею поїли,
Другу половину — на плечі наділи.
129. Заб'ємо вола, голову відріжемо і з'їмо,
шкіру обдеруть, а м'ясо валяється,
і собаки не їдять.
130. За лісом-лісом синенький огонь горить.
131. На полі я був синенький,
Край води я був біленький,
Опинився в човнику швиденьким,
Потім під ножиком гостреньким.
132. Били мене, колотили мене,
во всі чини призводили,
на престол з царем посадили.

133. Навесні я тебе радую,
Влітку прохолоджую,
Восени годую,
А взимку грію.
134. Літом одягається, а на зиму одягується.
135. Літом одягу одягає, а на зиму скидає.
136. Золоте вбрання скидає, біле одягає
і на зелене переміняє.
137. Літом у кожусі, а зимою голе.
138. Зимою спить, а літом шумить.
139. Весною веселить, літом холодить, восени годує.
140. Червоний колір, а винний смак;
Кам'яне серце, чому то так?
141. Червона дівонька, біле дитя.
142. Сиджу на дереві, кругла як куля,
червона як кров, добра як мед.
143. За лісом, за пралісом біле плаття висить.
144. Навесні зацвіте білим цвітом, а в жнива —
червоним плодом.
145. Чого ти став та дивився?
Зірви мене — поживишся!
146. Весною біле, літом зелене, восени жовте,
зимою добре.
147. Серед лісу квасне висить.
148. Сидить дід над водою з червоною бородою;
Хто йде — не мине, за борідку ущипне.
149. Стоїть дід над водою з червоною бородою,
Тільки сонце пригрів — борода його красніє.
150. В лісі на орісі червона плахта висить.
151. Сидить півень на яворі,
Спустив крила кроваві.
152. Дві сестри до осені зеленіють,
а потім одна червоніє, а одна чорніє.
153. Кругленьке, маленьке, на чолику лисеньке.
154. Сам маленький, а шуба дерев'яна.

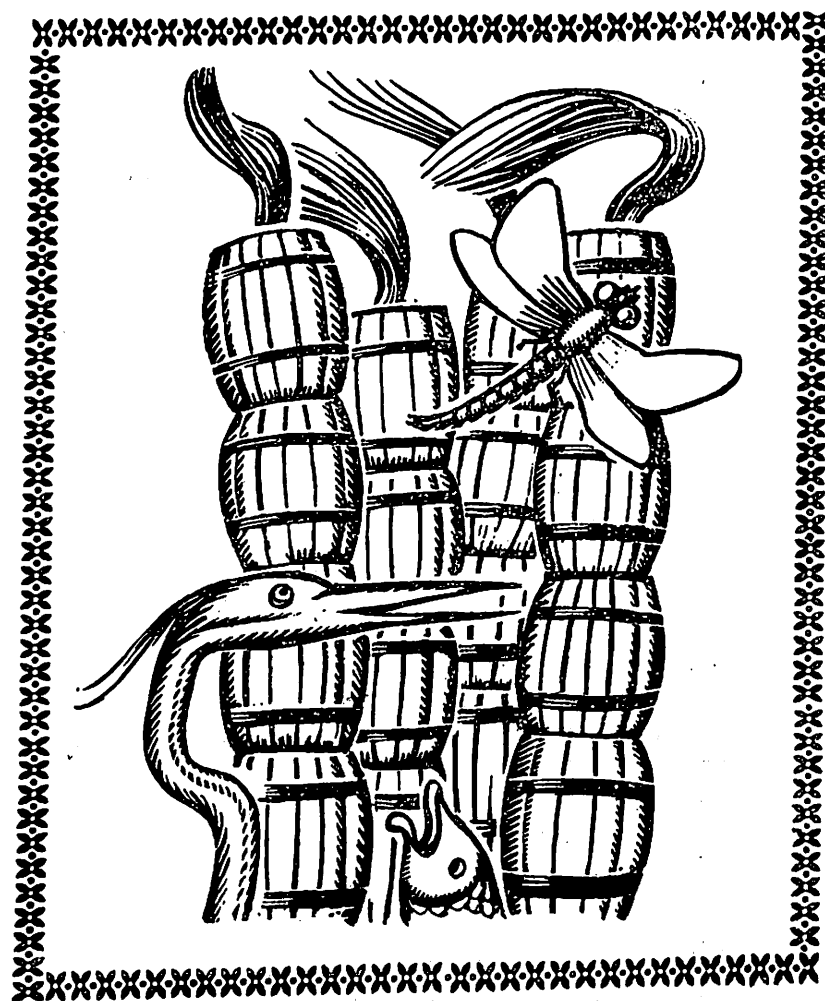
155. Маленький горщечок, та добра кашка.
156. У лісі на пролісі висить діжка з тістом.
157. Кріпко стоїть, слабо висить; сам косматий, кінець лисий.
158. Із дерева виросло, а з кишені вилізло.
159. Росло, виросло, із куща вилізло, По руках покотилося, на зубах очутилося.
160. По краях гладенький, а всередині солоденький.
161. У зеленім козушку, Костяній сорочечці Я росту собі в ліску, Всім зірвати хочеться.
162. Поверх лісу огонь горить.
163. Яких дерев у лісі найбільше?
164. Якого дерева є на світі найбільше?
165. Заблудилась в верболозі, Дні і ночі ронить сльози.
166. Сини в шапках, а батько — ні.
167. Живе один батько і тисячі синів має, всім шапки справляє, а собі не має.
168. Ішов чоловік з ліса та знайшов колодочку з біса, та знайшов два столи, два човни і мисочку з хвостом.
169. Стоять стовпи білі, а на них шапки зелені.
170. Біла, а не сніг; зелена, а не лист; кучерява, а без волосся.
171. Стоять білі стовпи, на них зелені капелюхи.
172. Лізу, лізу по білому залізу; ліз би далі, та вломиться.
173. На дереві я родився в кожусі, кожух розірвався, і на землю я впав.
174. Зимомою — як літом, літом — як зимомою.
175. Зимомою і літом однакове цвітом.
176. Всі пани скинули жупани, а один пан не скинув жупан.

177. В яким лісі немає листя?
178. Що то за дерево, що сонця не видить?
179. Літом борода виростає, а зимою опадає.
180. Ніхто їх не лякає, а вони тремтять.
181. У лісі росте, з лісом рівняється, а лісу не бачить.
182. Стоять в лузі сестрички, золотенькі очі, білі вії.
183. Росте білий, а подує вітер — відлітає.
184. Без рук, без ніг, без черева, — злізе на дерево.
185. Зелений звір на дерево тікає.
186. Що в'ється круг деревця?
187. Що росте вище лісу?
188. Все мороз поглушив, а мого цвіту й не зайняв.
189. Стоять красуні на воді, Вінки на них білі й золоті.
190. Стоїть дід над водою, хитає сивою бородою.
191. Діжечка на діжечці, діжечка на діжечці, а зверху китичка.
192. Бочка на бочці, а зверху кобилячий хвіст.
193. Що над водою найвище?
194. Що цвіте, що його ніхто не бачить ніколи?
195. Який корінь, який цвіт Любить кожний в світі кіт?
196. Стоїть, колихається, Червоною головою величається, А як торкнеш, то кусається.
197. Серед поля воляк стоїть, на голові штики держить у всі напрямки, та не для нападу, а для оборони.
198. Стоїть, колихається, Як торкнеш, то кусається.
199. Зубів не має, а кусає.
200. Не вогонь, а печеться.
201. Олена зелена, поцілуй — свербить, болить і чухати хочеться.

202. Що за трава, що й сліпий знає?
 203. Що пече без вогню?
 204. Ні сучечок, ні листочок, а на дереві росте.
 205. Маленьке, кругленьке, м'якеньке,
 на землі росте.

ТВАРИННИЙ СВІТ

1. Що без ложки їсть?
2. Штири тики, два патики, сьомий замахайло.
3. Чотири чотирки, дві розтопирки і сьомий вертун.
4. Чотири чотирки, дві розтопирки,
Один вертун, а сам ворчун.
5. Посеред двора стоїть копа,
Спереду вила, ззаду мітла.
6. І своє дитя не забула, і чужих погодувала.
7. Спереду страшно, ззаду смішно, а посередині
солодке.
8. Іде в поле — як дощечка,
А йде з поля — як бочечка.
9. Голодна — мукає, сита — жує,
Всім дітям молоко дає.
10. Як був мал — у чотири дудки грав,
А як підріс — гори й долини підніс,
А як вмер — перед музиками грав.
11. Як був малим, у чотири дудки грав,
А став рости — став віз везти.
12. Йде — гуде село й гай;
Незнайомий — утікай!
13. А в рогулі штири кулі, а в іржиці — дві.
14. Носять мене четверо, показують двоє —
блискучі обое; два в мене слуха (то будуть уха);
як б'ють — везу.
15. Ні коваль, ні столяр, ні маляр, ні плотник,
а найкращий у селі роботник.
16. Хвіст кордоном, ніс п'ятаком ще й два
ряди гудзиків.
17. Що то за паня, що в два ряди гудзики?
18. Лежить під хворостом та й крутить хвостом.
19. Під тином лежить, хвостиком вертить.
20. Не хвора, а все стогне, нічого не згубила,
а все шукає.

21. По землі ходить, неба не бачить,
нічого не болить, а все стогне.
22. Хто боком спить, а лежачи їсть?
23. Прийшли чужинці під бабині сінці, стукотять,
а одчинити не вміють.
24. За лісом, за пралісом вовки шкуру мнуть.
25. Тріски дуба підвалили.
26. Під горою, під крутою купка хвостиків лежить.
27. Волохате, невелике, всі його бояться.
28. Лежить на сінці, сама не їсть і другим не дає.
29. Ні старому, ні молодому
Не дасть приступити до дому.
30. Не говорить, не співає,
А коли хто йде, то господаря сповіщає.
31. Хто найвірніший хазяїну?
32. Бреше як пес, а не є пес.
33. Ходить по городу кожух та свитина.
34. За горами, за долами ходить свита і кожух.
35. Маленьке, сивеньке, — всіх людей одіває.
36. Хащу їсть, скалою ходить
Та й суєтні діти водить.
37. Не дід, а з бородою, не бик, а з рогами,
не корова, а доїться.
38. З бородою, а не мужик,
З рогами, а не бик,
З пухом, а не птах;
Лико дере, а личаків не плете.
39. Лико дере, а лапті не плете.
40. Довгі ноги — не осел; єсть і роги, да не віл.
41. Хто родиться з бородою?
42. Одне ричить, друге бечить, третє плаче.
43. У нашої бабусі сидить дід у кожусі,
Проти печі гріється, без води умиється.
44. І вдень, і вночі
У кожусі на печі.

45. Губить він живії душі,
На печі він спить в кожусі.
46. Умивається часто, але рушником не витирається.
47. Пухнастий клубочок під столом вуркоче.
48. Маленьке, сиреньке, а хвостик, як шило.
49. Сиреньке, маленьке, хоч якого kota з місяця
стягне.
50. Хвіст — як питочка,
Само — як калиточка,
А очі — як сім'я.
51. Сиву корову і дома не люблять,
і на торгах не продають.
52. Літає крилами, ходить ногами,
Падас вниз догори лапками.
53. Ой за лісом, за пралісом коні ржуть,
а додому не йдуть.
54. По полю гасає, овечок хапає і нас лякає.
55. Жив в лісі, хижий, дикий,
Душить кури та індикі.
56. Прийшла кума із довгим віником
На бесіду із нашим півником,
Схопила півня на обід
Та й замела мітлою слід.
57. Хто на собі ліс носить?
58. Горбатий мішок на чотирьох стовбах стоїть.
59. Вік свій ходить з клумаками,
та ще й сідають на нього з мішками.
60. Гору за нитку повели.
61. Хто влітку гуляє, а зимою спочиває?
62. Біжить чимчик по долині
У сиренькій кожущинці.
63. Влітку сирій, взимку білий.
64. Косий біс побіг у ліс.
65. Хто спить, а очей не зажмурює?
66. Пролетіло на хвості
Та й сховалось в хворості.

67. Повзун повзе, на базар голки везе.
68. Під дубочком, під листочком,
Звився, скорчився клубочком.
69. Хоч не шию я ніколи,
А голок в мене доволі.
70. Під ялинками і сосонками
Лежить клубок із голками.
71. Ніс — як у свинки,
Та колючі щетинки.
72. Котиться клубочок
Зовсім без ниточок.
Замість ниточок —
Триста голочок.
73. Маленький, горбатенький все поле перерив.
74. Без рук, без ніг, а по землі ходить.
75. Серед ліса-ліса лежить шмат заліза:
Ні втять, ні взять, ні на віз положить.
76. Посеред ліса лежить круг заліза; хто знайде —
обмине.
77. За лісом, за пралісом жива палиця лежить.
78. В'ється вірвочка, на кінці головка.
79. Маленьке, чорненьке по полю скаче.
80. Дівочка, чичирочка — ні луски, ні пір'ячка.
81. Шуварова сестра шуваром ішла,
Сімсот сорочок на собі несла.
82. Їхала пані в срібнім жупані,
а на тім жупані латка на латці.
83. Водюю їхали пани,
Убрані в срібні жупани;
Хоч жупани — лата на латі,
Панам радіють в кожній хаті.
84. Є крила — не літаю, ніг немає, а гуляю,
по землі не ходжу, на небо не дивлюся,
зірок не щитаю, людей не знаю.
85. Голова є, а шиї нема; очі є, а брів нема; рот є,
а не говорить; без ніг, а далеко ходить.
86. Є крила, а не літає, без ніг, а не доженеш.

87. Пір'ям махає, хвостом управляє, а на повітрі
помирає.
88. Чорну гадюку візьму я в руку —
вона не вкусить.
89. В якої риби з одного боку очі?
90. Хто на собі свою хату носить?
91. Куди повзе — за собою хату везе.
92. Живе у воді, а на березі плодиться.
93. В кого кам'яна сорочка?
94. Іде в горщик чорне, а з горщика червоне.
95. Живе — чорне, вмере — червоне.
96. Що після смерті червоніє?
97. Кого горе красить?
98. Не коваль, а з кліщами.
99. Швець — не швець, кравець — не кравець,
держить в роті щетину, в руках ножниці.
100. Ноги — як ноги, голова там, де не має бути,
а як йде, то не так, як всі.
101. У туші вуші, а голови немає.
102. У кого вуса довші ніг?
103. Не яйце — в шкаралупі,
Не кіт, а з вусами.
Погане на вроду,
Завжди любить воду.
104. Безкосте, безребре, хоч яке море перепливе.
105. Безкостий Марко перепливе море шпарко.
106. Без жил, без сустав,—
Переплив усенький став.
107. По дорозі стрибає, у воді плаває.
108. Ногач ногатий, окач окатий з води визирає.
109. Від чийого-будь приходу
Скаче дурень з прірви в воду.
110. Що то воно: в воді водиться,
З хвостом родиться,
А як виростає,
Хвіст відпадає?

111. Голий, а з поясом.
112. Мур мурований, склеп склепований,
А в тім склепу живий похований.
113. Поганий ходок, та ще й хатку тягне.
114. Хто все йде, а все в хаті сидить?
115. Двічі родиться, а раз умирає.
116. Що двічі родиться: вперше — гладеньке,
а вдруге — пухкеньке?
117. Рук не має, а будувати вміє.
118. Не грішниця, а повішена; не вмирає,
усе співає.
119. Без рук, без сокири хату буде.
120. Сім соколят на одній постелі сплять.
121. Сидить птах на білих горах і з мертвого
живого дожидає.
122. Поле луб'яне, саме костяне, а вийде живе.
123. З домика малий гість вийде і ніколи більше
туди не зайде.
124. У наших панночок по сімсот сорочок,
а як вітер повійне, то й тіло видно.
125. Під припічком сидить, а серед хати їсть.
126. Невелика щебетушка, заріж її — буде юшка.
127. Не сторож, а рано будить.
128. Хто має остроги й не їздить верхи?
129. Не князівської породи, а ходить в короні,
не їздок, а із шпорами, не сторож, а рано будить.
130. Не царського роду, а ходить в короні.
131. Хто двічі родився, в школі не вчився, а години
знає?
132. Годинника не має, а час знає.
133. Не годинник, а будить.
134. Має гребінь — не може ним чесатися.
135. По току-току ходить пан у червоному сюртуку.
136. Більше всіх кричить, а менше всіх робить.

137. Як будимир одспіває, то й сонце віjde.
138. Хто найраніше встає?
139. Біле як сніг, надуте як міх, лопатами ходить,
рогом їсть.
140. Ходить по городу,
Великого роду,
Ноги — як лопати,
І сліду не знати.
141. Ходить округ хати, ноги — як лопати,
рогом траву їсть.
142. Пані пишна по лопаті вийшла,
З річки воду пила, не по-нашому говорила.
143. У воді купалася, а сухою зосталася.
144. Хто із води сухий виходить?
145. Підійшли чужинці під бабині сінці,
джеркочуть-джеркочуть і самі не знають.
146. Летів птах, у воду — бах!
Води не помутив, себе не замочив.
147. Який птах найбільше схожий на качку?
148. Білі хорони, червоні підпори.
149. Маленьке, сіреньке, по полях літає, уночі співає.
150. Які ноги заввишки,
Такий ніс завдовжки,
Хату на хаті має,
Жабам рахунок знає.
151. На вершку палати хатчина, а там пан високий.
152. Що то за птах, що в чужі гнізда свої яйця
кладає?
153. Котрий птах ніколи собі гнізда не робить?
154. Дитина ще не народилась, а вже на виховання
віддана.
155. Хоч сам ростом невеликий, та гарно співає.
156. Маленький, сіренький по галях літає,
уночі співає.
157. Шило-вило мотовило попід небеса ся вило;
в літі співає, на зиму нас покидає.

158. Окуталось шило у чорненьке тіло
та попід небесами й ходило.
159. Спереду шильце, а ззаду вильце; ззаду сукенце,
а спереду біле полотенце.
160. Малий коник за морем буває,
Спинка-соболінка, черевце біленьке.
161. Швидко скрізь цей птах літає,
Безліч мошок поїдає,
За вікном гніздо будує,
Тільки в нас він не зимує.
162. Біла латка, чорна латка по березі скаче.
163. Біле як сніг, чорне як жук, вертиться як біс
і повертає в ліс.
164. Криве як коса, праве як стріла, біле як сніг,
чорне як вуголь.
165. Біліша снігу, чорніша сажі, вища хати, нижча
трави.
166. Маленький, сіренький на соняшник сів,
Надзьобався добре й далі полетів.
167. Патлатий хазяїн в стріху прилетів.
168. Маленький хлопчик у сірій свитинці по дворах
стрибав, крихти збирає.
169. Маленьке хлоп'я по дворам скаче, усе плаче,
на полі почує, коноплі краде.
170. Не людина, а живе в хатці.
171. У садочку понад тином
Я зробив йому хатину,
Він навколо обдивився,
Засміявсь і оселився.
172. Їздить Савочка на мальованих саночках,
молоду минає, стару цілує.
173. В'ється, стука молоток,
Поправляє нам садок.
174. В болоті плаче, а в болота не вилазить.
175. Живе в лісі, ухкає, як розбійник;
люди його бояться, а він людей.

176. Уночі гуляє, а вдень спочиває,
Має круглі очі, бачить серед ночі.
177. Вдень сліпа, а вночі зряча, мишей ловить,
а не кіт.
178. Вдень мовчить, а вночі кричить.
179. Маленьке створіння велику злість має:
Кого укусить, само умирає.
180. Летіла тетеря не вчора — тепера;
Упала в лободу, шукаю, не знайду.
181. Зимою спить, літом бринить. Понад води,
понад сади літає, солодку росу збирає.
182. Хто лугами гуляє і в кожну дірку ніс свій
встромляє?
183. Сто сестер один платок в'яжуть.
184. У тісній хатині плетуть бабусі хустину.
185. Повний пень черешень.
186. Коло вуха завірюха, а у вусі ярмарок.
187. Вийшов на гірку, відчинив комірку;
Коли б не пан Димінський, то собаки б заїли.
188. Піду я до гетьмана;
нападуть на мене гетьманові собаки —
ані одбитись, ні одмолиться,
піти в річку та й втопиться.
189. Летів птах над солом'яний дах, летів, бубонів:
«Десь тут мов діло на вогні згоріло».
190. За лісом-королісом каша кипить.
191. Тисяча муравлів робить хату без кутів.
192. Шило-потрушило без вуглів хату ізшило.
193. Не звір, не птиця, а ніс — як спиця.
194. Хто мене вб'є, свою кров пролле.
195. Летіла птиця — не синиця,
Носок сталенький, голосок тоненький;
Хто її заб'є, свою кров розіллє.
196. Летить — пищить, сяде — мовчить.
Хто його вб'є, той свою кров пролле.

197. Из-за тебе я бив себе;
Из-за себе я бив тебе;
Убив тебе, а кров моя тече.
198. Що за птах, що на вісьмох ногах?
199. Між людьми як пташка в'ється,
У людей і їсть, і п'є;
Ходить старець, просить, гнеться,
А у неї всюди є.
200. Що над нами вверх ногами?
201. Хто тче без станка і рук?
202. Сидить в куточку і тче сорочку.
203. Хто животом пре, ногами тре, а руками нитки
кладає?
204. Удень спить, а як ніч прийде, — на огонь летить.
205. Летить — вис, сяде — риб.
206. Летить, а не птиця, вис, а не звір.
207. Сам чорен, та не ворон, є роги, та не бик,
шість ніг без копит.
208. Менше від бджоли, а найбільшу колоду
переверне.
209. Маленьке, чорненьке, а хоч яку колоду рушить.
210. Чорненьке, маленьке, хоч якого пана з коня
зсадить.
211. Уночі літає, вогнем миготить, а диму немає.
212. Маленька пташка на дереві живе,
Без вікон, без дверей собі хатку плете.

ЛЮДИНА

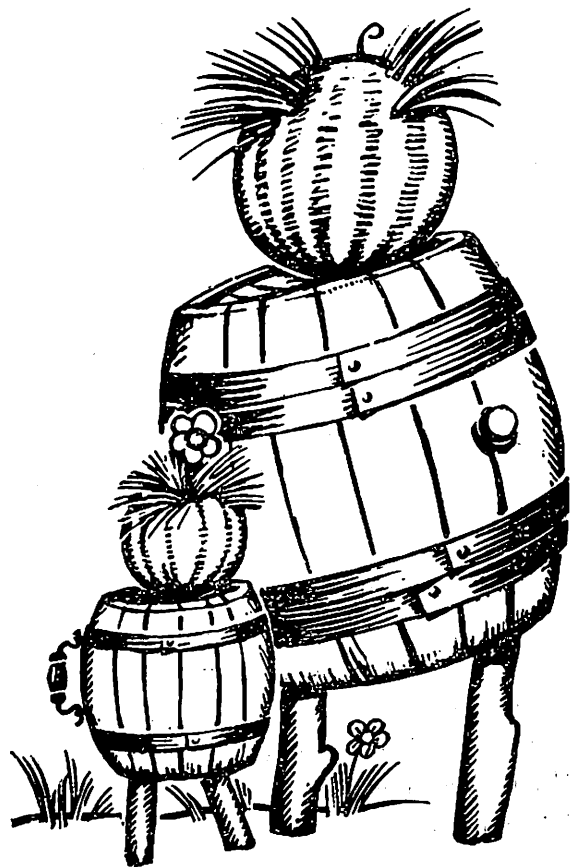

ФІЗИЧНА ПРИРОДА ЛЮДИНИ

(Будова тіла, життя і смерть)

1. Стоять вилка, на вилках барилко,
На барилку клубок, на клубку лісок.
2. Стоїть дуб, на дубі гай, під гаєм моргай,
під моргаєм кліпун, під кліпуном дивун,
під дивуном сопун, під сопуном хапун,
під хапуном трясун.
3. Стоїть два кілки, на кілках бочка, на бочці
кавун, а на кавуні трава.
4. Був собі гай, за гаєм моргай, за моргаєм глядай,
за глядаєм сапай, за сапаєм хапай, за хапаєм
тримай, за тримаєм бовтай, за бовтаєм ковтай.
5. Стоїть хапун, над хапуном сапун,
над сапуном моргульці,
над моргульцями поляна, над поляною ліс.
6. Густий ліс, чисте поле, два соболі, два стекла,
труба, бомба і в тій бомбі лепетайло.
7. Що існує в світі, в яке все влазить?
8. Ношу їх багато років, а ліку їм не знаю.
9. На одному камені дві змії лежать.
10. Двоє лисенят завжди поруч сидять.
11. Посягнеш — досягнеш, оглянешся —
і не увидиш.

12. Сопе, хропе, часом чхає,
Сюди-туди зазирає;
На морозі замерзає,
Бо одєжини не має.

13. Два брати через гору живуть і ніколи
один до одного в гості не ходять.
14. Було собі два брати і обидва Кіндрати,
через доріжку живуть і один одного не бачить.

15. Двоє рідних дітей межа перебила.
16. Кругле, маленьке, а до неба дістане.
17. Два чорних камінця, куди не кину —
скрізь докину.
18. Двома вузликами все поле засію.
19. Через сволок два клубочки висять.
20. Дві синиці на полиці,
Куди хочуть, туди й полетять.
21. Кругле озерце ніколи не замерзає.
22. Віконниці то зачиняються, то відчиняються.
23. Книжечка-роздвижечка, кругом волоса,
а посередині чудеса.
24. А що в світі найзіркіше?
25. Солоне, а не сіль, біжить, а не річка, блищить,
а не золото. Коли б угадати та менш його знати!
26. Прийшла біда — тече вода.
27. Завжди в роті, а не проковтнеш.
28. Крутиться-вертиться, а в ополонку не впаде.
29. Щоб його не було — не зміг би нічого сказати.
30. Лежить колода серед болота, не гниє
і не ржавіє.
31. Двоє дивляться, одно говорить, а двоє слухає.
32. Повне підпілля білих гусей.
33. Повен хлівець білих овець.
34. Стоїть погрібець, а в йому два ряди явць.
35. Маленький погрібець повен явць.
36. В хлівці два ряди баранців, і всі біленькі.
37. Повен хлів білих голубів.
38. Повний ліс білих кіз.
39. Біленькі курочки з підпіччя глядять.
40. Сидять курчата під припічком, що дай,
вони з'їдять.
41. У нашого дядька білих курей грядка.

42. Коло прорубні сидять білі голубні.
43. Попід стріхи білі міхи і черлева курагов¹.
44. За лісом, за пралісом білі хусти висять.
45. За лісом, за пралісом дві жердки білого плаття висять.
46. Кістьми хліб б'є та в кучу кладе.
47. Тридцять два білих брати сидять у темній в'язниці, коли ця в'язниця відчиняється, то брати не виходять.
48. За білими березами талалайко плеще.
49. За стіною косяною тетерук булькоче.
50. Ой за білим частокілом талалайко скаче.
51. Два ряди білих хуст, а всередині червона запаска.
52. Повен хлівець білих овець, а меж ними червоний баранець.
53. Дощечка мокне, мокне, ніколи не розмокне.
54. У вовні, а не вівця, Літо й зиму труситься.
55. Маленьке, кругленьке на столі не бувало, а весь мир згодувало.
56. На столі не було, ножем не різано, а весь мир кормиться.
57. Що на тарілці не лежало, а кожне їло?
58. Не солиться, не вариться, увесь мир ним питається, й цар без його не обійдеться.
59. Що воно за штука, що день і ніч стука?
60. П'ять братів родилось разом, а всі не рівні.
61. Живуть п'ять братів, один другого менший.
62. П'ять братів поруч живуть, у кожного своє ім'я.
63. Коли йдеш в школу, то що маєш на правій і на лівій руках?

¹ Червона корогва.

64. Десять кіз тягнуть на ноги роги.
65. Не золоте, а найдорожче.
66. Хто родився і не вмирає?
67. Двадцять красних, тридцять сильних, п'ятдесят мудрих, а сто дурних.
68. Хто вранці ходить на чотирьох ногах, удень на двох, а ввечері на трьох?
69. Що лежить на дереві і кричить, аж доки не заткай'му губу?
70. Живая живушечка на живій колодочці живе м'ясо їсть.
71. Живе живого їсть і в віці дивиться.
72. Кусочок м'яса до діри,
А кісточка до гори;
Як пхай, то мовчить,
Як виймай, то кричить.
73. Прийшов гість із гостей,
З'їв барана без костей;
Гість ситий, і баран цілий.
74. Не тополя, а струнка; не лоза, а гнеться;
не вогонь, а пече.
75. Що люблю — не куплю; чого не люблю — не продам.
76. Чого не знаєш, чого не пам'ятаєш,
а чого не відчуваєш?
77. З кожним днем до нього людина ближче підходить.
78. Ніхто од його не втече: ні цар, ні цариця,
ні риба в воду, ні миша в нору.
79. У темному бору, на лузі сидить птиця-синиця,
всі до неї йдуть, всі її бояться, а ніхто від неї не втече.
80. Стоїть село, йому невесело;
Ні кутка, ні вулиці, ні півня, ні куриці.

МАТЕРІАЛЬНЕ ЖИТТЯ ЛЮДИНИ

(Іжа, одяг, взуття, житло, речі домашнього вжитку)

1. Котрий звичай найбільше поширений між народами?
2. Коло ями-ями сидять діди з киями.
3. Всі йдуть з колами до одної ями.
4. Чотири чотирники, а п'ятий кавурник
Несуть кривулицю через тин на вулицю.
5. Дерев'янки везуть,
Костянки січуть,
Мокрий Мартин обертає —
Ніхто не вгадає.
6. Лопаткою підхвачує і через тин в провалля
кидає.
7. Стоїть дуб, на дубі липина, на липі конопля,
на коноплі глина, на глині капуста,
а в капусті свиня.
8. Ріжуть мене ножакою,
Б'ють мене ломакою;
За те мене отак гублять,
Що всі мене дуже люблять.
9. Не живу і не гуляю,
А сім бід знаю
І від ножа умираю.
10. Мене б'ють, товчуть, ріжуть, а я все терплю
і всім добром плачу.
11. Прийде до стайні без шкіри, а вертає зі шкірою.
12. В землю кидалося,
На повітрі гулялося,
В печі гартувалося,
Запахом своїм всіх приваблює.
13. Хвалить його кожен,
Любить його кожен,
І дня ми прожити
Без нього не можемо.
14. Всім потрібний, а не кожен зробити вміє.
15. Ріжу, ріжу, а крові нема.

16. І грудкувате, і ніздрювате, і кисле, і крихке,
а за все миліше.
17. Сюди бган, туди бган,
Та ще зверху й помазан.
18. Увесь вік їси — не проїси, і завжди добре.
19. Повен пень головень.
20. Чорний пень, а золотий верх.
21. Сидить в ложці, звисивши по ножці.
22. Ми в окропі кипіли,
Велику муку терпіли;
За те нас усі хвалять,
Та не всі варять.
23. Химерний, маленький,
Бокастий, товстенький,
Чимсь смашним напхався,
В окропі купався,
У дірку впав,—
І пропав!
24. Круті береги, вода дорога, а риба без кісток.
25. Кричить, верещить,
Як в ринці кипить.
26. Котра в світі масть
Найбільшого труду завдасть?
27. Без дна, без накривки повна бочка талáпавки¹.
28. Маленьке, кругленьке
З гори скотилось,
Впало, розбилось,
Нема такого бондаря,
Щоб його скував.
29. Похоже на бочку, а потурбуйся —
матимеш квочку.
30. Котилася бочка
Без дна, без колючка.
31. Котилось барильце
Без чопа, без рильця.

¹ Рідини.

32. Мур мурований, склеп склепований,
ще не вмерло, а в гробі лежить.
33. Діжечка-макотірочка,
Нема ні денця, ні дірочки.
34. Срібна діжка золотого напою повна;
хто поламає — повік не збудує.
35. В одній діжці два тіста.
36. Коли вкинути його в воду і варити,
то скільки б ми його не солили,
все рівно треба досоловати, коли їсти.
37. Держиш в руці — біле,
Вержеш вгору — біле,
Упаде на землю — жовте.
38. Розріжеш лід — дістанеш плід: зверху срібло,
всередині золото.
39. Біла кріпость й жовта кріпость,
як треба дістатись до жовтої,
то треба розбити білу.
40. Сонечко-болонечко, всередині живиця;
Хто не одгадає, той не буде жениться.
41. В чім є двояка страва?
42. Рідке, а не вода; біле, а не сніг.
43. Не сіють, не жнуть, не печуть, не варять;
а всі його їдять і без нього жити не можуть.
44. Що з торбинки тягнуть, а з чашечки п'ють?
45. Не сіяно, не кошено, не віяно, не молочено;
водою змочене, камнем придавлене, на зиму
припрятане.
46. Положив, як дрюк; вийняв, як фляк.
47. У воді росте, кохається,
Вкинь у воду — злякається.
48. У воді росте, та води боїться.
49. На воді водиться,
На вогні виростає;
З матір'ю побачиться
Та й знов умирає.

50. Без кореня і без квіту,—
Служить цілому світу.
51. Били мене, колотили і з царем на престолі
посадили.
52. Били, колотили і на стіл положили.
53. Маленьке, чорненьке,— весь світ оббіга, у пана
обіда, а часом у нас.
54. Красний Макар по полю скакав, а в борщ
плигнув.
55. Дід сміється, аж губа трясеться.
56. Ні молоко, ні м'ясо, ні сметана,
А смакує зрана.
57. Хто її засмакує, навіки бідує.
58. Грудочки маленькі,
Всі вони гарненькі;
У воді покиплять,
Потім люди з'їдять.
59. Білий, а не сніг; твердий, а не камінь; солодкий,
а не мед.
60. Білий камінь у воді тане.
61. Білий як сніг; зубами мене кусають
або на воду пускають.
62. Мед — не мед, а солодке.
63. Темненька, маленька, солоденька,
діткам миленька.
64. Бери мене, бо я подорожня, та з притиском,
бо сирота, та скоро, бо додому йду.
65. Одною дорогою пішов — три дороги знайшов.
66. Тьху на тебе,
Лізь на мене,
Прийдуть люди —
Встидно буде.
67. Де дві дороги умісті зійшлися?
68. Давно вродилося,
По толоці находилося;
Його підтинали,
Мочили, вимивали,

- Сушили, роздирали,
Крутили, мішали,
Складали, товкли і били,
Різали, кололи, мучили;
А воно на плечах з'явилося.
69. Кудлатий вовк, а всім потрібний.
70. Страх тепло тягне, а тепло й караул
не кричить.
71. Як він іде — я мокну весь,
Зате сухий хазяїн.
А пройде він — повісять десь,—
І знов його чекаю.
72. Вище коліна, нижче пупа,
Всяк чоловік частенько щупа.
73. Понижче пояса, повище колін.
Як те кличуть, в що хлопці руку тичуть?
74. А в нашого парубка з обох боків зарубка.
75. Посередині дірочка, а по краях обшивочка.
76. Має крила — не літає.
77. П'ять льохів, а одні двері.
78. Пальців п'ять, а не рука;
З одним пальцем у мужика.
В пана є вона і влітку,
В мужика й зимою рідко.
79. Загородив дід хлівець для п'яťох овець.
80. Плету хлівець на четверо овець,
а на п'яťу кізку.
81. П'яťеро овець маю і кожній кошару справляю.
82. Лапу, лапу по лавиці, налапав мохнатицю,
вложив голиш.
83. Вдень як обруч, вночі як вуж;
Хто відгадає, буде мій муж.
84. Вдень ковбасою, а коли прийде ніч — стане
кишкою.
85. Вдень як драбина, вночі як вуж.
86. Має уха, а не чує.

87. Має вуха, має ніс, а не має ні слуху, ні нюху.
88. Ані тіла, ані духа;
Має писок, шкіру й вуха.
89. В лісі пас, в хліві спав, у певця сидів,
до коваля повертав, людям служити став.
90. Кривий біс на кожного чоловіка зліз.
91. Топчуться разом — один на порозі,
другий на дорозі.
92. Чорне як сажотрус; криве як кочерга;
В парі живе, а плоду нема.
93. Вдень з ногами, а вночі без ніг.
94. Що є вночі порожнє, а вдень повне?
95. Як ходить, то повне, як стоїть, то порожнє.
96. Двоє поросят, а чотири хвостики.
97. У дощ — на ногах, а в суху погоду —
під столом.
98. По грязюці гуляють, а сухо — відпочивають.
99. У лісі родився,
На селі трудився,
На дорозі помру.
100. Росло в лісі, листя йміло,
А тепер носить душу й тіло.
101. Що в людини під ногами, коли іде по мосту?
102. Чотири стояни всю хату обняли.
103. Чотири брати під одним капелюхом.
104. Штири братчики одну шапку носять.
105. Штири брати одним пасом уперезані.
106. З горшка в'їв, а покришки не здійняв.
107. Стоять коні на припоні,
Не п'ють, не їдять,
А все гладкі стоять.
108. І не їсть, і не п'є,
А все товща стає.
109. Штири коні на припоні, один проти одного
дивиться.

110. Два стоять, два лежать, п'ятий ходить,
шостий водить.
111. Ходить, ходить, а в хату не заходить.
112. Ходжу — і все на одному місці.
113. Рипить, скрипить, крутиться;
Коло нього дошки мучаться.
114. Стоїть на дорозі, усім заважає;
Хто йде, той штовхне,
А з дороги ніхто не прийме.
115. По снігах то с'як, то так,
А в хату ніяк.
116. Круть-верть, а в черепочку смерть.
117. Сидить панночка на ганочках;
Хто йде, не мине, все чолом дає.
118. Ходить без ніг, держиться без рук;
Хто йде, за ший бере.
119. Всім, хто прийде, всім, хто піде,
вона руку подає.
120. Маленьке, кругленьке; хто не йде,
той руку подає.
121. У кожного господаря є така собачка:
хто б не йшов, то по голові погладить.
122. Хто йде — не мине,
Всякий хапне.
123. Що в хаті на похваті?
124. Загадка на чотири гарматки і гвинтик.
125. Совки-посовки,
У снігах ночовки.
126. Днем теліпається,
А вночі заціпається.
127. Стоїть бичище,
Прокльоване бочище.
128. Стоїть Гася, надулася,
Полу відкрила, людей впустила.
129. Що вниз дивиться?
130. Основа соснова, підкапня солом'яне.

131. Баба лежить, з неї сльозить.
132. Баран у оборі, а роги надворі.
133. Дванадцятєро лебедят на одній подушці
сплять.
134. Десятєро поросят одну льоху ссуть.
135. Чотири баби одну скатєрть пшють.
136. Чотири стояни всю хату обняли.
137. Одно каже: «Світай, боже», — другє каже:
«Не дай, боже», — третє каже:
«Мені однаково, чи вдєнь, чи вночі —
лежи собі під стелею на печі».
138. Одно просить днє, другє просить ночі,
третє каже: «Мені як удєць, так і вночі
витрищати очі».
139. Ні роблене, ні рублене, а воно в хаті є.
140. На стелі у куточку висить сито.
141. На потолку в уголку висить сито,
не руками звито.
142. Сито-мудровито, хто одгадає —
сто літ буде жити.
143. Ниток багато, а в клубок не змотати.
144. Такої пряжі нема в продажі.
145. Яка нитка безузлая?
146. Що в хаті не тєсане, а рівне?
147. Що в хаті найтонше?
148. Поля-скляні, межі дерев'яні.
149. Основа соснова, скляне пїткання.
150. Що в хаті зимою замерзає, а надворі ні?
151. У дні погожі сонцем грає,
А на морозі розцвітає.
152. Мєрежка без ниток і голки.
153. Що на дїрці стоїть?
154. Без очей, а сльози проливає.
155. Що плаче без голосу?

156. Чотири четверинки, п'ята п'ятеринка,
шосте гостре, сьоме просте.
157. По сусідству живуть, а одне одного не бачать.
158. Одна дівка, в ній ще вісім дірок.
159. Куди йдеш, то ногами топчеш.
160. Не їсть, не п'є, а гладша стає.
161. Що в хаті само робиться?
162. Повна хата тетерят, та нікуди не летять.
163. Повна хата горобців нагнана.
164. Що вгору дивиться?
165. Чого за гріш повна хата?
166. Прийшло безмозке та й їсть без ложки.
167. Чорний волók випив води ставók.
168. Сидить Гаврило, замазанеє рило.
169. Глиняне поросятко, мотуз'яні кишечки,
золотий носок.
170. Що то за пташка, що вночі одним оком
дивиться?
171. Сама гола ходить, а за пазухою сорочку
носить.
172. Без рук, без ніг, само голе, а сорочка в пазусі.
173. У кого зверху м'ясо, а насподі одежа?
174. Поки дерево стояло,
Доти й сонце сяло;
Як дерево пропало,
Тоді й сонця не стало.
175. На горі гора, а в горі діра, серце в ниток,
на вершку вогник.
176. Голова вогняна, серце клочане, а тіло
зі всього світа.
177. Тіло біло, а душа конопляна.
178. Горить стовпчик, а вугілля немає.
179. Що то за гість, що сам себе їсть?
180. Красна бариня за склом сидить і людей
собою потішає.

181. Одна шиба на цілу хату світить.
182. Червоне теля чорну корову ссе.
183. Що то за гість, що темноту їсть?
184. З малого патичка ціла купа попелка.
185. Паличка-черкалочка,
Головою черкне — вогонь спалахне.
186. Маленький бугасць всю слободу переверне.
187. Зразу — чирк! Потім — пшик! Потім — блик!
188. Я таке, що з мене все село згорить.
189. Червоний півень по жердочці скаче.
190. Червона гадюка весь світ поїсть.
191. Червоний гість дерево їсть.
192. Красна корова усю солому поїла.
193. За трьома дубками креше бабка зубками.
194. Стоїть, хитається, червоною головою
величається, а як торкнеш, то кусається.
195. Що сильніше сонця і слабше вітру?
196. Без рук, без ніг на хату збіг.
197. Кучерявий Іван на гору дереться.
198. Мій брат Кіндрат як став, то й неба дістав.
199. Сизий голуб попід небом літає.
200. З хати виходить, а в хату не входить.
201. Батько лежить в сповитку, а син пішов
по світку.
202. Поки батько народився, син по світі находився.
203. Уперед син, а потім отець.
204. Вітця не видно, а син вже на даху.
205. Завжди їсть, а сита ніколи не буває.
206. Корова без ніг, без тіла
Скирту соломи з'їла.
207. І не кінь, і не пес;
Їсть дрова, не овес.

208. Дід старенький, весь сивенький, літо прийде —
не бачать його, а зима настане —
всяк до нього липне.
209. Я морозу не боюся,
А хто змерзне — я сміюся.
Бабу гріс не кожух,
А веселий, теплий дух.
210. Що в хаті найгрубше?
211. Біжить вовчок — прпсмалений бочок.
212. Одну баба козу мала та й ту на день сім раз
за хвіст підіймала.
213. Мати товстуха, дочка красуха, батько чорнявий,
син кучерявий.
214. Сивий когут тікає, а червоний його за хвіст
лапає.
215. Тато високий, мама пизенька, син кучерявий,
дочка сліпенька.
216. Що від хліба передніше?
217. Взимку людям служить, а влітку зуби сушить.
218. Стоїть пані у білому жупані;
Хто йде, до неї руки кладе.
219. Вік у кутку вікує,
Усе літо сумує,
А як прийде зима —
Весела сама
І хату звеселить.
220. Хатня корова, поїдаючи дрова, весь дім зігрива.
221. Що за гість, що тепло їсть?
222. Червона корова чорне теля лиже.
223. Стоїть дід над кручею,
Заткнув рота онучею.
224. Сидить пап на даху,
Курить собі без табаку.
225. Чорна труба веде з двора і дивиться в небо.
226. Під стогом вовки дохнуть.
227. Повен мішок маку, не зав'язаний і переверне-
ний, а не висипається.

228. Що росте догори?
229. Що в хаті без води росте?
230. Маю чотири поги ще й чотири роги,
В полотно мене вбирають,
Їсти й пти заставляють.

231. В лісі росло,
В столяра випаглося,

В гарного хазяїна
Прядивом вкривалося.

232. Має роги і ноги, а держиться підлоги.

233. Стоїть корова посеред моря, черево сухе,
а спина мокра.

234. Під одною шапкою чотири братики стоять.

235. Чотири братки разом живуть, а кожен окремо.

236. Дві ятровки склали докупнi голівки.

237. Пішли черпчки на вечорнички,
та як полягали спать, то й досі сплять.

238. З ногами, а без рук, з боками, а без ребер,
з сипкою, а без голови.

239. Само голе, а за пазухою сорочки носить.

240. Основа соснова, підкапня череп'яне.

241. Через море купий хвіст.

242. Два братця пішли в воду купатися.

243. Дві сестриці пішли напитись водиці, а брат,
зігнувшись, стояв та сестричок чекав.

244. Прийшов дах та в воду — бах!

245. Ліз карасик через перелазик та в воду — плюсь!

246. Утка в морі — хвіст надворі.

247. Два моря на одній дузі гойдаються.

248. Дві пташки летить,
Біла кров з них капотить.

249. Прийшов сом
Та в кршицю — бом!
Почепився на гілляку
Та й пішов.

250. Склали, зв'язали,
До води погнали:
«Хоч не хоч, а пий
І людей всіх напій».

251. Має вуха, а не чує.

252. У тіла вуха, а голови нема.

253. Сам дубовий, пояс в'язовий, а ніс липовий.

254. Без серця родилося,
Людам пригодилося;
Дай пити — п'є,
Попрошу — віддає.

255. Дуб-ясен весь перепоясан;
Збоку дірка, ззаді шпилька.

256. Стоїть бичище, прокльоване бочище.

257. Що то: як голодне, то кричить,
А наїсться, то мовчить?

258. Біля тіла вуха, а голови немає.
259. Іде полем — цоркоче,
Зайде в воду — булькоче.
260. Спереду горб і ззаду горб, ліг нема,
а замість голови — дірка.
261. Стоїть півень у хліві по коліна у крові.
262. Годун-годунець
Під припичком ночував,
Усю сім'ю годував;
Як упав, то й пропав,
Ніхто кісток не зібрав.
263. Чернець-молодець сім літ папував,
Чужі діти годував;
А як упав, то пропав.
264. Упав горбач, —
Не тужи, не плач,
Костей не ховай,
За ворота викидай.
265. Наш маленький капітан
Усіх людей пропитав,
А сам догори дном став.
266. Тато дітей погодував, а сам на припичку догори
ногами став.
267. Пристойний чоловік, а догори ногами стоїть.
268. Без матері родився, без льона хрестився,
без смерті вмер.
269. З землі робився,
На кружалі вертівся,
На огні пікся,
На базарі бував,
Людей годував;
Як упав, то й пропав,
Ніхто не поховав.
270. Був я у копанці,
Був я у хлопавці,
Був на пожарі,
Був на базарі;
Молодим був — людей годував,
А як умер — мої кістки викицули,
І собаки не їдять.

271. Умер Адам, ні богові, ні пам; ні душа до неба,
ні кості до землі.
272. Всіх годує, а само голодне.
273. Завше гріється й іншим їсти дав, сам ніколи ні-
чого не їсть.
274. Їхав пан-капітан,
Став, дівчини попитав:
«Що за кості лежать,
Що собаки не їдять?»
275. Де впав, там пропав.
276. Круть-верть, під припичком смерть.
277. Чорний собака висить,
а білий на нього кидається.
278. Чорпа овечка в огні не згорить.
279. Повзун повзе, розкаряка везе.
280. Сів Ваця на коня,
Не боїться огня.
281. Сів пан на коня та й поїхав до вогня.
282. Цеп цепований, мур мурований, а посередині
дядько сидить.
283. Сидить дід під лавою, замазався сметаною.
284. Чорне порося по печі гаса.
285. Чорна майда по печі гайда.
286. Сидить квочка на золотих яйцях.
287. Сидить, шкварчить, сокоче, під лаву не хоче.
288. Що це за загадка,
Що під яйцями гладка?
289. Кину лину на долину, лина впаде й брязне.
290. Загадка, загадка,
У роті ягодка;
Візьми оближи
Та й на стіл положи.
291. Неживе, а людей годує.
292. Людей годую, сама голодна,
Часом гаряча, часом холодна.

293. Кавалок дерева дає життя чоловікові
від молодості до старості.
294. Ліз карасик через перелазик та у воду — плюсь!
295. Булава, а в рот лізе.
296. Що треба для обіду?
297. Сидить пані на ганку
В червонім кафтанку;
А хто її рушить,
Той плакати мусить.
298. Ворона летить, а їй з губи капає.
299. Маленьке, кругленьке, всі його цілують.
300. З ким найчастіше цілуєшся?
301. Що в хаті за поцілуйка?
302. Кого в хаті всі цілують?
303. Маю одну ногу — ходити не могу,
Лиш весело довкола бігаю.
А хто мою ногу скалічить —
Жоден лікар не вилічить.
304. Шийка тоненька, ззаду западенька.
305. В животі лазня, в носі сито, на голові гудзик,
одна рука і та па спині.
306. У горло наливається,
А в ліжку виливається.
307. Кругом вода, посередині огонь.
308. Всередині горить,
А по боках вода кипить.
309. Вгорі діра, внизу діра, а посередині огонь
та вода.
310. Три ноги, два вуха, а шостий живіт.
311. Стоїть хлопець на мосту,
Кричить: «Усіх обіллю».
312. Новенька посуда, а вся в дірках.
313. Купили кругленьке,
Таке новеньке;
Держать в руках,
А воно в дірках.

314. Повно в нім дірочок,
Як на небі зірочок.
315. Кругленьке, як шустачок,
А в нім повно дірочок.
316. В лісі росте, в коня товсте, в баби теліпається.
317. У лісі росте,
В конюшні почує,
Візьми на руки —
Воно танцює.
318. Між кіньми родиться,
Між дідами робиться,
Між бабами теліпається,
Як воно називається?
319. В лісі росло,
В стайні кохалося,
У молодиць та дівчат
На руках колихалося.
320. Сива кобила по полю ходила;
З поля прийшла — по руках пішла.
321. Діряве небо все поле покрило.
322. Що то за судник, що вода в нім не вдержиться?
323. Кругом новеньке,
Таке кругленьке.
Трусять в руках,
А воно все в дірках.
324. Стоїть паня в куточку в чорнім чобіточку.
325. Чорна курка в золоті гребється.
326. Чорна курочка золотих курчат кличе.
327. Чорна курка золоте просо дзьобає.
328. Чорна біда по печі гайда.
329. Чорна циганка щовечора, щоранку червонці
лічить.
330. Маленьке, кривеньке хоч якого огню не боїться.
331. Прийшла кума до куми:
«Дай, кумо, сюди і висюди».
332. Бик рогатий,
На залізо багатий,

- Іжу хапає,
А сам голодає.
333. Рогатий, а не бик;
Страву бере, а не їсть;
Людям віддає,
Сам в куток іде.
334. Батрак Роман ухватив рогами одуван.
335. Без голови й без ніг,
Тільки роги й хвіст.
336. Що то, що ним товар позаганняють,
А його надворі лишають?
337. Підо мною палять
І на мені варять,
З трьома язиками
Ще й трьома ногами.
338. Ні решето, ні сито, а сів.
339. Жорна і не жорна, а муку меле.
340. Із кінця колодочка, а на кінці гостре.
341. Що є найтвердіше в м'ягкім хлібі?
342. Має руку, не може нею брати.
343. Хто всім нам хліб ділить?
344. Не собака, а хату стереже.
345. Маленьке, чорненьке, весь двір стереже.
346. Маленьке, худеньке, а до хати нікого не допустить.
347. Малесеньке, чорнесеньке, а всі від його відходять.
348. Чорна собака екрутилась, лежить,
Не гавкає, не кусає і в хату не пускає.
349. Чорненьке, маленьке, ні б'є, ні лає
І в хату не пускає.
350. Собою не птиця, співати не співає,
А хто в дім іде, воно знати дає.
351. Хвіст надворі,
Ніс у коморі;
Хто хвіст поверне,
Той у будинок заверне.
352. Стоїть віл посеред двора,
Прийшла корова — вола поборола.
353. Стоїть бик, пробитий бік.
354. Круть-верть, в черепочку смерть.
355. Хто перший заходить до хати?
356. Хто все перший в школі?
357. Ухо має, а не чує, без очей і без ніг,
а ходить і за собою водить.
358. Що має вухо, а не чує?
359. Тоненьке, яспенке, з одним оком.
360. Маленьке, гостреньке, а всім потрібненьке.
361. Однокока бабуня узорн вишиває.
362. Усіх обшиваю, сама одягу не маю.
363. Увесь світ парядкає, а сама гола ходить.
364. Хто сам голій, а других одіває?
365. Біленьке, синеньке, увесь світ одіває.
366. Спвеньке, маленьке, хоч якого пана приодіє.
367. Купив коня без хвоста,
приїде додому — наладить.
368. Два держить, а два пхає,
А два дивиться, чи попадає.
369. П'ять пхає, п'ять тримає,
а два на варті стоять.
370. Спинка золота, а хвіст прядів'яний.
371. Бігла свинка, золота спинка, льняний хвіст.
372. Біжить свинка,
Срібна свинка,
А хвіст конопляний.
373. Штучка-одноручка,
Носик стальний,
Хвостик льняний.
374. Залізний вовк, конопляний хвіст.
375. Залізна кобила, мотузяний хвіст.
376. Кінь стальний, хвіст конопляний.

377. Що за вода, такий буває, що пробива тил?
Сам залізний, а хвіст має конопляний він.
378. Сивеньке, маленьке, крізь тин кишечки тягне.
379. У нашого вовка залізна головка,
прядив'яний хвіст.
380. Поринало, поринало,
Поки хвостика не стало.
381. Маленьке, тоненьке, якби не воно,
всі би голі ходили.
382. Не має ніг, а ходить, має ухо, а не чує.
383. Маленький хлопчик
Зліз на стовпчик,
Одежі не носить,
Їсти не просить,
Личенько рябе,
Що воно таке?
384. Лежить свинка,
У неї поколена спинка.
385. Ішла свиня із Пітера,
Вся дірками утикана.
386. На одній ямі сто ям з ямою.
387. Два кільця, два кінця, а посередині цвях.
388. Що воно за штучка:
Два шарики і ручка?
389. Костян-дерев'ян через гору свині гнав.
390. Андрій вівці в струнку жепе.
391. Чорний бутурлин
З гори свині потурлив.
392. Підтиконе, підсмиконе, з лісу воли виганяє.
393. Рогові граблі ходять по горі.
394. З зубами, а не кусається.
395. Що дістане зубами потилицю?
396. Висить, теліпається,
Всі за нього хватаються.
397. По всьому бігає, а на лавці спить.
398. Підсмиконе, підтиконе та й гайда по хаті.

399. Підсмиконе, підтиконе всю хату збігало
і в куточку стало.
400. Ой по хаті порох в'ється,
Щось маленьке там товчється;
Хиталося, моталося,
Під припічком сховалося.
401. Скручене, зв'язане, а по хаті скаче.
402. По землі бігає, під лавою лягає.
403. Крутиться, вертиться, під припічком спить.
404. Куций Степан по хаті скакав.
405. Без рук, без ніг, — по хаті бігає.
406. Стоїть паня в куточку, підперезана мотузочком.
407. Ходить пані по майдані, личком підперезана.
408. Стоїть пані у жупані, мотузочком підперезана.
409. Ходить по хаті, ходить по лавці, часом і по столі,
а спить на смітті.
410. Папяпочка-небога стулилась коло порога;
А хто її рушить — гуляти з нею мусить.
411. Стоїть пані у куточку, а хто попросить,
то затапцює.
412. Не заїде там жоден лицар ані воевода,
тільки тая шаравара, що ся шнурком впережала.
413. Кургуз-короток, обігав городок,
притулився в куток.
414. Наскакалось, назвивалось,
Під припічком заховалось.
415. Скручена, зв'язана,
На кілок посаджена,
На подвір'ї гуляє.
416. Влітку зелене, взимку сухенне; вночі у куточку,
а вдень з рук в руки йде.
417. Росло в лісі
Доки хтіло,
Тепер носить
Душу, тіло.
418. Чотири ноги, чотири роги,
Душі не має, а душу носить.

419. Що то за постіль, що висить на стелі?
420. Не звір, а з ногами, не птиця, а з пір'ям,
не людина, а в одязі.
421. Має чотири ноги, але не звір;
Має пір'я й пух, але не птах;
Має тіло й душу, а часом буває й так.
422. Корова лежить, а шкура до води біжить.
423. Пішла шкура до води, а корова дома.
424. Без рук, без ніг, а сорочку просять.
425. Безруке і безмозке, а щонеділі сорочку надіває.
426. Без душі й без тіла, а сорочка біла.
427. Хоч дмись, хоч не дмись, а на тебе злізу.
428. Чоловік, як ляже спати,
не може заснути без нього.
429. Що то за звірі, що мають чотири роги і пір'я?
430. Без рук, без ніг, зате в білій сорочці.
431. Не їсть і не п'є, а ходить і б'є,
Скажіть, добрі люди, що це таке?
432. Не їсть, не п'є, день і ніч кує.
433. Ходить і говорить, та не їсть.
434. Без ніг, а ходить.
435. Тік-так, а з місця ніяк.
436. Не собака, а на цепу; не людина, а ходить.
437. Іде роками і все одним слідом.
438. Іде більш нас, а з місця й не зрухнеться.
439. Усе життя ходить, а з місця не сходить.
440. День і ніч іде, а ніколи не дійде.
441. Весь час їде, їде — і на одному місці стоїть.
442. Йде, не рухаючись з місця.
443. Хто все йде, а ще ані кроку не увійшов?
Все б'є, а ще нікого не вбив?
444. Без рук, без ніг, без голови, без язика —
чоловіку вік щитає.
445. Без тіла і без душі, а числить часи.

446. Стоїть, брешить, все говорить,
та не людським голосом.
447. Стучить, бурчить, вертиться,
Нікого не боїться.
Щитає нам вік,
Хоть не чоловік.
448. А що то за штука,
Що цілий день стука?
Не думас, не гадає,
Тільки хвостиком ковпляє,
Під ніс собі чургиче
Та чужній вік ліче.
449. Що воно за штука? Висить та й клюка.
Клюка та й цока, бпй його морока.
Де воно взялося? Кому воно здалося?
Кому воно в пригоді? Кумедія, та й годі.
450. Мертве, не динше,
Хвостиком колише.
451. З вагою йде, без ваги стає.
452. Є круглий млиннець, а в ньому повно колісець,
ще й каміння дороге; день і ніч він щиро меле,
а борошна нема й жмені.
453. Під черепочком лежить чорт з молоточком.
454. Що може в один і той же час стояти, висіти,
ходити, лежати і казати правду?
455. Хто може і лежачи стояти?
456. Хто в домі не спочиває?
457. Що іде без упину?
458. Який годинник не має ні одного колеса?
459. Нема ні очей, ні ушей, а сліпців водить.
460. Без рук, без ніг, а сліпця водить.
461. Що в хаті на підхваті?
462. Один тулуб, а два роги.
463. Скорчиться — з кішки,
Розправиться — з доріжку.
464. Не грішнее, а повішене.

465. Бери — кричить, клади — кричить,
лиши — мовчить.
466. Беруть — реве, кладуть — реве.
467. Має сто очей, а все ж не видить.
468. Не труба і не димар, а дим пускає.
469. Маленьке, кривеньке, все до огня журкає.
470. Дивлюсь — не надивлюся,
А все смерті боюся.
471. Біле як сніг,
Як подивішся туди,
То буде два.
472. Хто завжди правду каже?
473. Руки, ноги, очі є, а не говорить.
474. Що за верхівець: сам сидить верхом,
а ноги за вухами?
475. Сидить Пахом на коні верхом,
Книги читає, а грамоти не знає.
476. Своїх очей не має,
А бачить допомагає.
477. За лісом, за пралісом колеса висять.
478. П'ять пхас, п'ять тримає.
479. Крутиться, вертиться, не знає, де дітись.
480. Кругленьке, маленьке згори впаде
і не розіб'ється.
481. Круглий, гарний і легенький,
Високо літає.
Йому діти дуже раді,
Бо ним кожен грає.
482. Б'ють мене старі й малі
І в повітрі, й на землі,
Та від цього не вмираю,
Тільки весело стрибаю.
483. Скільки бий — воно не плаче
І не влітється, тільки скаче.
484. Його б'ють, а він не плаче,
Від удару тільки скаче.
485. Що в хаті росте, а овочів не має?

ТРУДОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ЛЮДИНИ

ЗНАРЯДДЯ ТА ЗАСОБИ ПРАЦІ. ГОСПОДАРСЬКИЙ ІНВЕНТАР

1. Баба-яга, виломлена нога,
Весь мир годує, сама голодна.
2. Чорним волом все поле споров.
3. В однім чобіточку
Скаче по горбочку.
4. Загуляла корова,
Все поле рогами перепорола.
5. Не живий, а землю риє.
6. Маленький, горбатенький, все поле переріже.
7. Маленький, кривенький, усе поле збігав,
у коваля обідав.
8. Червоне чересло все поле занесло.
9. Без крові, без серця,
На горі пасеться.
10. Землю риє,
Говорити не вміє,
З провозкатим ходить,
Мовчки робить.
11. Залізний ніс
В землю вріс;
Риє, копає,
Проти сонця сяє.

12. Сиві воли попід землею ревли.
13. Маленьке, кривеньке, попід типом лазить.
14. Сивий селезень ходить попід землею цілий день;
Сонце заходить, а він з землі виходить.
15. Сивий селезень попід землею плава.
16. Мій брат Кіндрат попід землею ходить,
червінці знаходить.
17. Іде з села — має роги до села. Іде до села —
має роги з села.
18. Зуби має, а їсти не просить.
19. Зуби й цілі, та сама не кусає.
20. У кого зуби ніколи не болять?
21. Плахта-рахта по полю скаче, увесь корінь
бачить.
22. Дирява плахта все поле закрила.
23. Наша телиця по полі вертиться;
Не їсть, не п'є, а ввечері додому прийде.
24. Ніг багато, а додому на спині йде.
25. І ніг багато, та сама з поля не ходить.
26. По полю ходила, роботу робила,
а почувати її на возі везли.
27. В четверть зріст,
Крюком хвіст,
За день пиву із'їсть.
28. Маленьке, чорненьке, все поле збігає.
29. Кривеньке, маленьке, все поле збігає
і з жінцями обідає.
30. Маленьке, кругленьке, все поле пробіжить,
додому прибіжить, цілу зиму пролежить.
31. Горбатенький коник все поле збігав.
32. Криве, горbate по ниві побігло,
весь хліб повалило.
33. Сугула горбатий на зуби багатий.
34. Зогнений в дугу,
Літом на лузі,
А зимою на крючку.

35. Корова сива гори позбивала, прийшла додому
та й зарпчала.
36. Пливе щука-верещука, де не гляне —
трава в'яне.
37. Сива корова по полю рпчала, прийшла
додому — молока не дала.
38. Дзелень-дзелень на Петрів день, стрекоче,
брекоче, як прийде зима — із поля тіка.
39. Блищить, по полю гуляє,
Квіти й траву зрізає.
40. Без крові, без серця,
На березі пасеться.
41. Трави вхоплю — зуби натуплю;
Піску вхвату — знову нагострю.
42. Біг пес через овес — зароспвся,
Вийшов на шлях — осушився.
43. Попід межі ходить без одягї.
44. У куточку на кілочку нагла смерть висить.
45. Хто їсть без зубів?
46. Зубів багато, а само не їсть; усе хватає,
а собі нічого не оставляє;
де пройшло, там чисто стало.
47. Довгі зуби має, але нікого не кусає.
48. Двадцять панів на одному поводї.
49. Внизу роги, а наверх хвіст.
50. Без рук, без ніг, а сіно кпдає.
51. Хто трьома зубами сіно їсть?
52. Хто їсть сіно без рота, а тримає в зубах?
53. Дерев'яна рука, а залізн пальці.
54. Рогатий, та не віл;
Хапає, та не їсть.
55. Півтори ломаки: ломака у руці держиться,
а пів — угорі вертиться.
56. Криво махає, а рівпо б'є.
57. На одній реміняці дві поліняки, та так ловко б'є.

58. Одне шило дві тички зшило.
59. Меж дубинки та ліщинки шматок шкуратинки.
60. Кланяється, кланяється,
Прийде додому — уляжеться.
61. Крутиться, вертиться, на ніч повіситься.
62. Летять гуски,
Дубові носки,
Летять і гомонять:
«То-то ми! то-то ми!»
63. Прийду до неї,
Стану на неї,
Зжену охоту
До самого поту.
64. Один дід і в ньому дірка, і посередині товкач.
65. Мого рота несуть через ворота.
66. Ходить циган по долині та все каже:
«Гоцки, гоцки!»
67. Не їсть, не п'є, на все село гавкає.
68. Між двома дубами клаца вовк зубами.
69. Межи двома дубками січе заць зубками.
70. Сива кобила всі коні побила, сама стала в кут.
71. Стоїть панна на дорозі,
Розклала штири позі.
72. Сіла — насіла;
Встала — забрала.
73. Сам з дерева, борода з прядива.
74. Взямку людям служить,
А влітку зуби сушить.
75. Крутиться, крутиться, а упаде —
не ворухнеться.
76. Хурчить, дзижчить, крутиться,
А хвіст в нього сучиться.
77. Чим більше вертиться, тим грубше становиться.
78. Шуртосто, вертосто, хто цю загадку відгадає,
буде жити літ зб сто.

79. Чотпри козі на одній позі —
одна однії не дожепе.
80. Ходить квочка коло кілочка та все:
«Квок, квок!»
81. Приїхали гості,
Стали на помості,
Розіп'яли, розставили
Свої руки-кості.
82. Біла галка на воду гавка.
83. Золоте теля на воду реве.
84. В лісі його рубали, а на воді говорить.
85. Наша доня дерев'яна,
В неї спина солом'яна.
86. Ростом невеличка,
Ні звір, ні птичка;
А землю рве,
Будинок буде.
87. Залізний піс, дерев'яний хвіст.
88. Маленький Макарчик
Усім людям підрядчик.
89. Між двома дубами
Зав'язло порося зубами.
90. Шука бряне, ліс в'яне —
На тім місці город стане.
91. Все кланяється, а шапки не знімає.
92. Кланяється, кланяється;
А прийде додому — розляжеться.
93. Іде до гаю — очима до села;
іде з гаю — очима до гаю.
94. Сам худ, а голова з пуд.
95. Між двома деревами сипле баба крупами.
96. Іде полем — блище,
Прийду у ліс — свище.
97. Між двома стовпцями палка та хвіст з зубцями.
98. Що воно за гість,
Що кигтями залізо їсть?

99. Бузеньке, малепьке, на два боки іскри летять.
100. Не звір, не чоловік, неживе, а зуби має і гризе.
101. Лиш один ряд зубів, а цілий пень перекусить.
102. Теля рогате,
На зуби багате,
Не їсть, не п'є,
Тільки дерево жує.
103. Зуби є, а рота немає.
104. Як взялась кума до діла,
Заспівала, зарипіла,
Іла-їла дуб-дуб
Та й зломилла зуб-зуб.
105. Зуби залізні увесь ліс розгризли.
106. Старий Свирид у лозі
Дере крупи на одній нозі.
107. Віл у хліві, а роги надворі.
108. Чорне волице через стіну свище.
109. Чорний віл хоч яку стіну проб'є.
110. Сидить вовк в ямі,
Сипле на себе отрубамп.
111. Не їсть, не п'є, а крупами живиться.
112. Ні живе, ні мертво — калюку малує.
113. Сидить на острішку, крутить лемішку.
114. Сюди ник, туди ник,
Під лавою медляк.
115. Стоїть дуб, на дубі камінь, на камені вода,
на воді залізо, а на залізі клоц.
116. Крута гора, як не крок, то й нора.
117. Що це за дорога: вгору йде покило, що не крок,
то й ярок?
118. По чому багато ходять, а мало їздять?
119. Кривеньке, горбаченьке, по людях скакає.
120. Криве, горбаче, двоє морів несе.
121. Криве, горбаче, на плечі лізе.
122. Горбатий біс на плечі зліз.

123. Кривий, горбатий, на спині розтятий.
124. Ні світ, ні зоря пішов, зігнувшись, з двора.
125. А в нашого парубка
З обох боків зарубка.
126. Крюк чіпля, а голова підсобля.
127. Хто має голову за все тіло важчу?
128. Хто ні хрещений, ні рождений,
а правдою живе?
129. Тяжча голова од тіла.
130. Хоч колесо, а ніхто ним не їде.
131. Що без кінця?
132. Ходжу на голові, хоч я і на ногах,
ходжу босий, хоч я і в чоботях.
133. Ходить вниз головою.
134. Ходжу на голові більше, як на ногах.
135. Що ходить на голові, а ногами держиться?
136. Хто в руки не візьме — по голові б'є.
137. Шахом-махом поїд дахом, шусть під лавку.
138. Сидить котик під лавкою,
Замурався сметанкою.
139. Сидить дід під корчем,
Обіллявся борщем.
140. Стоїть баба за кошем,
Заїлася кулішем.
141. Загадаю загадку,
Вийняв з болота ягодку,
Вийняв, обітер
І знову туди впер.
142. Чорний віл чорного вола лиже.
143. Є у нас такий баран,
Що у нього сорок ран.
144. Лежить баран, на ньому сто ран.
145. Де найбільше ран?
146. Що то таке, що скручене вдвоє,
Зубів не має, а добре кусає?

147. Брів болотом
З роззявленим ротом,
Вийшов з болота —
Наструшував злота.
148. Хата — не хата, вікон багато, в куди влізти,
та нікуди вилізти.
149. Сімсот воріт, та один вхід.
150. В чистім полі попутані коні,
Вузлики знати, — не можна розв'язати.
151. Наїхали гості з великої волості,
Стали на оболоні, попутали коні;
Вузла не знать, а мудрому не одгадать.
152. У маленькій хатці багато вікон є. Хто в неї
увійде, той назад не попаде.
153. Вутка в морі, а хвіст на заборі.
154. Ума нема, а хитрий.
155. У куточку на кілочку нагла смерть висить.
156. Сухий Мартин далеко плює.
157. Летить орел, даше огнем, під кінець хвоста
чоловіча смерть.
158. Маленька штучка, а нікого не боїться.
159. Маленьке, кругленьке,
а хоч кого з коня зсадить.
160. Пішла щука до Києва,
Хвоста дома покинула.
161. Живем разом з сестрицею, вона літає,
а мене на землі залишає.
162. Баба крутить, а воно гуде.
163. Летить пташок поїд дашок,
а кишка за ним волочиться.
164. Стоїть дуб душенатий,
Нікому не винуватий,
Не жне, не молотить,
А готовеє колотить.
165. І роботу робить, і їсти не просить.
166. Стукотить, гуркотить, а на одному місці стоїть.

167. Крутиться, вертиться, не знає, де дітись.
168. Живу я од вітру й води, сам не їм,
а тобі їсти даю.
169. Стукотить, гримотить,
Як сто коней біжить;
Треба стати, погадати,
Що тим коням їсти дати.
170. Мій брат Кіндрат на горах, на водах, на землі,
на возі, на одній нозі.
171. Хоч не літаю, а крилатий.
172. Стоїть ган на ганах,
На дванадцяти ногах,
Кличе сина Северина
З-за сибього моря.
173. Стоїть вахай, кривий махай.
174. Сам од вітру живу, увесь мир годую.
175. Летить Сакава,
Закачав рукава;
Постій, ватажок,
Та паварим галушок.
176. Не пташка, а з крильми.
177. Крилами махає, а полетіти не може.
178. Що у тиші завмирає,
А на вітрі оживає?
Як махає він руками,
Йдуть до нього з клумакамп.
179. Хто літає — крил не має,
Але крила підіймає?
180. Стоїть у воді на одній нозі.
181. Ані сюди, ані туди, якщо немає води.
182. Сидить дід над водою та колише бородою.
183. Крутиться, вертиться, берега держиться.
184. Бігла чечіточка крізь нові воріточка; хто знає,
той припинить.
185. Біжить чечітка в нові ворітка; вийшов чечик,
дав їй мечик — вона й стала.
186. За стіною ведмідь гуде.

187. За лісом, за пралісом два кабани гудуть.
188. Брат брата січе, біла кров тече.
189. Є у нас такий кінь,
Що під себе мече гній.
190. Сиві воли з-під себе гній викидають.
191. Летить пташок попід дашок,
Сипеться з нього пісок.
192. Сидить на острішку, крутить на лемішку.
193. Зимою людям служить,
А влітку зуби сушить.
194. Залізний отець, дерев'яна matka,
а діряві діти.
195. Через воду переводить,
Тільки з місця сам не сходить.
196. Впала стрічка через річку, поєднавши берсти:

ТРУДОВИЙ ПРОЦЕС, ПРОФЕСІЇ, ГРОМАДСЬКЕ СТАНОВИЩЕ ЛЮДИНИ

1. Чотири чотиренки, два Федоренки
Тягнуть мотулицю за хвіст на вулицю.
2. Ходить хлоп по долині в одній чоботині та все
поле — гуц, гуц.
3. Полем іде хлоп,
А все штурк, а все гоп.
4. Мигуля мигає — весь ліс полягає.
5. Шука бряне — ліс в'яне,
На тім місці город стає.
6. Ходить пані в золотім жупані,
А як гляне — трава в'яне.
7. Пливе щука з Кременчука,
Куди гляне — трава в'яне.
8. Крива без ніг по лісу ходила, дерева валила;
ліси впали, гори встали.
9. Щука білява ліс поваляла, гори поставила.

10. По рівнині ходила,
Ліси валила;
Ліси впали,
А гори встали.
11. Іду-їду по спньому залізу, гляну назад —
пежпві люди лежать.
12. Повна хата хлопчиків, все з поясами.
13. Лежить мужичок в золотім піджаці,
під'язаний — та не поясом, не піднімен —
сам не встане.
14. Маленький Опанас личком підперезаний.
15. Маленький Танасій личком підвоєзаний.
16. Без рук, без ніг, а підперезаний.
17. Тисяча братів зв'язані, на матір поставлені.
18. Діти батька родили.
19. Сини підперезані, а батько без пояса.
20. Шістдесят синів підперезано, а мати ні.
21. Скільки на небі зірок,
Стільки на землі дірок.
22. Діряве рядпо все поле покрило.
23. Коли найбільше дірок до неба?
24. Ідуть идунчики,
Повзуть повзунчки,
Везуть рогатого
Колоть пузатого.
25. Тато високій, мама широка, син кручений,
допька куца.
26. Мати тубата, па хліб багата, а син кручений.
27. Між трьома осиками
Б'ються хлопці дзяками.
28. Сам з дерева, борода з прядива.
29. На березі сиджу, крізь клен гляджу,
діда за бороду скубу.
30. Два чоловіки під стріхою, а два надворі;
ті два вмокли, що під стріхою,
а ті, що надворі, сухі.

31. Стоять дві панни під стріхою і все мокрі.
32. П'ять овець стіжок під'їдає.
33. Маленький, кругленький,
а за хвіст не піднімеш.
34. Малій, як яблучко, а пара коней з ями
не втягне.
35. Тисяча доріжок не в один ряд лежать.
36. Руденький вершник ходить і за собою кишки
волочить.
37. Маленьке, голеньке, між руками бігає.
38. Шумить і гуде, а в дірочку швачка іде.
39. Хлюпочуться качаточка,
Для всіх людей рідняточка.
40. П'ять сестер один дім в'яжуть.
41. Крізь бика й барана свиня льон волоче.
42. Їхав не на землі, сидів не на возі, їв не м'ясо,
а кістки викидав.
43. Їхала пані
У срібнім жупані;
Як уїхала в сад,
Не верпулась назад.
44. Дім шумить, хазяї мовчать,
Прийшли люди,
Хазяїв забрали,
А дім у вікно втік.
45. Кину не палку, уб'ю не галку, скубу не пір'я,
ім не м'ясо.
46. Сів на коня, піймав не звіря, оскуб не пір'я,
а з'їв не м'ясо.
47. Гримить, а не грім, ще й горошком синне.
48. Летить птах, несе вогонь в зубах,
а поперек хвоста людську смерть.
49. Чотири братчики в один корч стріляють.
50. Чотири панночки в одну дучку плюють.
51. Чотири чотирочки, п'ята підставочка,
а шоста хазяечка.

52. Чотири склянки на діл шийками;
Повно в них води, а ніколи ся не виллє.
53. Десятьма чотири тягають.
54. Синє море хитається,
Білий засць купасться.
55. На дирявім мості танцювали гості.
56. Без жил, без сустав, а на ноги я встав.
57. Повен хлів рижного товару, прийшла чорна
та й вигнала.
58. Повзуп повзе, розкаряка везе.
59. Сидить квочка на золотих яечках.
60. Залізний тік, свинячий перескік,
а гречаний посад.
61. Лисий коник коло стайні бігає.
62. Голе лоша по кошарі гаса.
63. Бігла по ярочку в однім чобіточку та все каже:
«Гуц, гуц!»
64. Скочив хлопчик у городчик — гар, гар, гар!
65. Маленький хлопчик плг у горщик
та й гарчить.
66. Вбіг горобчик у городчик та й гарчить.
67. Батько з лісу, мати з міста, а діти з городу.
68. Батько дерев'яний, мама з глини,
а діти тріскачі.
69. Топтух в лісі,
Топтушиха в полі,
Топтушенята в колі, —
Всі сходяться до одної долі.
70. Ходить пан по лану,
Де не стане — за ним в'їне.
71. На березі сиджу, крізь тин гляджу
і діда за бороду скубу.
72. Крутиться-вертиться,
Посеред хати сісти моститься.
73. Сидить баба за бочками,
Перебира паличками.

74. Хто майстер на всі руки?
75. Хто не звір, а копити має?
76. Як уголь чорний, а пожиточний.
77. Хто жис без дружини,
В чужім краю без родини?

ГОСПОДАРСЬКІ Й ГРОМАДСЬКІ БУДІВЛІ.
РЕЧОВИНИ ТА МАТЕРІАЛИ

1. Серед села стоїть бочка, хто хоче,
той нап'ється.
2. Насеред двора зарізали вола,
До кожної хати доріженьку знати.
3. Присів Гнат,
При землі не знать.
4. Висить, теліпається,
Всяк за нього хватається.
5. Стоїть дід над водою,
Та й колише бородою.
6. Чим більше з неї береш, тим більшою вона стає.
7. Ігнатко, при землі не знатко.
8. Кіндрат, мій брат,
Пристав до землі і не знає.
9. Сто один брат, всі в один ряд,
разом зв'язані стоять.
10. На однім поводі
Двадцять коней поведу.
11. Що в лісі ¹ найвище?
12. На середині села стоїть базара;
хто до неї прийде — бороду вмочить.
13. Серед села стоїть і мужиків троїть.
14. Сама я маленька, всім людям годненька,
тільки в мене у животі пихтять та гуде,
а серце мое чоловік побива.

¹ У плоті, у тину з лози.

15. І варила, і пекла, —
Ані страви, ні тепла.
16. Город-городище з високим димарем на все місто
свище.
17. Крикнула вутка — на горі чутка,
Збіглися дітки, та не одної матки.
18. Живий мертвого торкне — мертвий голос подає.
19. Гуде як ведмідь:
«На роботу ідіть!»
20. Брикнула кобза на все село лунко.
Збіглися дітки не однієї матері.
21. В піч положи — мокне,
В воду вкинь — сохне.
22. На огні умре, на воді оживе.
23. Я вода і на воді плаваю.
24. Вода на воді пливе.
25. Мати сна родить, а син матір.
26. У воді родиться і води боїться.
27. Ні в огні не горить, ні в воді не тоне.
28. Що в воді не тоне і в землі не гниє?
29. Раз в год криється брод.
30. Коли можна воду в решеті носити?
31. Чи можна воду в сніг носити?
32. Вода, а лігас.
33. Що росте без кореня?
34. Що росте на камені?
35. Сире кипить, зварене мовчить.
36. Не горить, а тасити доводиться.
37. Летів птах та на воду — бах!
Води не змучив і сам не полетів.
38. Летів пап, на воду впав.
І хвили не погнав.
39. Що підніме і найменша дитина, а через хату
не перекине й найдужча людина?

40. Що з землі легко піднімеш,
та далеко не закинеш?
41. Маленьке, легеньке, через хату не перекинеш.
42. Що таке тіль-молоко?
43. Їхав пан-капітан,
Став, у дівчини спитав:
«Що за кості лежать,
Що й собаки не їдять?»
44. Не з хворосту, а тин городять.
45. Від огня коїться, від огня й пропада.
46. Чорне, блискуче, всіх людей гріє.
47. Кинь в землю, то не зогниє,
А кинь в воду, то не попливе.
48. Чорне, блискуче, у воді тоне,
а в огні горить.
49. Кинь на землю — не розіб'ється,
Кинь на воду — розплинеться.
50. Як розіллеш — вонюче,
А запалиш — горюче.

ДОРОГА. ЗАСОВИ ПЕРЕСУВАННЯ

1. Без коліс, а їде.
2. Біжить возок через струмок і слід за собою
замітає.
3. Іду-їду — ні коліс, ні сліду;
Обернуся — смерті боюся.
4. Іду та й їду, ні дороги, ні сліду.
Коня бичем поганяю, на смерть свою поглядаю.
5. Не сани, не віз, а їде без коліс.
6. Не сани, не віз — без коня їде.
7. І не сани, і не віз, —
Їхать добре, аби вліз.
8. Біжить свинка,
Вирізана спинка,

- Оглянься назад,
А й сліду не знає.
9. Без рук, без ніг, а на череві бігає.
10. Іде віз без коліс, колії не залишає.
11. Без дишла, без дуги, куди захочеш,
туди й поїдеш.
12. Рубаю, рубаю, а трісок немає.
13. В лісі росте, на березі родиться, у воді живе,
а в огні умирас.
14. На чому їдуть без сидельця?
15. Тихо, швидко пробіжить,
ніхто й сліду не побачить.
16. Сто коней не повезе, скільки воно
на собі понесе.
17. Ні корабель, ні човен,
Ні паруса, ні весла,
А пливе і не тоне.
18. До чого народ доходить,
Самовар по річці ходить.
19. Сутула горбатий
На силу багатий:
Сто коней не повезе,
Скільки він на собі понесе.
20. Йде з села до села, а з місця й кроку не робить.
21. Вузька, довгенька, а як устане,
то до неба достане.
22. Лежить Гася, простяглася,
Як устане — неба достане.
23. Я така довга, що кінця не маю.
24. Така я велика, що й кінця не маю,
Лежу собі тихо, нікого не чіпаю;
Тільки мені добрі люди
І день, і ніч топчуть груди.
25. Лежить перст на сім верст.
26. Лежить брус на всю Русь.
27. Чого до стіни не приставиш?

28. Чим переснований світ?
29. Що день і ніч не спить?
30. Нижче трави, а вище гори.
31. Від хижки до хижки торочаться кишки.
32. Сам не бачить, не чує, а всім дорогу указує.
33. Стою при дорозі, сам очей не маю,
а другим дорогу показую.
34. Сам не бачить, а другому вказує,
глухий і німий, а рахунок веде.
35. Гнат Гната доганя.
36. Чотири брати біжать — один одного не пережене.
37. Чотири брати в одному ярмі біжать,
один одного не здожене.
38. Четверо яблук котяться, одно другого не дожене.
39. Жило чотири брати, всі чотири Кіндрати,
два біжать, два доганяють і ніяк не доженуть.
40. Чотири сестрички бігли на вечорнички,
одна одну не здожене.
41. Що ходить без піг?
42. Що четверо?
43. Десять братів лежать в одній постелі і ні один
із них не є крайній.
44. Цілий світ обійде, а одна куриця його
переступить.
45. Чотири брати, та усі горбаті, а п'ятий Хома —
і той з хвостом.
46. Сімсот свистить, чотири лопотить, два нюха,
два слуха і два дивиться.
47. Два нюха, два слуха, чотири лопотить,
а один хвостом вертить.
48. Лізу-лізу по залізу й на ремені сяду.
49. Ходить на чотирьох ногах,
Вбутий в заліаних постолах.
50. Чотири чотирепки, два Федорепки
Тягнуть турулицю за хвіст на вулицю.

51. Чотири грає, два танцює,
Один сидить і все чує.
52. Одкину стегнище, одкину й друге,
а ввійму живее.

53. Чотири качається, два біжить, один сидить.
54. Шість піг, дві голови, четверо очей, один хвіст.
55. Як лежить, то менше за kota,
Як устане, то більше за коня.

56. Більше від коня, менше від свині.
57. Що то за загадка,
Що під чоловіком гладко?
58. Більше від коня, менше від трави.
59. Вісім дірок верчених, дев'ять дірок довбаних,
а десяте кільце, — відгадай, що це?
60. Яке взуття в вогні гнеться,
а з ніг не скидається?
61. Бігло два пси, позадирали носи.
62. Пливуть пливущки,
Позадирали угору вушки.
63. Два вовки біжать, обидва в небо глядять.
64. Повзунки повзуть, бігунки біжать.
65. Що то за віз, що без коліс?
66. Одно каже: «Мені зимою лучче», — друге каже:
«Мені літом», — а третя каже: «Мені хоч літе,
хоч зима — переміни нема».
67. Кому літом масляниця, а зимою великий піст?
68. Летіло три ворони. Одна каже: «Мені зимою
добре», — друга каже: «Мені літом добре», —
а третя каже: «Мені однаково, що взимку,
що літом».
69. Дві дощечки, дві сестри несуть мене із гори.
70. Гуркотить, стукотить, мов сто коней біжить.
71. Заревів віл на тисячу сіл.
72. Без фірмана, без батога,
А гонять, як сатана.
73. Хворий — мовчить, а як здоровий — ворчить.

ДУХОВНИЙ СВІТ ЛЮДИНИ

ОСВІТА. МУЗИКА. ЗВИЧАЇ ТА ОБРЯДИ

1. Хороше бачить, а сліпий.
2. Крамниця велика, краму багато:
всього не перемиряєш, не перелічиш —
по частині купуєш, а весь не закупиш.
3. На базарі не знайдеш, на вагах не зважиш.
4. Чорний Іван, дерев'яний каптан;
Де носом проведе, там помітку кладе.
5. Грамоти не знаю, а цілий вік пишу.
6. Тіло жовте, серце чорне: тіло мовчить,
а серце говорить.
7. Душа олив'яна,
Кожа дерев'яна,
Доки будеш водити,
Буде говорити.
8. Мною всяк керує; німий язик на білому полі
говорить, але ніхто не чує.
9. Тоненьке, кругленьке,
Серце чорненьке.
Хто на його слід погляне,
Думку його визнає.
10. Утрюх їдуть братці верхом на конячці.
11. П'ять волів одним ралом орють.

12. Зріжу голову, вийму серце, дам йому пити —
буде говорити.
13. Малий коник із чорного озерця воду бере
та біле поле поливає.
14. Мертве, росте в тілі, а помочи — хоч що говорить.
15. Одна гостра ніжка, дві ратиці, чорнес вим'я,
а довгий ріг, і чоловік його жене.
16. Знає науку — ні, вчитись — його ніхто не вчить,
а без приладу робить в своїх місцях візерунки.
17. Весь вік пише, а само неписьменне.
18. Без язика, а все скаже.
19. В бочці така вода, що творить чудеса.
20. Така водиця, — тільки для письменного
годиться.
21. Папір є, перо є, але писати без нього не буде.
22. Чорні, криві,
Від роду німі,
А стануть в ряд —
Врав заговорять.
23. Коли хочеш ти читати,
То мене повинен знати,
А коли мене не знаєш,
То нічого не вгадаєш.
24. Біле поле, чорне зерно;
Хто його сіє; той розуміє.
25. Біле поле, чорне насіння;
Хто уміє, той і сіє.
26. Біла рілля, чорне насіння;
Хто вміє — посіє,
Хто знає, той відгадає.
27. Біле поле, гусак на нім оре,
Чорне насіння, мудрий його сіє.
28. П'ять волів однією сохою орють: біле поле,
чорне насіння, хто його сіє, той розуміє.
29. По білому полю чорним маком сіяно.
30. Без душі, без тіла
За сто миль залетіла.

31. Від нашої сокири тріски до вас летять,
а від вашої до нас.
32. Хто говорить мовчки?
33. Ні думає, ні гадає,
А других навчає.
34. Не сорочка, а зшита; не куц, а з листочками;
не чоловік, а говорить.
35. Дерево — не дерево, а листки має;
Той буде мудрим, хто на них ся знає.
36. Двинувся — чистенька,
Погладиш — гладенька,
А читати станеш — спотикаєшся.
37. Снігові поля, чорні грачі,
Хочеш розумним бути — бери та вчи.
38. Кожний, скільки хоче, бере, а все лишається.
39. Бачити — не бачить,
Чути — не чує,
Всіх навчає,
Мовчки мудрує.
40. Не чоловік, а є вчителем чоловіка.
41. Уст не маю, а о живих і мертвих красно повідаю.
42. Без язика, а говорить; без голови,
а все розуміє; без ніг, а скрізь буває.
43. Живе без тіла, говорить без язика.
44. Язика не має, а науки навчає.
45. Сама я нічого не знаю, та всіх розуму навчаю.
46. Лежить, мовчить, а сто дурнів навчає.
47. Хто мовчки учить?
48. Що за країна, де видно міста, ріки і моря,
гори і озера; але моря, озера і ріки всі без води,
гори і міста без землі?
49. Яке море не має води?
50. Не олівець, а креслить, не ручка, а пише,
не фарба, а малює.
51. Білий кінь по чорному полю
Залиша білий слід за собою.

- З кінця в кінець скакає,
Мовчки щось усім розповідас.
52. Маленьке, біленьке по чорному полю плигає
і слід залишає.
53. Маленьке, сіреньке по полю скакає,
Проріхи-горіхи мерщій вижирає.
54. Ні скрипка, ні бас, а гарненько грає.
55. Є деревенце — не полінце,
Шість дірочок має,
Весело співає.
56. В лісі жило — мохом обросло,
Прийшло до хати — стало співати.
57. В лісі вирізана,
Гладенько витесана,
Співає, заливається,
Як називається?
58. В лісі вирубане, сокирою витесане,
а в руках плаче.
59. Золоте теля попід ліс ричить.
60. За лісом, за пралісом сірі воли ревуть.
61. У лісі родилося,
В майстерні робилося,
А на руках плаче.
62. В лісі росте, в село плакати йде.
63. В лісі стята, у хаті взята, на руках плаче.
64. У лісі росло, на комині сохло,
Пішло в село — людьми трясло.
65. В лісі росло,
В лісі ся пасло;
Додому прийшло —
Заспівало красно.
66. В лісі росте, на стіні висить, коли його
торкнеш — заплаче.
67. Лежить — мовчить,
Торкни — дзижчить,
Візьми в руки — скигнить.
68. Десь у гаю родилася,
У хаті опинилася;

- Була німа і нежива, —
Тепер говорять і співа.
69. Хто з пею добре знається,
До того обзивається;
А хто не в лад її бере —
Аж по душі вона дере.
70. В одній хазяйки було чотпри постоялки;
Полягали вони спати всі на одній кроваті.
Хазяїн прибіг та вхопив батіг,
Став їх пробуждати, вони стали кричати.
Ніхто їх не рятує та під крик танцює.
71. Сухе дерево весело співає,
А кінь над бараном хвостом киває.
72. Дерево тріщить,
Баран верещить,
Кінь потягає,
Чоловік помагає.
73. Матка гладка, отець кривий, а діти верескливо.
74. Ні чоловік, ні звір, а є в ньому душа:
як зачне кричати, то аж любо слухати.
75. Кого тільки тоді люблять, коли плаче?
76. Що красно співає, хоча уст не має?
77. Що плаче, сліз не має?
78. Зверху кожа, знизу тоже, а всередині пусто.
79. Без вух, без язика — грає лучче мужика.
80. Живий мертвого б'є;
Живий мовчить, а мертвий реве.
81. То товщає, то худне, — на весь дім голосить.
82. Три душі грали, і всі виграли.
83. Стоїть стріла серед села, у тії стріли сімсот овець,
а один баранець.
84. Не жінка, а в спідниці,
Не чоловік, а в штаних;
Людям каже: «Ви мої браття,
З вас люблю драть я».
85. Що то за хлопиче,
Що і з живого і вмерлого
Має грошище?

86. Загадаю загадку,
Перекину через хатку;
Пішла загадка в поход,
А вернулась через год.
87. Сві воли до неба загули.
88. Крикнула утка — на все село чутка.
89. Зйду на міст,
Потягну за хвіст,—
Воно зареве.
90. Крикнув віл на сім сіл,
Його не видати, а голос чувати.
91. За горами дрова рубають, до нас тріски легать.
92. Сам у церкві не буває,
А других туди зазиває.

АБСТРАКТНІ, ЗАГАЛЬНІ, УМОВНІ ТА ЗБІРНІ ПОНЯТТЯ

1. Що старше від розуму?
2. Без рук, без ніг світ за хвилину оббігає.
3. Що в світі найшвидше?
4. Хто найдальше бачить?
5. Що біжить без повода?
6. Я тобі не говорю, що тобі говорю, я тобі лиш скажу, щоби ти мені сказав, що я тобі не договорила. Що се є?
7. Без музики, без тусель, у хаті грає.
8. У вогні не горить, у воді не тоне.
9. Що в великій кількості мало важить?
10. Що пече біля серця?
11. Що їсть без зубів?
12. Зубів не має, а гризе.
13. В кого є, хоче виграти, а як виграв,
тоді вже не має.

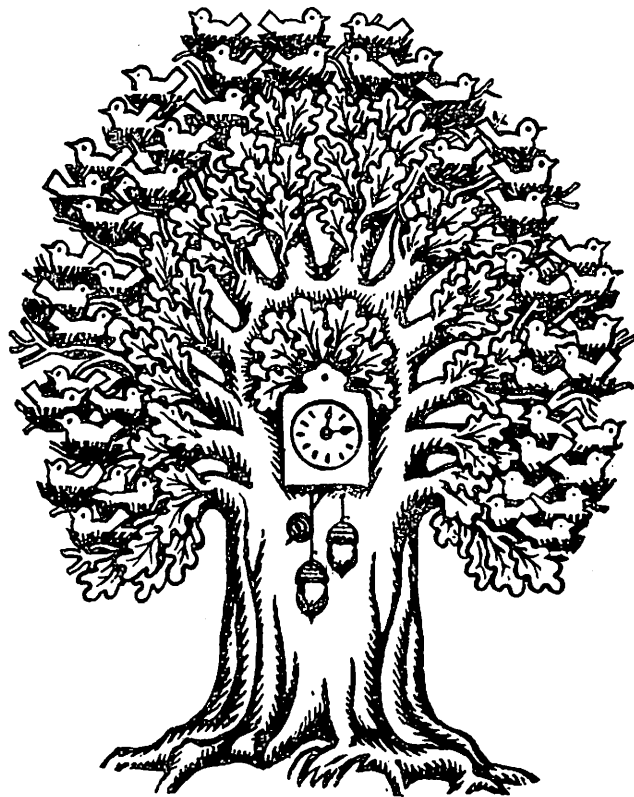
14. Встали рапенько,
Пустили її в щілину маленьку;
Поки село обійшла —
В двері не ввійшла.
15. Сліпий побачив зайця, а безногий піймав його.
Що це?
16. Що пайскорше росте?
17. Без рук, без ніг, без тіла, без душі,
однаково рву серце і рвати мушу.
18. Що січе русу косу?
19. Що сушить без огня?
20. Гостре, а не ніж, ріже, аж до серця доходе,
а кров не йде.
21. Ні се, ні те, а кожному треба; і кожний має,
та ніхто не вгадає.
22. Кожному є і кожному потрібно, складається
з трьох букв.
23. Нас не було — воно було,
Нас не буде — воно буде;
Ніхто ні в кого його не бачив,
А в кожного є.
24. Без чого нічого ніколи не буває?
25. Що є на світі, що до кожного лишне?
26. Без чого село не може бути?
27. Що всі предмети мають?
28. Що в людини не росте?
29. Нема його і не було, і ніхто його не бачив,
а ім'я у його є і всяк споминає.
30. Чого не було й не буде,
А його називають люди?
31. Ніхто його не бачив, а чути — усяк чув.
32. Назви їх є, а їх самих не було на світі і не буде.
33. Літом не кисне,
Зимою не мерзне,
До обіду сушить,
Після обіду потушить.

34. Без рук, без ніг, а всіх кладе в постіль.
35. Що можна бачити з заплющеними очима?
36. Що в світі наймиліше й найкраще?
37. Що чоловікові найсолодше?
38. Без рук, без ніг, без голови, а всю країну обійшла.
39. Що то за колісце, що і з торбинки викотиться?
40. Кругленьке, маленьке, всьому миру миленьке.
41. Що ходить по миру без ніг і без торби?
42. Маленька, кругленька, з тюрми в тюрму скаче, весь світ обскаче, ні на що не годна, а всім потрібна.
43. Що горить без долум'я?
44. Що росте без повітря, води і коріння?
45. Що росте без дощу?
46. Що можна зробити без грошей?
47. Зима, кожуха нема;
Чоботи ледащо,
А їсти нема що.
48. Червоний півник по селу ходить.
49. Всі ся зуміли¹, як лиш узріли.
50. Лежить колода серед города, ніхто її не ворочає.
51. Як відріжеш, то збільшиться, як додаси,
то зменшиться.
52. На чім стоїть вікно?
53. Що в порваній кишені може бути?
54. По соломі ходить, а не шелестить.
55. Не має тіла, а признак стоїть.
56. Не живе, а за людиною ходить.
57. Хоч поруч іде, а сліду не лишає.
58. Йде слідом за тобою: утікай — не утечеш,
доганяй — не доженеш.

¹ Вразились, злякались.

59. Чого не можна догнати?
60. Що найважче в світі?
61. Куди ступиш — всюди маєш,
Хоч не видиш — уживаєш.
62. Скрізь я буваю; починають говорити — я втікаю.
63. Без ніг, а біжить, без крил, а летить.
64. Живе без тіла, говорить без язика.
65. Без рук, без ніг, без язика, а кричить.
66. Хто говорить на всіх мовах?
67. Коли небо нижче землі?
68. Як можна поцілувати самого себе в губи?
69. Де можна побачити своє вухо?
70. Коло носа в'ється,
В руки не дається.
71. По морі йде, а до берега дійде — зразу пропаде.
72. Біле як сніг, дметься як міх, а в воді гине.
73. Ні вареник, ні варениця,
А на окропі вертиться.
74. Ішла пані в білому убранні, як посипалось
убрання — всю землю укрило.
75. Не хворіла, а білий саван оділа.
76. Що в лісі найвеселіше?
77. Сонце пече,
Липа цвіте,
Жито доспіває,
Коли це буває?
78. Що біжить без опочиву,
Не стає ні на хвилину,
Не старіє, не вмирає,
А все нищить, забирає?
79. Хто біжить без ніг?
80. В одній матері чотири дочки, а в кожній дочки
не більш не менш як п'ятнадцять дітей.
81. Нас сім братів, літами всі рівні, а іменем різні.
82. Одно рядно сім баб тягло.

83. В книжці шість листків простих,
сьомий золотий.
84. Сім соколят на одній постелі сплять.
85. П'ятдесят два орли, а тільки одне яйце знесли.

86. Дванадцять братів один за одним ходять,
один одного не обходять.
87. Летів птах на дванадцяти ногах
та одне яйце зніс.

88. Триста шістдесят п'ять чайок,
п'ятдесят два орли,
дванадцять голубів одно яйце знесли.
89. Стоїть дуб, а на нім дванадцять гілць,
а на кожній гілці по чотири гнізда,
а в кожному гнізді по семеро пташенят.
90. Стоїть дерево, на дереві дванадцять сучків,
на сучку чотири корзинки, а в кожній корзинці
сім яєць і кожному назва є.

ГОЛОВОЛОМКИ, ШАРАДИ ТА РІЗНОМАНІТНІ ЗАПИТАННЯ

1. В хаті сорок, а на дворі триста.
2. Чого вам дасть полуднать: одбутку, прибутку
чи задриголови?
3. За лісом — го-го, а в лісі — ги-ги.
4. Ішов дорогою, знайшов добро в добрі
і добро добром вигнав.
5. Скакля скаче, риндя рие, тікай, ринде,
хорман іде.
6. Виса висить, хода ходить, виса впала,
хода з'їла.
7. Страх тепло волочить, а тепло кричить.
8. Прийшли бари та забрали дари.
9. Прийшла шайда-байда, взяла штрики-брики;
як почули м'якинники та сказали житникам:
«Сідайте на вівсяники, доганяйте шайду-байду,
віднімайте штрики-брики».
10. Прийшло-прийшло застукало,
Взяло-взяло крогукало.
Мики-мики почвали¹,
Хлібороби повставали,
В глибокі си повбирали,
На високі посідали,

¹ Почули.

Здогонили застукало,
Відібрали крогукало.

11. Прийшла темнота під наші ворота,
питає лепеті, чи дома понура.
12. Прийшов цар земський до царя Будимира,
та й питає: «А де кучумпір?»
А той йому відвічає: «На високім мурі
спочиває, а як звідти буде скакати,
мусиш добре утікати».
13. Вибігла земська, питається курської,
чи дома печерська?
14. Бігла моргуля, питала крикуля,
чи є вдома хапуля?
15. Бігла чечітка повз наші ворітка,
питалася співака: «Чи дома ваш ченчик?»
16. Вона його любить, а тікає;
він її ненавидить і шукає.
17. Прийшла кума до куми:
«Дай сунди посунди».
18. Виїв замішку з горця,
а покривки з нього не знімав.
19. Загороджу кучку на біленьку сучку.
20. Шестеро ніг, дві спина,
дві руки і одна голова.
21. Дорога розлога, на дубі ярмарок.
22. З премудрої птиці печені на спечеш,
А з премудрого цвіту вінка не сплетеш.
23. Два друга: чуб і дружка чуба.
24. Живуть два други, дивляться в два круги.
25. Карбованець біжить, а сто доганяє,
як п'ятсот спіткнеться, то неоцінений уб'ється.
26. Без мене й воріт не одчинять,
з мене й воду п'ють.
27. Одно роблю — борг платю,
Друге роблю — зайве даю,
Трете роблю — за вікно кидаю.

28. Зірко ¹ до зірка, то буде мірка?
29. Ішло два ченці, жало два женці.
Питаються два ченці: «Чи муж із жоною,
чи брат із сестрою?» — «Не муж із жоною,
не брат із сестрою, а його мати та моїй матері
за свекруху була».
30. Як ся маєш, брате мій, сину жінки моєї,
Чи живє ще тато твій, бо я муж мами твоєї?
31. Йшло два батьки й два сини
і знайшли три апельсини,
а як поділились, то попало по одному.
Як вони зуміли поділитись?
32. Підійшла одна людина до другої і каже:
«Ти мені син, а я тобі не батько». Хто вона?
33. Одного батька і однієї матері дитина,
а нікому з них не син.
34. Хата мого батька, але я йому не син.
35. Дві матері, дві доньки та бабуня із внучкою.
Скільки душ в сім'ї?
36. Скільки було: баба, дві матері,
дві дочки і онука?
37. Кум, і кума, і брат, і сестра;
знайшли вони три яблуки.
І як ними поділитися, щоб кожному по цілому
і по половині?
38. Ішов брат із сестрою, чоловік із жінкою.
Знайшли вони три яблуки.
Ці яблука вони поділили —
кожному по одному. Скільки їх ішло?
39. Ішли муж із жоною, і брат із сестрою,
і шурина із зятем, знайшли вони яблуко
й розрізали начетверо та й не поділяться:
взять по чвертині — одна остається,
а взять по дві — одному не стає.
Скільки їх було?
40. Скільки їх було: мати, дочка, брат, сестра,
дядько, племянниця?

¹ Зернятко.

41. У двох сліпих був брат Іван,
а в Івана братів не було.
Хто були сліпі?
42. Серед горба осел; з одного боку горба
вогонь горить, з другого — ліс густий,
з третього — глибоке озеро. Лісом пройти —
осел роги поламас, вогнем — згорить,
через озеро — не вміє плавати, утопиться.
Кудою ослові пройти?
43. З двох боків на місток ідуть хлопці.
Під містком вогонь то потухне, то погасне.
Хто першим побачить?
44. В одному місці стоїть хлопець,
а в другому місці другий,
а посередині півень яйце зніс.
Котрий з них швидше його ухватить?
45. Уявіть собі, що ви за кондуктора.
Поїзд віз сто скриньок,
у кожній по сто коробочок.
Скільки років кондукторові?
46. На дубі три гілки, на кожній по шість яблук.
Скільки всього на дубі яблук?
47. Жили два брати — Панчик і Влізло.
Що Панчикові Влізло?
48. Летіли гуси, а назустріч один:
«Здрастуйте, сто гусей», — каже.
«Нас не сто, а щоб було сто, треба ще стільки
та півстільки, та четверть стільки і ти один».
Скільки летіло гусей?
49. Летіли горобці, сіли на стовпці.
Як сядуть по два — один стовпець лишній,
як сядуть по одному — один горобець лишній.
Скільки горобців і скільки стовпців?
50. Летіло стадо гусей та й сідало в лісі;
то як посідають по двоє, то одно дерево лишне
останеться, а як по одному, то одному ніде сісти.
Скільки було гусей і дерев?
51. В хлопчика стільки ж сестер, скільки й братів,
а в його сестри сестер вдвоє менше, ніж братів.
Скільки в сім'ї сестер і братів?

52. Пасли два хлопці поросята,
і один каже другому: «Дай мені одно порося,
то в нас буде порівну». А другий каже:
«Дай ти мені одно, то в мене буде якраз
вдвічі більше, як в тебе».
По скільки було в них поросят?
53. П'ять, п'ятнадцять,
Без двох двадцять,
Семеро, трос,
Ще й малих двоє.
54. П'ять, п'ятнадцять,
Без двох двадцять,
Сорок, чотири,
Три і п'ятнадцять.
55. Дев'ять папірців — двадцять карбованців.
56. Сто кіп собак, скільки в них лап?
57. Знайшли гривеника і поділили:
чоловікам по півтори копійки,
жінкам по копійці, а дітям по чверть копійки.
Скільки було чоловіків, жінок і дітей?
58. Як сорок п'ять горіхів розкласти на дев'ять
тарілок так, щоб у кожній була різна кількість
горіхів?
59. Сорок п'ят і сорок п'ят — скільки буде?
60. Несла жінка в відрі сто яєць, а дно¹ випало.
Скільки залишилося?
61. Летіла сорока, а за нею сорок².
Скільки було сорок?
62. Сиділо на дереві десять горобців.
Я кинув палку і двох вбив.
Скільки на дереві залишилося?
63. Летіло двадцять ворон. Стрілець двох убив.
Скільки лишилося?
64. Горіло сім свічок, дві з них потухли,
скільки залишилося?
65. У млині чотири кутки, в кожному кутку
сидить кіт, проти кожного ще три коти.
Скільки котів у млині?

¹ При загадуванні вимовляти «одно».

² Мається на увазі sameць.

66. Сидить три коти, проти кожного ката сидить два коти, скільки всього котів?
67. Летіли гуси: один попереду, два позаду, два попереду; один позаду, один між двома і троє в ряд. Скільки гусей?
68. Сім братів і в кожного одна сестра. Скільки всіх сестер?
69. У семи братів по одній сестрі. Скільки всіх?
70. — А скільки ти, бабо, піймала горобців?
— Оце, синку, тільки оцього піймаю, то ще дев'ять зостанеться, щоб було десять.
71. — Стукотні, гуркотні, куди ви йдете?
— Смаляні, паляні, вам діло яке?
72. — Голене, стрижене, де ти йдеш?
— Шуркоти-муркоти, що тобі до того?
73. Біжить обходисвітка,
з шумом крутить кормилюда руки.
74. — Швидка-прудка, куди йдеш?
— А тобі, стрижене-мижене, нащо?
75. — Кручене, верчене, куди ти біжиш?
— Стрижена манія, нащо тобі я?
76. — Гуркало, торкало, де йдеш?
— Обголене, що тобі до мене?
77. — Кривий, кудрявий, чого ти стоїш?
— Зелений, косматий, тебе стережу.
78. Не людина, не море, а хвилюється.
79. Що є між землею і морем?
80. Що має вояк позаду, а коза — спереду?
81. На небі одно, а в баби двоє.
82. На небі одно, на землі нема, у баби двоє,
у дівки нема, у кабана посередині,
у бика спереду.
83. Що посеред землі стоїть?
84. В якій пtiці назва складається з 40 «а».
85. У якого птаха найбільше літер «а»?
86. Напишіть ім'я нашого ліпшого приятеля і оборонця трьома буквами.

87. Читай вперед — так буде літо,
І осінь, і зима, й весна;
А як назад це слово вжито, —
Так буде пошесть навісна.
88. Хто найбільший у світі чоловік?
89. Хто найбільшу шапку носить?
90. Хто найчастіше оглядається?
91. Що в хаті найгостріше?
92. Хто зробив діда й бабу?
93. Хто ще так гавкає, як собака?
94. Бреше, як пес, а не є пес.
95. Має хвіст, як собака, має й ноги, як собака,
і гавкає, як собака.
96. На якому звірові така шерсть, як на свині?
97. В кого є ще такі голки, як в їжака?
98. Що тій козі буде, як їй сім років мине?
99. Що буде сороці по сьомому році?
100. Що тепліше од кожуха?
101. Що буває після Нового року?
102. Що робить чоловік, коли не лежить, не сидить
і не йде?
103. Що треба для обіду?
104. Що зайве на гвинтівці?
105. Що зроблю, як приїду на поле?
106. Що найперше в горщик кидають,
як варять в нім їсти?
107. Як підете в ліс, що ви уперед рубатимете?
108. Що саме м'якше, коли сплять?
109. Що біжить без поводя?
110. Що найнижче?
111. Що найтяжче?
112. Що пече без огня?
113. Що в світі найситіше,
найпрудчіше, наймиліше?

114. Що в лісі?
Що за лісом?
Що в воді?
Що над водою?
115. Що росте без коріння?
Що горить без полуміння?
Що цвіте без цвіточку? —
Розгадай сю загадочку.
116. Без крил летить,
Без ніг біжить,
Без огня горить,
Без ран болить.
117. Що важче: пуд пір'я чи пуд заліза?
118. Перше я не пам'ятаю, а друге не видів,
а третє не знаю.
119. Нащо хлопці шапку купують?
120. На що чоловік шапку купує?
121. Нащо жито сіють?
122. Що важче: молоко чи сметана?
123. На що борошно в млині падає?
124. Що робить вартовий, коли в нього на гвинтівці
горобець сидить?
125. Що ви робите, як спати лягаєте?
126. Через що ти ходиш у школу?
127. У кого дві шкі на ногах?
128. Чого в хаті найбільше?
129. Чого по дорозі найбільше?
130. Чого в людини найбільше?
131. До чого найбільше подібна половина яблука?
132. Від чого в качки ноги червоні?
133. Від чого ворона чорна?
134. Від чого качка пливе?
135. Від чого дерево рубають?
136. Чому корова лягає?
137. Без чого хату не можна збудувати?

138. Без чого не рушить в дорогу поїзд?
139. Без чого не іде поїзд?
140. Без чого не може дерево родити,
а колос зерна мати не може?
141. Без чого хліб не буде?
142. Без чого хліба не спечеш?
143. Без чого дівка не вбереться?
144. Без чого не можна викопати колодязь?
145. Без чого посуд стає проваллям?
146. Без чого село не може бути?
147. Без чого світу не буде?
148. Чому пес кості гризе?
149. Чого собака гавкає?
150. Чого махає пес хвостом?
151. Чого ворона до лісу летить?
152. Доки ворона летить до лісу?
153. За чим ворона летить?
154. Чого півень стоїть на одній нозі?
155. Чого півень, як співає, — очі закриває?
156. Чому когут, як піє, то ся зажмурює?
157. Чого поросята вниз дивляться?
158. Чого заєць під кущем лягає?
159. Чого вовк у кошару заглядає?
160. Чого людина оглядається?
161. Від чого собака перескочив через тин
і оглядається?
162. Чого кінь через дорогу переходить?
163. Чом миша носить і краде?
164. Чого мисливець зайця шукає?
165. Чого молоко проціджують?
166. Чому місяць такий блідий?
167. Чого більш ніколи не можна побачити?

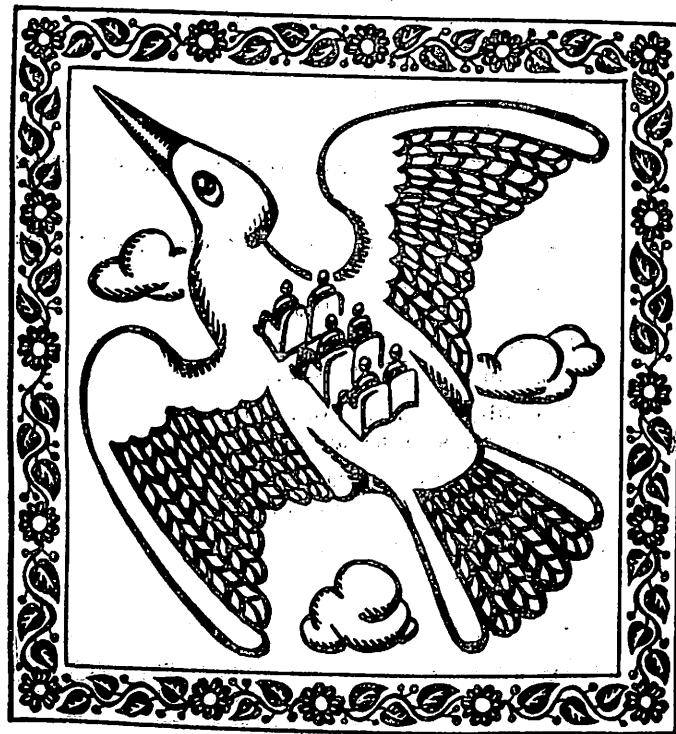
168. Що було «завтра» і буде «вчора»?
169. Чого ні в яким разі не можна зробити ввечері?
170. Чим бігала корова, як була маленька?
171. Чим хліб у піч саджають?
172. За чим у козака шабля?
173. За чим люди чай п'ють?
174. За чим язик у роті?
175. Було в хазяїна сім карбованців
п'ятдесят копійок, і він купив сім кіз.
По чому коза прийшла?
176. Куплено три корови по п'ятсот карбованців.
По чому прийшла кожна корова?
177. По чому потяг рушає після третього дзвонка?
178. По чому жито сіють?
179. У чому дірки не вивертиш?
180. Яка біда чоловіка не смутить?
181. Який язик на світі найдобріший?
182. Якою бочкою по воду їдуть?
183. Якого каміння немає в морі?
184. Який вогонь не пече?
185. Котре слово перше?
186. Якої хвороби не буває на землі?
187. На яку хворобу ніхто на землі не хворів?
188. В яку бочку не можна лити будь-чого,
хоч вона й справна?
189. На якому боці заєць спить?
190. На котрому боці пес має більше шерсті?
191. На яких полях ніколи не сіють?
192. Котрий місяць найкоротший?
193. З якого посуду не їдять?
194. Яким гребінцем голову не розчешеш?
195. Якою косою не можна косити?

196. Які ключі до неба добираються?
197. Яким ключем не можна відімкнути?
198. Який вузол не можна розв'язати?
199. Який рік тягнеться один день?
200. Яка мушка не літає?
201. В якому місяці люди найменше хліба їдять?
202. В якому місяці старі баби найменше сидять
на печі?
203. На яке питання не можна відповісти: «Так»?
204. На якому полотні не можна вишивати?
205. На якому дереві листя не росте?
206. Під яким корчем заєць сидить, коли дощ іде?
207. На яке дерево сідає грак під час зливи?
208. Якої риби в ріках найбільше?
209. Якого каміння в воді найбільше?
210. Яким буде сивий кінь, якщо його скувати?
211. Яким стане чоловік, коли покупається
в Жовтому морі?
212. Яким стане білий камінь, як його вкинути
в Чорне море?
213. Що станеться з червоною шовковою хусткою,
коли її на п'ять хвилин опустити на дно моря?
214. Ішов дощ, летіли горобці,
на яке вони дерево сіли?
215. В якому морі немає пі краплі води?
216. Яке море неглибоке?
217. Де найбільше вмирає людей?
218. Де вода стоїть стовпом?
219. Ти швець, а чи знаєш, де шкірі кінець?
220. Де заєць ховається, як дощ іде?
221. Де мед найкращий?
222. Де мінки збираються?
223. Де середина Землі?

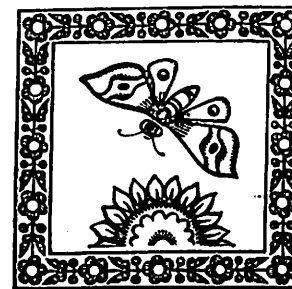
224. Як дощ капає?
225. Як з одного мішка яблук два зробити?
226. Ішла свекруха на поле і каже невістці:
«Навари їсти, сама наїжся, дітей нагодуй,
і щоб горщик супу повен був».
Що зробила невістка?
227. Як ходить кобила?
228. Як іде курка до зерна?
229. Коли дурень буває розумний?
230. Коли сліпий видить?
231. Коли швець дурно шие?
232. Коли когут несеться?
233. Коли гуска не годна плавати?
234. Коли чорній кішці найлегше пробратися в хату?
235. Коли козі обід?
236. Коли козак на одній позі скаче?
237. Коли беззубий дід почуває біль від зубів?
238. Коли людина даремно плаче?
239. Коли людина в кімнаті буває без голови?
240. Скільки хлібин і калачів печуть в однім році?
241. Скільки волосся в цигана на голові?
242. Була кішка, сорок кошенят, собака і людина.
Скільки всього ніг?
243. Скільки коза може мати на собі м'яса?
244. Три ¹ зайця, скільки буде вух?
245. Три теля, скільки в нього ніг є?
246. Скільки спиць треба в добре колесо?
247. Скільки картоплин у горщик улізе?
248. Скільки горошин увійде в один стакан?
249. Скільки в горщик влізе води?
250. Скільки горобець зробить кроків за сім років?
251. Куди цвях били, як Київ будували?
252. Коли кіл забивають в землю,
де земля дівається?
253. Два товариші побились,
один другому попав у груди.
Куди він попав?
254. Де діпється дірка, коли розірвати бублик?
255. Куди ми найбільше ходимо?
256. Чи правдива річ, що сорока летіла,
а собака на хвості сиділа?
257. Коли не розіб'єш вікна каменем таким
завбільшки, як голова?
258. Чи може лелека назвати себе птахом?
259. Чи може коса косу перерізати?
260. Чи можна скло розбити на стільці?
261. Чи далеко до неба?
262. Прожив дід шістдесят років, справляв іменини
п'ятнадцять раз і жодного разу не пропустив
своїх іменин за все життя. Чи може таке бути?

¹ Від слова «терти».

Радянський період

ПРИРОДА

1. Я на вигляд круглолице,
Наче баня на дзвіниці;
Щирим золотом горю,
Глянь на мене — засліплю.
2. Постійного місця не має,
День і ніч бродить,
Весь світ обходить.
3. Кругом землі ходить, та ще ні разу кругом
не обійшло.
4. Ой за лісом, за горою червоний прапор сьє.
5. Він і гріє, і пече,
І, як зайчик, грається,
Схочеш взяти його — втече
І мерщій сховається.
6. Всю ніч бродить навмання,
Прокладає шлях до дня.
7. Ні електрика, ні гас, —
Світить всюди в нічний час.
8. Що існує вік на волі,
А кружляє вічно в колі?
9. Яку кулю не заженеш в гніздо?
10. Не птах і не літак, а в небі літає;
воно оживає — зразу ж заплаче.
11. З небокраю, з-за діброви
Вийшли кралі чорноброві:

Принесли водиці збан,
Полили колгоспний лан.

12. Видно край, але скільки йдем —
до нього не дійдеш.
13. Яке коло не можна виміряти?
14. Ти йдеш туди, де бачиш воду;
А там води немає зроду.
15. Ми збираєм його пашею,
А воно нам платить кашею.
16. Є рослина в нас така,
Що від неї кінь скака.
17. Одно кинув — цілу жменю взяв.
18. У жнива гіркі, а в мороз солодкі.
Що це за ягідки?
19. На дереві гойдається,
Жупан колючий має,
На літо одягається,
А восени скидає.
20. Ходить свашка із мітлою,
Заміта до лісу слід,
Де недавною порою
Тут відбувсь її обід.
21. Дуже товсті ноги маю,
Ледве їх переставляю,
Сам високий я на зріст,
Замість носа в мене хвіст.
22. В морі рибка золота
Кораблі переверта.
23. Ні птах, ні звір, — щось змішане,
А спить завжди підвішене.
24. Не мотор, а шумить, не пілот, а летить,
не змія, а жалить.
25. Що літає дуже гарне,
Робить діло всім погане?
Коли раніш нас устане,
То в саду чогось не стане.
26. І не змій, і не звір,
І не жаба, й не птах!

Виповзає із пір —
Нагла смерть для комах.

27. Хто хвіст залишає,
А від ворога втікає?
28. Під соснами, смереками
Біжить мішок із голками.
29. Блідо-голубенький ліхтарик маленький,
Влітку уночі мелькає в кущі.

МАТЕРІАЛЬНЕ ЖИТТЯ ЛЮДИНИ

1. Схожий на лід,
Та в річці шукати не слід;
У воді він розтане.
2. Білий як сніг,
В пошані у всіх.
До рота попав —
Там і пропав.
3. Я кругленький, невеличкий,
Не один у мене цвіт.
Мене в кожного побачиш,
Знає мене увесь світ.
4. Поза сад-виноград
Сторожі стали в ряд,
Завше саду глядять,
А плодів не їдять.
5. Там буває, де криниця;
Назву має так, як птиця.
6. Стоїть вулик придорожній,
Уночі завжди порожній.
7. По дроту ходить, пільму розгонить.
8. Огнем не запалиш, водою не погасиш.
9. Висить груша, а не з'їсти.
10. Гнотик у склі стримить зі споду,
Світить ясно він народу.
11. І не сонце, і не місяць, а світить ясно,
як удень.

12. Тепла гармошка весь дім ogrіває.
13. Хвостом воду бере, носом випускає.
14. Коли він чорний — за ним доглядають,
коли ж він червоний — сам людей обслужує,
коли ж він сірий — його викидають.
15. Чорний я, мов сажотрус,
Коло пічки все я трусь,
Взимку люблять всі мене, —
Відгадайте ж, хто я є?
16. Не літак, не птах, а літає,
Та нічого не підіймає.
17. Попід землю вогонь летить,
А на плитці обід кипить.
18. З головою він накритий,
Несуть йому їсти й пити.
Що дають — він все збирає,
А хтось інший поїдає.
19. Є пера, а не птиця, чотири ноги, а не звір;
одну ногу відрубати — полетить.
20. Хід її — з кутка до печі
Та ледачим через плечі.
21. Що може в один і той же час стояти і ходити,
або ходити і лежати, або лежати і брехати?
22. Який є, таким покаже
І без слів про все розкаже.
23. Хто показує кожному інше обличчя,
бо не має свого власного?
24. Встане — в метр висотою,
Сяде — в метр шириною;
Я уже розгадку дав,
Та ніхто не відгадав.
25. Посередині пічка,
А по боках річка.
26. Знизу земля, всередині вогонь, зверху вода.
27. Сам куценський, з борідкою,
Йде не в двері, а діркою,
Він над нашою скарбницею
Завідує тасмницею.

28. Хто приходять — до неї підходять,
Кидає на зуб кожу і тулуп,
А коли спекоти —
Нема їй роботи.
29. В сінокосі нагулялася,
Изгнулась та й сховалася.
30. На малій площині по річці-простині
плаває пароплав, — то вперед, то назад.
31. Дме вітер — не махаю, а не дме — я махаю.
32. Смик-смик — і вийшов гриб.
33. Згорнеш — клинець,
А розгорнеш — млинець.
34. Знизу клин, зверху блин;
Тече вода, а йому не біда.
35. Дах легкий песу з собою;
Мить — і він над головою.
36. День прибуває, а він убуває.
37. Висить бик, кожного дня худшає,
а в кінці року вмирає.
38. На початку року товстий, цілий рік худне,
а на кінці року цілком схудне.
39. З'являється на світ товстим-претовстим,
але з кожним днем стає все тоншим і тоншим.
На початку і в кінці його холод,
а на середині тепло.
40. У однієї качки два дзьоби.
41. Висить на стіні і в той же час падає.
42. Я хоч маленький, так удаленький,
варто глянути на мене — і відразу знатимеш
свій шлях.
43. Любить митися і купатися,
але від того тільки худне.
44. Хата — не хата,
Вікон багато,
З середини взята,
М'яка, а не вага.

45. Біла птиця в небі вертиться,
хвіст — як струна.
Перерветься хвіст — падай, птиця,
як той лист.
46. Дуже люблять молодця,
А б'ють його без кінця.
47. Плигає, котиться, а бігти не може.
48. Ніг не має, а найвище підскакує.
49. Спереду мене б'ють, а ззаду лижуть.
50. Стою на даху всіх димарів вище.
51. Дерево та дріт — кричить на весь світ.
52. Що сирим не їдять і вареним викидають?
53. Лежить під мостом догори хвостом.
54. Стоїть у куточку, їсть пилуку хоботочком.
55. Вона її кидала й вертіла,
А та взяла й помолоділа.

ТРУДОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ЛЮДИНИ

1. Зуби маю, а зубної болі не знаю.
2. Швидко гризе, дрібно жує,
Само не ковтає, хто відгадає?
3. Б'ють його, а він ховається;
В що сховається — те валиться.
4. Ходить богатир по полю,
Верне землю собою.
5. Гарний на вроду,
Їсть масло і п'є воду;
Ходить він із краю в край,
Ріже чорний коровай.
Ти не помиляйся,
Зразу догадайся.
6. У землі було,
У заводі купалося,
На колгоспних ланах
Розгулялося.
7. Кінь сталевий,
Вівса не просить,
А оре і косить.
8. Металевий кінь у полі пасеться,
Де пройде — земля ореться.
9. Зубатий крокодил все поле проходив.
10. Що за диво пролетіло?
Поле зразу почорніло.
11. Іде силач, на нім ловчач,
За ним копач добувати калач.
12. Що лицюєм на всі боки,
І нове воно щороку?
13. Коли все поле в шнурках?
14. Один біг — не добіг, другий біг — зачепився,
а третій ногами потяг.
15. По полю повзе, траву гризе.
16. По полю бродить,
Зерно молотить,
Жне, косить —
Хліба не просить.
17. Ні сіялка, ні віялка,
Ні станок, ні млинок, —
Молотить, сортує,
Нас усіх дарує.
18. Бере бплинку, а кидається мішком.
19. Горить, палає і втоми не знає.
20. Убиваєм його молотом,
А воно сміється золотом.
21. Довгий хобот в нього є,
П'є не воду, а пальне,
Хоч і рук своїх не має, —
Вантаж добрий піднімає.
22. Неживий, а допомагаю.
Замість тисячі лопат
Я копати землю рад.
23. Лізе, лізе по залізу, душі не має, а душу везе.
24. Кінь біжить, земля дрижить,
Із носа дим валить.
25. Де біжить, земля движить,
В роті він вогонь держить.
26. Залізні подружки тримаються за руки,
Одна з трубою тягне їх за собою.
27. Один з трубою
Тягне всіх за собою.
28. По залізу залізо біжить,
а під залізом дерево лежить.
29. Біжить корова
Гладка, здорова;

- За нею телята —
Усі близнята.
Тікайте з дороги,
Бо вхопите на роги.
30. Полотно, а не доріжка,
Кінь біжить сороканіжка.
31. Два колеса підряд,
Їх ногами вертять,
А поверх торчком
Сам хазяїн крючком.
32. У повітрі все метляється,
До землі не дотуляється.
Іде шапою безногою —
Тільки смуга йде дорогою.
33. Біжать два брати, один одного не доганяють.
34. Біжу за допомогою двох ніг, поки сидить
на мені їздок; ноги мої в його руках,
а швидкість у його ногах; лиш на бігу я стійкий,
хвилинки стояти не можу.
35. Хто стоїть лише тоді, коли біжить,
а як стане — падає?
36. Кінь залізний, а гумою підкований.
37. Я не їм вівса, ні сіна,
Дайте випити бензину, —
Усіх коней обжену,
Куди хочеш побіжу.
38. Без ніг біжить,
Без голосу кричить,
Очі — мов коло,
Та не бачить нічого.
39. Ніг не має, а по дорозі ганяє.
40. Маленькі будиночки по місту біжать,
Хлопчики й дівчатка в будиночках сидять.
41. Один водить, другий ходить,
тридцять мудрих сидять.
42. Не пташка і не комашка, а літає.
43. Не птиця, а в небі літає.

44. Не птах, а літає,
Не літак, а катає,
Не жук, а крила має.
45. Сталеві крила,
Літає вміло;
Хоч не птиця —
В повітрі мчить.
46. Тріщить, а не цвіркун, летить, а не птиця,
везе, а не кінь.
47. Що то за птиця: не їсть і не п'є,
А як летить, то гуде.
48. Неживе, а душу в повітрі несе.
49. В синім небі путь моя,
Швидше всіх літаю я.
Маю крила, хоч не птах,
Люди звать мене...
50. Стрибнути з нього на ходу можна,
а ввійти на ходу ніхто не зможе.
51. Не бджола, а гуде, не птах, а летить.
52. Летить, як стріла; гурчить, як бджола.
53. Кобила жеребна —
Самий хвіст та ребра,
Море перескочить
І хвоста не замочить.
54. Я літаю, я шугаю,
Я зірки на крилах маю,
І мотор у мене є,
Що життя мені дає.
55. Летить шуліка, огнем дине, смерть розпосить.
56. Орел літає — від ворога визволяє.
57. «Що це? Що це? — всі кричать. —
Парасольки он летять!»
58. Залізна риба пливе під водою,
Загрожує всім ворогам бідою;
Залізна риба дістане до дна
І ріднеє море вартує вона.
59. За ставком, за млинком
Перебито, перевито,

Заставлено, поставлено
Людам на поміч,
Щоб світило день і ніч.

60. Котрий напій найспльнїший?
61. Крил не має, а навколо Землі і Місяця літає.
62. Одно слово має два значення:
перше — найновіший агрегат в техніці,
друге — дорога людина в житті.
63. Засвистіла, полетіла —
Хвіст вогненим залишила.
64. Яка птиця до Місяця долетіла?

РІЗНИ

1. І не світло, й не віконце,—
Світить нам в житті як сонце.
2. Хто є прикладом в житті?
3. У світі одна — всім потрібна вона.
4. Перед ким ми завжди у боргу?
5. Чого плаче спекуляція?
6. З голосом, але без голосу.
7. Опустів хлівець,
зостався в ньому тільки один баранець.
8. Кому вірити: богові чи чортові?
9. В нього знак — червоний мак,
В нас він задніх не пасе,
В передні рветься все.
10. Шаталося, моталося,
Під припічком сховалося.
11. Жив, як пес, умер, як собака.
12. Тяглися за панамі,
Зосталися з рваними штанамі.
13. Що в роті найстарше?
14. Летить — вис, сиде — рив.
15. Яка з радянських пісень найбільш
не до серця гітлерівцям?
16. Мені — за Москву, тобі — за Кавказ;
А матері — що родила нас.

17. Є одна в країні хата —
Всіма скарбами багата.
18. Напилося, нализалось,
На вулиці показалося,
У калюжі повалалося.
19. Що то за ворона
Стоїть у порога —
Руки розставила,
Рота роззявила?
20. Ні колода, ні пень —
Лежить цілий день;
Не копає, не косить,
А їсти просить.
21. Хто не виконує завдань?
22. Сам пустий,
Голос густий,
Дріб вибиває,
Дітей збирає.
23. Чим більше його б'ють,
тим ліпше воно людей веселить.
24. Музикант-розкажчик:
Лиш труба і ящик.
25. Не чоловік, а співає,
не карусель, а крутиться.
26. Розкрутилось швидко колесо
Й заспівало людським голосом.
27. Дуже добру пам'ять має,
Хутко все запам'ятає,
Де почує яку вість —
Слово в слово розповість.
28. Ніжка дерев'яна,
Ратичка бляшана,
А на бляшці вим'я;
Відгадайте ім'я.
29. Невеличкий мокрий птах
Ходить дзьобом по грядках.
30. Скляний Іван одяг чорний жупан;
З колодязя напився, білим полем розходився.

31. І криниця й не криниця;
В ній водиця й не водиця.
Тягнуть звідти не відром,
А насталеним пером.
32. Ідуть братці
Верхом на конячці.
Не кусає кінь удило,
П'є не воду, а чорнило,
За рядком встає рядок.
33. Біле поле, чорне насіння;
Всяк його тепер сіє і всяк розуміє.
34. Не дерево, а листя має,
Говорить вірші, казки оповідає.
35. Вам розкаже всі пригоди,
А сама мовчить ізроду.
36. Не людина, а говорить.
37. Неживе, а говорить і співає.
38. Хто неживий, а говорить більше всіх
і не має ні голови, ні рота?
39. Без ніг, а біжить,
Без голови, а кричить.
40. Що літає невидимо?
Хто впіймає — грає дивно.
41. У кімнаті, у куточку,
Біля ліжка на стіні —
Сіра скринька на шнурочку
Все розкажує мені —
І промови, і пісні.
Хто розкажує мені?
42. Що то за штука, що цілий вечір говорить
і не охрипа?
43. Без крил і без тіла з Москви долетіло.
44. Співає соловей в одному місці,
а весь світ його чує.
45. Висить німая, а ледаря лає.
46. Не говорить, не розповідає,
а всім приклад подає.

47. Голі поля, мокне земля,
Дощ поливає,— коли це буває?
48. Лід на річках, сніг на полях,
Віхола гуляє,— коли це буває?
49. Коли одиниця рівна трьомстам
шістдесяти п'яти, п'ятдесяти двом
і дванадцятьом?
50. Робить коло без упину,
Ясновиде, темно-синє.
51. Як гукни, то відзивається,
Все йде далі й не вертається.
52. Без чого людина не проживе і п'яти хвилин?
53. Сам не горить, а горіння підтримує.
54. Хто мовчить лише в святковий день?
55. Залізний домок, а в нім вісники живуть.
56. Не видно її і не чути її, а коли заговорили
про неї, то вона зразу зникає.
57. Що за комаха на рупниці сидить?
Скільки не стрілай — вона не злетить.
58. Які три ріки СРСР відрізняються
лише першими літерами?
59. В нашій країні є ріка, на якій стоїть велике
місто. Якщо прочитати назву цієї ріки
через одну букву, то матимемо назву іншої ріки,
в яку вона впадає. Які це ріки?
60. Де на землі віє тільки південний вітер?
61. Чи можна побудувати дім так,
щоб усі його стіни виходили на південь?
62. В якому віці греки ходили догори головами?
63. Після чого, скажи, друже,
Вода п'ється гарно дуже?
64. Чим замикається станція?
65. З якого полотно не можна пошити сорочки?
66. Коли горобець сидить на голові?
67. Який годинник не має стрілок?
68. Чи може дощ іти два дні підряд?

69. Який годинник показує правильно час
тільки двічі на добу?
70. Коли собака подібна до зайця?
71. Коли задній велосипедист обжене переднього?
72. Коли сьогодні о дванадцятій годині ночі
йде дощ, то чи можна сподіватися,
що через сімдесят дві години
буде сонячна погода?
73. Росте весною,— тільки вниз;
Любить кришу і карниз.
74. У гаю огонь мигає,
Всю ніч пень в огні згоряє,
А настане білий день,—
Неосмалений той пень.
75. Воно належить мені, але інші вживають його
частіше за мене.
76. Василь кинув Іванові п'ятнадцять штук яблук,
і той зловив їх усі разом.
Як це могло статися?
77. Що стоїть посеред Києва?
78. Що стоїть посередині Полтави?
79. Що стоїть серед річки Інгул?
80. Що стоїть серед Волги?
81. Що знаходиться між горою і долиною?
82. Що стоїть між вікнами і дверима?
83. Що в середині землі?
84. Як написати в чотирьох клітках слова
«суха трава»?
85. Як написати в чотирьох клітках
«м'ясо без кісток»?
86. Як написати у трьох клітинах
«мерзла вода»?
87. Складіть віршик з шести літер.
88. Чим кінчається літо і починається осінь?
89. Що в чоловіка і ворони зустрічається двічі?

90. Вечір чим кінчається, а ранок починається?
91. З чого починається день?
92. Чим закінчується день?
93. До якого землеробного знаряддя треба додати літеру, щоб одержати те, чому служить Радянська Армія і Флот?
94. До якого ім'я треба додати літеру, щоб одержати крупу?
95. Коли за допомогою трьох займенників можна зробити руки чистими?
96. Які два займенники псують шляхи?
97. Чи можна взяти буряк і зробити з нього бурю?
98. Яка річка складається з префікса і числівника?
99. Який півострів скаржить на свою величину?
100. Який острів каже, що він одежа?
101. Яке слово складається з семи однакових літер?
102. За допомогою двох знаків написати слово «сім'я».
103. Літера і нота, а разом — місто-столиця.
104. Яке місто найкисліше?
105. Яке місто випечене з тіста?
106. В якому морі ловлять рибу жителі трьох частин світу?
107. Яку державу носять на голові?
108. Я спереду і я ззаду,
а посередині назва породи копя.
Разом буде назва країни.
109. Яка річка тече в роті?
110. Яку річку можна переломити?
111. Яке місто солодке?
112. Яке місто літає?

113. Яке місто на Ровенщині носить назву давньої мірки?
114. Що довше: Дніпро чи Ворскла?
115. В які ворота не заб'єш гола?
116. До якого чоловічого імені треба додати дві літери, щоб вийшла назва водопаду в Африці?
117. Яке жіноче ім'я складається з тридцяти літер Я?
118. Яке місто має назву з ста жінок і одного чоловічого імені?
119. Яку фа-соль не їдять?
120. Які музичні інструменти починаються з нот?
121. В назві якої річки є три ноти?
122. Коли хочеш ти лічити,
То мене повинен вчити,
Бо коли мене не знаєш,
То нічого не пізнаєш.
123. Сухе, ребрами світить, а лічбу веде.
124. Коли ми дивимось на цифру «два»,
а говоримо «десять»?
125. Скільки раз хвилинка стрілка за добу
обгонить годину?
126. Двоє різних чисел, добуток яких менший їх
суми. Які це числа?
127. Скільки буде, як від тринадцяти відняти
середину?
128. Напишіть число 31 п'ятьма трійками.
129. Напишіть число 100 п'ятьма трійками.
130. Користуючись всіма діями, напишіть число 100
п'ятьма одиницями.
131. Скільки разів треба написати 9, щоб було 100?
132. Користуючись всіма діями, напишіть число 100
шістьма дев'ятками.
133. Користуючись лише додаванням,
напишіть п'ятьма двійками число 28.
134. Як з трьох сірників зробити чотири?

135. Коли половина — це третина його.
Яке це число?
136. У трьох трактористів був брат Андрій,
а в Андрія братів не було. Чи може таке бути?
137. Одному льотчику приснилось, що він з літаком
падає в море і що він не робить,
а літак не піднімається.
Що йому треба зробити,
щоб не впасти в море?
138. Лежать дві рейки,
а між ними посередині росте дуб-сосна.
Як проїхати поїздові, щоб він не зачепив їх?
139. Перша частина — морська тварина,
Її полюють люди радо;
Вигук буде другим складом.
Разом держава, та яка?
140. Назву річки й голос дужий
Якщо разом об'єднати,
Назву краю можна мати.
141. З К дерева захищає,
І на них вона завжди;
З Н звірятко заховає,
Коли треба від біди;
З Г з-за хмари виглядає,
Шапку сніжну не скидає.
142. На мені молотять за снопом новий спіл.
а якщо з кінця читати,
будуть миші враз тікати.
143. У воді я проживаю,
Хто турбує — тих шукаю;
А коли з кінця читати,
Буду птахом я кричати.
144. На Далекому я Сході —
І завжди в морській воді;
Коли К на Г заміниш,—
Стану деревом тоді.

145. На неї птах сідає,
Вона його гойдає;
А коли Г на Б змінить,—
Звірятком стане вмить.
146. У затінку моїм мене
ти в спеку вихваляєш,
А літери лиш перестав,—
і цілий ліс сплякаєш.
147. Судно під парусом на морі плаває,
Та літери лиш переставиш —
У лісі літньою порою
Мене ти там здиваєш.

ВІДГАДКИ
ДОЖОВТНЕВИЙ ПЕРІОД
ПРИРОДА

Небо. Земля. Явища природи

1—4. Небо. 5—11. Небо і зорі. 12—15. Зорі на небі. 16—32. Місяць. 33. Небо і місяць. 34—39. Місяць і зорі. 40. Місяць у хмарах. 41—45. Небо, зорі, місяць. 46—63. Сонце. 64—65. Небо і сонце. 66—69. Сонце і місяць. 70. Сонце і зорі. 71. Сонце, місяць, зорі. 72—81. Промінь сонця або місяця. 82. Чумацький Шлях. 83. Місяць і собака. 84. Небо і земля. 85—86. Земля куля. 87. Земля куля і люди. 88—92. Земля, грунт. 93. Ліс. 94—95. Поле. 96. Земля, вода, цямрина. 97. На морі. 98—106. Річка. 107. Річка і береги. 108. Береги річки. 109. Став. 110. Річка, гребля, очерет. 111. Вода, берег, очерет. 112. Болото. 113—117. Вода. 118. Вода в річці. 119. Мороз і вода. 120. Вода і лід. 121. Ставок замерзає. 122. Лід на річці. 123—129. Мороз. 130. Мороз на шибці. 131—132. Мороз. 133. Ополовка. 134—136. Бурулька. 137—158. Сніг. 159. Іній. 160. Мороз, весна. 161—162. Мороз і весна. 163—166. Хмари. 167. Дощові хмари. 168—171. Хмара. 172—174. Блискавка. 175—181. Грім. 182—185. Блискавка і грім. 186. Блискавка, грім, дощ. 187—188. Дощ. 189. Дощ і рослини. 190—193. Дощ. 194—195. Град. 196—198. Туман. 199—206. Роса. 207—210. Веселка. 211. Вихор. 212—225. Вітер. 226—227. Ніч. 228. Ніч і місяць. 229—231. Ніч. 232. Ніч і півні ранком. 233—235. Ранок. 236—237. День. 238—242. День і ніч. 243. День. 244. Дощ, сонце, трава. 245. Земля, небо, вода, ніч. 246. Хмара, земля, рослини.

Рослинний світ

1. Зерно. 2—3. Озимина. 4—6. Пшениця. 7. Ячмінь. 8. Ячмінь, бо має вуса. 9. Просо. 10. Гречка. 11—12. Кукурудза. 13—14. Квасоля. 15—16. Горох. 17—19. Картопля. 20—33. Капуста. 34—37. Буряк. 38—39. Морква. 40—49. Мак. 50—52. Ріпа. 53. Овоч. 54—58. Огірок. 59—64. Гарбуз. 65—66. Гарбуз і огудана. 67—

74. Гарбуз. 75—80. Кавун. 81. Кавун і піж. 82. Кавун. 83—94. Со-
няшник. 95—107. Цибуля. 108—111. Часник. 112. Хрін. 113—
120. Гриб. 121. Мухомор. 122. Гриб. 123—126. Сунпця, полуниця.
127—129. Конопілі. 130—132. Льоп. 133—139. Дерево. 140. Вишня,
черешня. 141. Вишня-ягода і кістка. 142. Вишня. 143. Вишня
в цвіту. 144—145. Вишня, черешня. 146. Груша. 147. Кислиця.
148—151. Калина. 152. Порічка і смородина. 153—161. Горіх
ліщини. 162. Горобина. 163. Кривих. 164. Круглого. 165. Плакуча
верба. 166—167. Дуб і жолуді. 168. Жолудь. 169—172. Береза.
173. Каштан. 174—175. Ялина, сосна. 176. Дерева листяні й хвой-
ні. 177. В бору. 178. Корінь. 179. Листя на дереві. 180. Осикове
листя. 181. Серцевина в дереві. 182. Ромашки. 183. Кульбаба.
184—187. Хміль. 188. Барвінок. 189. Водяні лілії. 190—193. Оче-
рет. 194. Папороть. 195. Корінь валеріани. 196. Будяк. 197. Осот.
198—203. Кропива. 204. Мох. 205. Порхавка.

Тваринний світ

1. Тварина. 2—5. Рогата худоба. 6—9. Корова. 10—11. Віл.
12. Бугай. 13. Дійки в корови й кобили. 14—15. Кінь. 16—
22. Свиня. 23—26. Поросята і свиня. 27—31. Пес. 32. Собака.
33—35. Вівця. 36—41. Коза, цап. 42. Бик, вівця, коза. 43—47. Кіт.
48—51. Миша. 52. Кажан. 53—54. Вовк, вовки. 55—56. Лисця.
57. Олень. 58—60. Верблюд. 61. Ведмідь. 62—65. Заць. 66. Білка.
67—72. Іжак. 73. Кріт. 74—78. Гадюка. 79—80. Ящірка. 81—
87. Ріба. 88. В'юн. 89. В камбалі. 90—93. Черепаха. 94—103. Рак.
104—106. П'явка. 107—110. Жаба. 111. Черв'як. 112—114. Слп-
мак. 115—117. Птах. 118. Пташка в клітці. 119. Птах будує гніз-
до. 120. Пташенята в гнізді. 121. Квочка на яйцях. 122. Короб,
яйця, курчата. 123. Яйце й курча. 124. Курн. 125. Квочка. 126. Кур-
ка. 127—138. Півень. 139—146. Качка, качки, гуси. 147. Селезень.
148. Лебідь. 149. Перопілка. 150—151. Лелека. 152—153. Зозуля.
154. Зозулине яйце. 155—156. Соловейко. 157—161. Ластівка.
162—165. Сорока. 166—169. Горобець. 170—171. Шпак. 172—
173. Дятел. 174. Кулик. 175—178. Сова. 179—184. Бджола, бджо-
ли. 185—187. Бджоли у вулик. 188. Рій бджіл. 189. Бджола,
хата, віск. 190. Мурашник. 191. Осв. 192. Комаха. 193—198. Ко-
мар. 199—200. Муха. 201—203. Павук. 204. Метелик. 205—
207. Жук. 208—210. Блоха. 211. Світлячок. 212. Шовкопряд.

ЛЮДИНА

Фізична природа людини

(Будова тіла, життя і смерть)

1—6. Людина. 7. Голова. 8. Волосся на голові. 9. Лоб, брови. 10—11. Вуха. 12. Ніс. 13—24. Очі, око. 25—26. Сльози. 27—30. Язик. 31. Очі, язик, вуха. 32—47. Зуби. 48—52. Зуби і язик. 53. Язик. 54. Борода. 55. Грудн. 56—58. Материнське молоко. 59. Серце. 60—63. Пальці. 64. Пальці і чобіт. 65. Життя. 66. Рід людський. 67. Роки людини. 68. Людина. 69. Дитина в колисці. 70—73. Дитина груди ссе. 74. Дівчина. 75. Молодість і старість. 76. Коли помреш, коли родився, як ростеш. 77—79. Смерть. 80. Цвинтар.

Матеріальне життя людини

(Їжа, одяг, взуття, житло, речі домашнього вжитку)

1. Їжа, робота. 2—3. Біля миски людина з ложкою. 4—6. Людина їсть. 7. Обід на столі. 8—16. Хліб. 17. Книш. 18. Борщ і каша. 19. Галушки. 20. Гречана каша в горнятку. 21. Локшина. 22—23. Вареники. 24. Млинці на сковороді. 25. Солонина. 26. Олія. 27—41. Яйце. 42—44. Молоко. 45. Сир. 46. Огірок квашений. 47—50. Сіль. 51—52. Масло. 53—54. Перець. 55. Кисіль. 56. Чай, кава. 57. Горілка. 58. Варення. 59—62. Цукор. 63. Цукерка. 64. Мороживо. 65. Одягати сорочку. 66. Сорочка. 67. Холоші у штапах. 68. Свита з овечої вовни. 69. Кожух. 70. Людина і кожух. 71. Плащ і дощ. 72—75. Кишеня. 76. Капелюх. 77—82. Рукавиці. 83. Пояс. 84. Панчоха. 85. Шлейки. 86—95. Чоботи. 96. Черевки. 97—98. Калози, 99—100. Личак. 101. Підшва. 102. Кутки в хаті. 103—104. Оборіг і дах. 105. Оборіг і стіни. 106. Оборіг і дах. 107—109. Стіни. 110. Одвірки, двері, людина. 111—112. Двері. 113. Бігун, вісь біля дверей. 114—115. Двері. 116. Завертка в дверях. 117—123. Клямка. 124—125. Засув. 126. Крючок біля дверей. 127. Хага і двері. 128. Хага. 129. Стріха. 130. Покрівля на хаті. 131. Стріха і краплі. 132. Сволок. 133—134. Слижі і сволок. 135. Кутки в хаті і стеля. 136. Кутки в хаті. 137. Двері, вікна, сволок. 138. Ліжко, двері, вікна. 139—147. Павутина. 148—157. Вікно. 158. Подвійне вікно. 159. Поріг. 160. Призба. 161. Розколина. 162. Кілочки в хаті. 163. Сучки в меблях. 164. Крючок в стіні. 165. Світла від лампи. 166—170. Каганець. 171—179. Свічка. 180. Огонь у лампі. 181—183. Газова лампа. 184—188. Сірник. 189—192. Вогонь. 193. Вогонь креслуть. 194—196. Вогонь. 197—200. Дим. 201—204. Вогонь і дим. 205—210. Піч, груба. 211—212. Заслінка в печі. 213. Піч, вогонь, сажа, дим. 214. Дим і вогонь. 215—216. Комин, піч, дим, кагла.

216. Припічок. 217—221. Груба. 222. Полум'я і челюсті. 223. Бовдур і кагла. 224—225. Димар. 226. Вугілля затухає під горшком. 227—229. Сажа в комині. 230—233. Стіл. 234—235. Ніжки стола. 236. Лавки на покуті. 237. Лавки в хаті. 238. Стілець. 239. Скриня. 240. Мисник. 241. Дужка в відрі. 242. Відра. 243. Відра й коромисло. 244. Відро, 245—246. Відро й колодязь. 247—249. Відра на коромислі. 250—252. Цебер. 253. Бочка, обруч, чіп. 254—256. Бочка. 257. Бочка порожня і повна. 258. Каструля. 259. Корчага. 260. Горщик. 261. Горщик в жару. 262—276. Горщик; розбитий горщик. 277. Котел над вогнем. 278. Горщик. 279—281. Горщик і рогац. 282. Горщик у печі. 283. Горщик з біллом. 284—287. Скворода на вуглях. 288. Скворода і яшня. 289. Скворода. 290—293. Ложка і миска. 294—296. Ложка. 297. Перечниця. 298—302. Кухоль. 303. Келих. 304. Пляшка. 305—306. Чайник. 307—311. Самовар. 312—323. Сіто; решето. 324—330. Кочерга. 331. Чаплія. 332—336. Рогац. 337. Триніжка. 338. Пісочниця. 339. Млпнок для розмелювання кави. 340—343. Ніж. 344—350. Замок. 351—352. Ключ і замок. 353—354. Замок. 355—356. Ключ. 357—367. Голка. 368—369. Засиляють питку. 370—380. Голка і питка. 381—382. Голка. 383—386. Наперсток. 387—388. Ножниці. 389—395. Гребінець. 396. Рушник. 397. Ганчірка. 398—406. Віник. 407—416. Мітла, віник. 417—419. Кошиска. 420—421. Ліжко. 422—430. Наволочка й подушка. 431—457. Годяник. 458. Сонячний. 459—461. Палиця, ціпок. 462. Мішок. 463. Вірьовка. 464. Вірьовка на колодязі. 465—467. Ланцюг. 468—469. Люлька. 470—472. Дзеркало. 473. Портрет. 474—476. Окуляри. 477. Серезки. 478. Одягати перстень. 479. Дзига. 480—484. М'яч. 485. Вазони.

ТРУДОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ЛЮДИНИ

Знаряддя та засоби праці. Господарський інвентар

1. Соха. 2—3. Рало. 4—11. Плуг. 12. Лемеші. 13. Плуг. 14—15. Леміш. 16—17. Плуг. 18—19. Борова. 20. У борова. 21—26. Борова. 27—34. Серп. 35—45. Коса. 46—48. Граблі. 49—54. Вила. 55—62. Ціп. 63—66. Ступа. 67—71. Терниця. 72. Дипце. 73. Гребінь і мичка. 74. Гребінь. 75—78. Веретено. 79—81. Вигушка. 82—84. Прапник. 85. Жлукто. 86. Лопата. 87—93. Сокира. 94. Молот. 95—97. Пилка. 98—99. Пилка-ножівка. 100—105. Пилка. 106—113. Свердел. 114. Брус. 115. Точило. 116—118. Драбина.

119—125. Коромисло. 126—129. Безміш. 130. Обруч. 131. Кільце. 132—136. Цвях. 137. Щітка для біління хати. 138. Горщик-глиняник. 139—140. Мазниця. 141. Квач і мазниця. 142. Квач і чобіт. 143—144. Ковбиця. 145. У ковбиці. 146. Нагайка. 147. Сак. 148—151. Ятір. 152. Верша. 153. Якір. 154. Капкап. 155—157. Рушниця. 158—159. Куля. 160. Куля і гільза. 161. Гармата і спаряд. 162. Прядка. 163. Човник у ткацькому верстаті. 164—179. Млин. 180—183. Водяний млин. 184. Вода на лотоках. 185. Вода на лотоках, мірошник і заставка. 186—187. Жорна у млині. 188—191. Жорна і борошно. 192. Жорна. 193—194. Січкаря. 195—196. Міст.

Трудовий процес, професії, громадське становище людини

1. Коні, орачі, плуг. 2—3. Полоти сапою. 4. Коса і трава. 5. Коса, трава, стіг сіна. 6—10. Коса косить. 11. Серп і снопи. 12—17. Снопи. 18—20. Снопи і стіг, кона. 21—22. Стерня. 23. В жива. 24. Воля, віз, вила, сніп. 25. Стіжок, тік, мітла, ціп. 26. Клуця і сніп. 27. Молотинки з ціпами. 28. Гребінь з м'ячкою. 29. Днище, гребінь і коноплі. 30—32. Пальці у пряді. 33—35. Клубок. 36—37. Човник у ткацькому верстаті. 38. Шти на швейній машинці. 39. Сорочки перуться. 40. В'язати шкарпетки. 41. Чоботи, щетица, дратва. 42. Рибалка і риба. 43. Риба і ятір. 44—46. Рибалка, лов риби. 47—48. Стрільба. 49—50. Доїння корови. 51. Дійки в корови, дійниця й доярка. 52. Дійки. 53. Пальці в доярки і дійки в корови. 54—55. Сито і борошно. 56. Опара. 57. Піч, хліб, лопата. 58. Горщик і рогац. 59. Скородо і вугілля. 60. Скородо, сало, гречані млинці. 61—66. Макогін. 67—69. Макогін, макітра, мак. 70. Косар. 71. Пряля. 72. Осівця. 73. Верстат і ткаля. 74. Рукавичник. 75. Швець. 76. Сажотрус. 77. Солдат.

Господарські й громадські будівлі. Речовини та матеріали

1—3. Криниця, колодязь. 4—5. Звід біля колодязя. 6. Яма. 7—8. Льох. 9—10. Тин, частокіл. 11. Кілок. 12—13. Корчма. 14—15. Кузня. 16. Завод. 17—19. Гудок на фабриці. 20. Дзвінок у школі й учні. 21—22. Віск. 23—24. Крыга. 25. Вода і лід. 26—29. Лід. 30—31. Коли замерзле. 32. Водяна пара. 33. Камінь. 34. Пісок. 35—36. Вапно. 37—41. Пір'їна. 42. Сироватка. 43. Костриця. 44. Полотно. 45. Розжарене вугілля. 46—48. Кам'яне вугілля. 49. Папір. 50. Гас.

Дорога. Засоби пересування

1—11. Човен. 12. Гребти веслами. 13—15. Човен. 16. Баржа. 17. Пліт. 18—19. Пароплав. 20—26. Дорога. 27. Дороги. 28. Дорогами. 29. Дорога. 30—31. Стежка. 32—34. Верстовий стовп. 35—42. Колеса в возі. 43. Спиці в колесі. 44. Слід колеса. 45. Колеса в возі й кінь. 46. Кінь в бігу і вершник. 47. Кінь в бігу. 48. Сісти на осідланого коня. 49. Підкований кінь. 50. Колеса, воли, віз, війя. 51. Колеса, коні, візник. 52. Голоблі й кінь. 53. Колеса, коні, візник. 54. Вершник на копі. 55. Дуга. 56—57. Сідло. 58. Хомут, упряж. 59. Ярмо. 60. Підкова. 61—63. Сапи. 64. Сапи і копі. 65. Сапи. 66. Віз, сапи, ярмо. 67. Возові. 68. Сапи, віз, кінь. 69. Лижі. 70—73. Потяг.

ДУХОВНИЙ СВІТ ЛЮДИНИ

Освіта. Музика. Звичаї та обряди

1. Неписьменна людина. 2—3. Знання. 4—9. Олівець. 10. Пальці й олівець. 11. Пальці, перо, письмо. 12. Гусяче перо. 13. Перо, чорцило, напір. 14. Гусяче перо. 15—18. Перо. 19—21. Чорцило. 22. Літери. 23. Абетка. 24—27. Письмо. 28. Пальці, перо, письмо. 29. Письмо. 30—32. Лист. 33—47. Книжка. 48. Географічна карта. 49. Те, що на географічній карті. 50—52. Крейграфічна карта. 53. Гумка-вигирачка. 54—58. Сопілка. 59—60. Трембіта. 61—64. Скрипка. 65. Гуслі. 66—72. Скрипка. 73. Гуслі, смичок і струни. 74—77. Скрипка. 78—79. Бубон. 80. Барабан. 81. Гармошка. 82. Троїсті музики. 83. Церква, віруючі, піп. 84—85. Піп. 86. Колядка. 87—92. Дзвони.

Абстрактні, загальні, умовні та збірні поняття

1. Увага. 2—3. Думка. 4. Розум. 5. Думка. 6. Загадка. 7. Співак. 8. Правда. 9. Радість. 10. Любов. 11—12. Совість. 13. Право. 14—16. Брехня. 17. Досада. 18—19. Журба. 20. Образа, цряк-рість. 21—23. Ім'я. 24. Без назви. 25. Ім'я. 26. Без назви. 27—28. Ім'я. 29—31. Пташине молоко. 32. Бог, чорт, пташине молоко. 33. Апегит. 34—37. Сон. 38—42. Монета, копійка. 43. Гроші. 44—45. Процент на грошах. 46. Борг. 47. Злидні. 48—49. Пожежа. 50. Межа. 51. Дірка. 52. На дірці. 53. Дірка. 54—60. Тінь. 61. Повітря. 62. Тиша. 63. Голос. 64—66. Луна. 67. Коли відображує-

тється у воді. 68—69. В дзеркало. 70. Запах. 71. Хвиля. 72. Піна. 73. Бульбашка. 74—75. Зима і сніг. 76. Весна. 77. Влітку. 78—79. Час. 80. Година, чверть години, хвилина. 81—84. Тиждень, дві тижня. 85. Тижні, рік. 86—87. Місяці року. 88—90. Дні, тижні, місяці, рік.

Головоломки, шаради та різноманітні запитання

1. В хаті сволок, а надворі призьба. 2. Сала, молока, капуста. 3. Горох, гриби. 4. Воли і пшениця. 5. Сорока, свиня, вовк. 6. Яблуко і свиня. 7—8. Вовк і вівця. 9—10. Вовк, свиня, собаки, люди, чоботи, коні. 11. Вовк, собака, свиня. 12—15. Миша, півень, кішка. 16. Блоха і людина. 17. Позичати сквороду. 18. Сіно під оборогом. 19. Мішок і борошно. 20. Людина на стільці. 21. Граки на дереві. 22. Бджоли, житній цвіт. 23. Чуб і шапка. 24. Очі й окуляри. 25. Заць, собака, кінь, мисливець. 26. Ключ і ключова вода. 27. Годувати батька, сина, дочку. 28. Так, мірка зерна. 29. Батько і дочка. 30. Хлопець і вітчим. 31. Ішов дід, батько і син. 32. Мати. 33—34. Дочка. 35—36. Троє. 37. Брат і сестра були кумами. 38—39. Троє: брат, сестра та її чоловік. 40. Троє: брат, сестра та її дочка. 41. Сестри. 42. Через ліс, бо в нього рогів немає. 43. Ніхто. 44. Півень яйця не знесе. 45. Скільки, як вам. 46. На дубі яблук не буває. 47. Брат. 48. Тридцять шість. 49. Чотири горобці і три стовпці. 50. Четверо гусей і три дерева. 51. Три сестри і чотири брати. 52. П'ять і сім. 53. П'ятдесят. 54. Сто. 55. Десять карбованців, три, сім по карбованцю. 56. Двадцять чотири тисячі. 57. Один чоловік, п'ять жінок, чотирнадцять дітей. 58. Один, два, три, чотири, п'ять, шість, сім, вісім, дев'ять. 59. Вісімдесят. 60. Жодного цілого не залишилося, всі розбилися. 61. Двоє. 62. Жодного, бо всі, які уцілили, полетіли. 63. Двоє вбитих, а останні полетіли. 64. Дві, які потухли, а останні згоріли. 65. Чотири. 66. Три. 67. Троє. 68. Одна. 69. Вісім. 70. Жодного не ввіймала. 71. Відра і горшки. 72. Млинове колесо і вода. 73. Вода і млинове колесо. 74. Вода і очерет. 75. Колесо і стерня. 76. Віз і стерня. 77. Пліт і коношлі. 78. Нива. 79. Літера І. 80. Літеру К. 81—82. Літера В. 83. Літера М. 84—85. Сорока. 86. Пес. 87. Рік — кір. 88. Громада. 89. У кого голова найбільша. 90. Злодій. 91. Свекруха. 92. Онуки. 93. Пес. 94. Собака. 95. Пес. 96. На кабанові. 97. В їжаках. 98—99. Наступить восьмий. 100. Два кожухи. 101. Друге число. 102. Стоїть. 103. Ложку. 104. Бруд. 105. Скажу: тпру! 106. Очі, бо спершу дивляться, чи чистий. 107. Кору. 108. Кулак. 109. Вода в річці. 110. Вода. 111. Вогонь. 112. Окріп. 113. Земля, думка, сов. 114. В лісі клин, за лісом полив, у воді дин, пад

водою млин. 115. Камінь, сонце, личко. 116. Вітер, буря, сонце, серце. 117. Одпаково. 118. Коли родився, ріс і помру. 119. Бо даром не дають. 120. На голову. 121. Бо не можна садити. 122. Молоко. 123. На купку. 124. Спить. 125. Спочатку сідає. 126. Через поріг. 127. Хто взутий в чоботи. 128—129. Ступнів. 130. Волосся на голові. 131. До другої своєї половини. 132. Від колін. 133. Від хвоста до дзьоба. 134. Від берега. 135. Від корепи. 136. Бо не вмів сидіти. 137. Без стуку. 138. Без свистка. 139. Без стуку. 140—141. Без цвіту. 142. Без шкуринки. 143. Без голки. 144—145. Без дна. 146. Без хат. 147. Без землі. 148. Бо м'яса не має (варіант: бо тверді). 149. Бо говорити не вмів. 150. Бо хвіст не може махати цюмом. 151. Бо ліс до неї не полетить. 152. До середини лісу; а потім — з лісу. 153. За дзьобом. 154. Бо підігнув другу. 155. Бо соромно, що він щодня співає одну й ту ж пісню. 156. Бо напам'ять знає пісню. 157. Бо соромно, що їхня мати — свиня. 158. Бо хати не має. 159. Бо голодний. 160. Бо на потилиці очей не має. 161. Бо ззаду очей не має. 162. Бо пікуди обминути. 163. Бо діру має. 164. Бо не знає, де лежить. 165. Бо його не можна вимити. 166. Бо вночі не спить. 167. Вчорашнього дня. 168. Сьогоднішній день. 169. Снідати. 170. Телям. 171. Тістом. 172. За паском. 173. За столом. 174. За зубами. 175—176. По землі. 177. По рейках. 178. По ріллі. 179. У воді. 180. Та, що на двох колесах. 181. Свинячий. 182. Порожньою. 183. Сухого. 184. Намальований. 185. «Треба». 186. Морської. 187. На морську. 188. В повну. 189. На шерстянім. 190. На який покладе свій хвіст. 191. На полях бриля. 192. Май, бо має лише три літери. 193. З порожнього. 194. Півнячим. 195. Дівочою. 196. Ключі журавлів. 197. Нотним ключем. 198. Залізничний. 199. Новий рік. 200. Мушка на гвпштівці. 201—202. В лютому. 203. На питанні: «Чи спиш?» 204. На залізничному. 205. На сухому. 206. Під мокрою. 207. На мокрому. 208. Мокрої. 209. Мокрого. 210—212. Мокрим. 213. Стане мокрою. 214. На мокрому. 215. В намальованому. 216. Намальоване. 217. На ліжку. 218. В склянці. 219. На смітнику. 220. Де доведеться. 221. На язичці. 222. Там, де їх зав'язують. 223. Під тобою, бо Земля кругла. 224. Краплинами. 225. Мішок надіти на мішок. 226. Перелила з більшого в менший горщик. 227. Так, як і кінь. 228. Так, як і півень. 229. Коли мовчить. 230. Уві сні. 231. Коли на драгві вузла не зав'яже. 232. Коли несуть його на тарілці. 233. Коли в калюжі мілко. 234. Коли відкриті двері. 235. Тоді, коли й цапові. 236. Коли на копя сідає. 237. Коли його собака вкусить. 238. Уві сні. 239. Коли виставить голову в вікно. 240. Жодного, бо в печі печуть. 241. Скільки вирросло. 242. Дві ноги, бо в котів і собак — лапи. 243. Скільки

в шкіру вмістяться. 244. Двос. 245. Четверо. 246. Жодної, раз колесо добре. 247. Жодної, бо вона не лазить. 248. Жодної, бо вони не ходять. 249. Повен. 250. Жодного, бо він сначе. 251. В голівку. 252. Іде набік. 253. В тюрму. 254. Зникне з очей. 255. Вперед. 256. Правда: собака на своєму хвості сиділа. 257. Коли камінь такий, як голова в комара. 258. Не може, бо не вміє говорити. 259. Може та, що косять, дівочу косу. 260. Не можна, бо стілець не має скла. 261. Недалеко, бо коли там стукати, то у нас чути. 262. Може, якщо дід народився 29 лютого.

РАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД

ПРИРОДА

1—3. Сонце. 4. Схід сонця. 5. Промінь сонця. 6—7. Місяць. 8. Планета. 9. Земну кулю. 10—11. Хмари. 12. Горизонт. 13. Коло обрію. 14. Марєво. 15. Просо. 16. Овес. 17. Зерно. 18. Горобина. 19. Каштан. 20. Лисця. 21. Слон. 22. Кит. 23. Кажан. 24. Бджола. 25. Метелик. 26—27. Ящірка. 28. Іжак. 29. Світлячок.

МАТЕРІАЛЬНЕ ЖИТТЯ ЛЮДИНИ

1—2. Цукор. 3. Гудзик. 4. Частокіл. 5. Журавель біля колодязя. 6. Школа. 7—8. Електрика. 9—11. Електролампа. 12. Парове опалення. 13. Водогіп. 14—15. Кам'яне вугілля. 16. Пух. 17. Газ. 18. Стіл. 19. Письмовий стіл. 20. Кочерга. 21. Годипник. 22—23. Дзеркало. 24. Метр. 25. Самовар. 26. Примус. 27. Ключ. 28. Вішалка. 29. Бритва. 30. Праска. 31. Віяло. 32—35. Парасолька. 36—39. Відривний календар. 40. Рукомийник. 41. Барометр. 42. Компас. 43. Мило. 44. Губка-мочалка. 45. Паперовий змій. 46—48. М'яч. 49. Поштова марка. 50. Аптена. 51. Телеграф. 52. Лавровий лист. 53. Поплавок. 54. Пілосос. 55. Пральна машина.

ТРУДОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ЛЮДИНИ

1—2. Пилка. 3. Клип. 4. Плуг. 5—10. Трактор. 11. Трактор, тракторист, плуг. 12. Грунт. 13. Коли зоране. 14. Живварка-самокидка. 15. Сінокосарка. 16—18. Комбайн. 19. Домна. 20. Розпечене залізо. 21. Підйомний кран. 22. Екскаватор. 23—27. Паровоз, поїзд. 28. Рейки, паровоз, шпали. 29—30. Паровоз, поїзд. 31—36. Велосипед. 37—39. Автомашина. 40—41. Трамвай і пасажир. 42—44. Пласер. 45—53. Літак. 54. Радянський літак. 55. Ворожий літак. 56. Радянський літак. 57. Парашути. 58. Підводний човен. 59. Електростанція. 60. Вода, бо дає електроенергію. 61. Штучний супутник. 62. Супутник. 63. Ракета. 64. Радянська космічна ракета.

1. Ленінізм. 2. Комуніст. 3. Правда. Батьківщина. 4. Перед матір'ю. 5. Бо розвивається кооперація. 6. Куркуль. 7. Церква і піп. 8. Ні тому, ні другому. 9. Піонер. 10. Фашистський грабіжник при появі партизанів. 11. Запроданець. 12. Спільники Гітлера. 13. Командир. 14. Снаряд. 15. «Катюша». 16. Ордени, медалі. 17. Виставка досягнень в народному господарстві. 18. П'яниця. 19. Роззява. 20—21. Ледар. 22. Барабан. 23. М'яч. 24—26. Грамофон, патефон. 27. Магнітофон. 28. Ручка. 29—31. Авторучка. 32. Пальці й ручка. 33. Письмо. 34—35. Книжка. 36—39. Радіо. 40. Радіохвиля. 41—44. Гучномовець. 45. Стінна газета. 46. Плакат. 47. Восени. 48. Взимку. 49. Рік: дні, тижні, місяці. 50. Доба. 51. Луна. 52. Без повітря. 53. Кисень. 54. Заводський гудок. 55. Поштова скринька. 56. Тпша. 57. Мушка. 58. Кура, Сура, Тура. 59. Москва—Ока. 60. На Північному полюсі. 61. Можна: на Північному полюсі. 62. В будь-якому. 63. Після оселедця. 64. Семафором. 65. З залізничного. 66. Коли сиде на голову статуї. 67. Солячний. 68. Ні, бо між ними буде ніч. 69. Який стоїть. 70. Коли їде поїздом без квитка. 71. Якщо повернеться назад. 72. Ні, бо тоді теж буде ніч. 73. Бурулька. 74. Фосфорне сляво. 75. Ім'я. 76. Яблука були в торбі. 77. Літера Б. 78. Літера Т. 79. Літера Г. 80. Літера Л. 81—82. Літера І. 83. Літера М. 84. «Сіно». 85. «Язык». 86. «Лід». 87. «Віршик». 88. Літерою О. 89. Літера О. 90. Літерою Р. 91. З літери Д. 92. М'яким знаком. 93. Оборона. 94. М — анпа. 95. Коли їх ви-ми-ти. 96. Я — ми. 97. Можна, відкинувши К. 98. При — п'ять. 99. Я — мал. 100. Я — майка. 101. Сім' — я. 102. 7 я. 103. У — фа. 104. Кисловодськ. 105. Калач. 106. В Середземному морі. 107. Панаму. 108. Я — поп — я. 109. Десна. 110. Прут. 111. Ізюм. 112. Орел. 113. Корець. 114. Ворскла, бо має сім літер. 115. В Карській ворота. 116. Віктор — ія. 117. Зоя. 118. Сева — сто — поль. 119. Нотну. 120. Домбра, фа — гот. 121. Мі — сі — пі. 122. Таблиця множення. 123. Рахівниця. 124. Коли стрілка показує десять хвилин. 125. Двадцять два рази. 126. Одиниця і будь-яке інше число. 127. Тридцять. 128. $(33-3) + (3:3)$. 129. $(33 \times 3) + (3:3)$. 130. $(111-11)$. 131. Чотири рази: $99 + (9:9)$. 132. $99 + (99:99)$. 133. $22 + 2 + 2 + 2$. 134. IV. 135. $1\frac{1}{2}$. 136. Може: трактористи були сестри. 137. Проклянутись. 138. Немає дерева дуб-сосна. 139. Кит — ай. 140. Доп — бас. 141. Кора — нора — гора. 142. Тік — кіт. 143. Рак — кар. 144. Краб — граб. 145. Гілка — білка. 146. Липа — пила. 147. Бриг — гриб.

ЗМІСТ

Загадаю — відгадай!.. *Іван Березовський* 5

ДОЖОВТНЕВИЙ ПЕРІОД

ПРИРОДА

Небо. Земля. Явища природи 17
Рослинний світ 29
Тваринний світ 41

ЛЮДИНА

Фізична природа людини
(Будова тіла, життя і смерть) 51
Матеріальне життя людини
(Їжа, одяг, взуття,
речі домашнього вжитку) 56

ТРУДОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ЛЮДИНИ

Знаряддя та засоби праці.
Господарський інвентар 81
Трудовий процес, професії,
громадське становище людини 90
Господарські й громадські будівлі.
Речовини та матеріали 94
Дорога. Засоби пересування 96

ДУХОВНИЙ СВІТ ЛЮДИНИ

Освіта. Музика. Звичаї та обряди 101
Абстрактні, загальні,
умовні та збірні поняття 106
Головоломки, шаради
та різноманітні запитання 111

РАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД

ПРИРОДА 125

МАТЕРІАЛЬНЕ ЖИТТЯ ЛЮДИНИ 128

ТРУДОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ЛЮДИНИ 132

РІЗНІ 137

Відгадки 146

Библиотека
украинского устного народного
творчества

ЗАГАДКИ

Составитель *Иван Павлович Березовский*

Ответственный редактор *С. Д. Зубков*

Иллюстрации *Г. С. Ковпащенко*

Киев
издательство художественной литературы
«Дніпро», 1987

(На украинском языке)

Редактор *С. І. Шевцова*
Художне оформлення *В. М. Флакса*
Художній редактор *А. К. Тетюра*
Технічні редактори *Т. А. Табаченко, О. М. Гриценко*
Коректори *В. Ф. Котляревська, Н. І. Харчук*

Информ. бланк № 3408.

Здано до складання 15.06.87. Підписано до друку 24.08.87.
Формат 84×108¹/₃₂. Папір друкарський № 1.
Гарнітура звичайна нова. Друк високий.
Умовн. друк. арк. 8,4. Умовн. фарбовідб. 8,81.
Обл.-вид. арк. 7,051. Тираж 140 000 пр.
Зам. 7-262. Ціна 1 крб.

Видавництво художньої літератури «Дніпро».
252601, Київ-МСП, вул. Володимирська, 42.

Харківська книжкова фабрика ім. М. В. Фрунзе,
310057, Харків, вул. Донець-Захаржевського, 6/8.

З-14 Загадки / Відп. ред. С. Д. Зубков; Упоряд.,
передм. І. П. Березовського. — К.: Дніпро, 1987. —
158 с.: іл. — (Б-ка укр. усної нар. творчості).

До збірника ввійшли українські загадки про явища природи,
рослинний і тваринний світ, господарське, духовне життя лю-
дини. В них відбилася народна мудрість, досвід багатьох по-
колінь.

3 $\frac{4702590100-264}{M205(04)-87}$ Бз39.9.86

82.3Ук-6